

Aulis Zidbeckin käsitys Lars Levi
Laestadiuksen ja Juhani Raattamaan
kristillisyydennäkemyksistä

Itä-Suomen Yliopisto, Filosofinen tiedekunta
Teologian osasto, läntinen teologia
Systemaattisen teologian pro gradu-tutkielma
Huhtikuussa 2013
Janne Alakärppä

Tiedekunta – Faculty Itä-Suomen Yliopisto		Osasto – School Filosofian tiedekunta- Teologian osasto, Läntinen teologia	
Tekijät – Author Janne Alakärppä			
Työn nimi – Title Aulis Zidbeckin käsitys Lars Levi Laestadiuksen ja Juhani Raattamaan kristillisyydennäkemyksistä			
Pääaine – Main subject	Työn laji – Level	Päivämäärä – Date	Sivumäärä – Number of pages
Systemaattinen teologia	Pro gradu -tutkielma	x	6.4.2012
	Sivuainetutkielma		
	Kandidaatin tutkielma		
	Aineopintojen tutkielma		
Tiivistelmä – Abstract			
<p>Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, mikä Aulis Zidbeckin tulkinnan mukaan on Laestadiuksen ja Raattamaan kristillisyydenkäsitysten ydin ja mitä näistä käsityksistä seuraa. Lisäksi selvitetään Zidbeckin näkemyksiä seuraavista kysymyksistä: mitä absoluutio merkitsi varhaiselle lestadiolaisuudelle, millaista pelastusoppia Raattamaa ja Laestadius opettivat ja millaista liikehdintää lestadiolaisliikkeen sisäiset opilliset painotukset saivat aikaan. Aulis Zidbeckin tutkimusten mukaan Lars Levi Laestadiuksen kristillisyydennäkemyksessä painottuivat keskiajan mystiikkaan ja katolilaiseen perinteeseen nojaava hengellisyys, jossa korostui yksilön subjektiivinen ratkaisu. Samaan aikaan Laestadiuksen teologiassa näkyi vaihteita myös herrnhutilaisesta ja uuslukijalaisesta hengellisyydestä. Zidbeck kutsuu Laestadiuksen edustamaa hengellisyyttä ”subjektiivis-pietistiseksi”. Zidbeckin teologiassa Laestadiuksen pietismin ja katolisen mystiikan yhteys selittyy Zidbeckin luterilaisesta perinteestä poikkeavassa teologisessa ansatsissa. Zidbeck näyttää ymmärtävän pietismin keskiajan mystikkojen ja kirkkoisien teologiasta nousevaksi henkilökohtaiseksi valinnaksi, jossa katumus ja armonjärjestyskaavan läpikäyminen on keskeistä. Laestadiuksen pelastustiellä tärkeää on henkilökohtainen mietiskely ja syventyminen Kristuksen kärsimyksiin. Niiden seuraaminen ja niihin eläytyminen synnyttää ihmisessä voimakasta katumusta oman syntisyyden johdosta ja ajaa ihmistä elämänmuutokseen. Vähitellen Kristuksen muoto alkaa syntyä ihmisessä. Laestadiuksen teologiassa korostuu myös ankara pyhitysvaatimus. Se merkitsee kristitylle ainaista palaamista nöyryyteen ja katumukseen, sekä jatkuvaa kilvoittelua ”Kristuksen muodon” säilyttämiseksi. Zidbeckin mukaan Laestadiuksella siihen kuuluu myös ankara maailmasta kieltäytyminen pukeutumisessa, elintavoissa ja elämässä. Laestadiuksen käytännön työssä kieltäytyminen näkyi erityisesti ankarissa lakisaarnoissa. Mystis-pietistisen pelastusopin rinnalla Laestadius näyttää Zidbeckin mukaan hyväksyvän myös absoluutioon perustuvan seurakuntakeskeisen pelastusoppi-ajattelun. Zidbeck kuitenkin väittää, että Laestadius ei käyttänyt absoluutiota ainakaan ennen Lainion vuoden 1848 herätystä, vaan ripin painopiste oli synnin tunnon herättämisessä. Zidbeckin mukaan Juhani Raattamaan kristillisuus oli painotukseltaan objektiivis-evangelista, seurakuntakeskeistä kristillisyyttä, toisin kuin opettajallaan Laestadiuksella. Raattamaan työn varsinaisena toiminnallisena lähtökohdana Zidbeck pitää vuoden 1848 tapahtumia, jolloin Lainion kylässä puhkesi voimakkaita liikutuksia Raattamaan lakisaarjien seurauksina. Raattamaan teologiassa Taivaan valtakunnan avaimet on uskottu seurakunnalle, ja että vanhurskauttaminen tapahtuu jo tässä ajassa eikä vasta taivaassa. Seurakunnan yhteyteen ja vanhurskaakseen uskoon pääsee Raattamaan teologian mukaan vain katumuksen ja seurakunnalle uskotun absoluutioon julistusoikeuden kautta. Zidbeckin mukaan Raattamaan kristillisyydennäkemyksessä keskeisiksi nousevat seurakuntaoppi ja pelastusoppi, jotka liittyvät sisältönsä puolesta oleellisesti yhteen. Zidbeckin mukaan myös Lutherin teologian conformitas christi -ajattelu näkyy Raattamaan ajattelussa, vaikkakin painotukset ovat erilaiset kuin Laestadiuksella. Raattamalle Kristuksen muodon syntyminen ihmisessä ei edellyttänyt ihmisen aktiivisuutta, vaan Kristus itse muokkaa maaperää ihmisessä.</p> <p>Zidbeckin mukaan Raattamaan työn tuloksena syntyneen evankelisemman linjan ja Laestadiuksen lakihenkisen kristillisyyden välillä ei ollut hankausta Laestadiuksen ja Raattamaan välillä. Opillisia painotuseroja kuitenkin käytettiin 1800-luvun loppupuolen hajaannuksissa hyväksi, vaikka todelliset syyt eivät aina liittyneetkään niihin. Zidbeckin tutkimuksissa näkyy eroavaisuuksia Laestadiuksen ja Raattamaan kristillisyydennäkemyksien välillä ainakin seurakunta-käsityksessä, suhtautumisessa maailmaan, pelastusopissa, vanhurskauttamisessa, Raamattu-käsityksessä, sekä suhtautumisessa hengellisiin liikutuksiin. Uusherätyksen nimellä kulkeva eriseura syntyi ”Muonion eriseurain” ja ”Kittilän keskuksen” kautta. Kiistaa aiheuttivat Zidbeckin mukaan mm. kysymys ”kylmien hyppyjen” vaikutuksesta ja kysymys siitä, voiko luettu Jumalan sana pelastaa. Opeissa näkyi eroavaisuuksia myös käsityksissä ripistä, seurakunnasta ja autuaaksi tulemisesta. Armon käsittäminen ei tapahtunut ainoastaan lausutun synninpäästön kautta, vaan myös Jumalan sanan lukemisen ja sakramenttien kautta. Näkyvän seurakunnan jäsenyys ei siis ollut välttämätöntä, vaan Jumalan valtakunta oli sisäisesti uskossa ihmisessä. Näistä lähtökohdista kumpusi 1890-luvun lopulla uusherätyksen nimellä kulkeva eriseura. Jakaantumista tapahtui myös Raattamaan johtaman kristillisyyden sisällä. Jakaantuminen idän vanhoillisiin ja lännen Jällivaaran esikoiisiin johtui Zidbeckin mukaan alussa pienistä ristiriidoista henkilöiden kesken. Kuitenkin myös opillisilla painotuksilla oli merkitystä jakaantumisessa. Synnintunnustus oli Raattamalle ”Jumalan lahja vapaaseen uskontilaan pääsemiseksi”, kun taas jällivaaralaisille se oli välttämättömyys ja pelastuksen ehto. Siihen liittyi myös ns. ajatusrippi, jonka mukaan ajatuksia oli syytä tarkkailla ja joista tuli ripittäytyä säännöllisesti. Zidbeckin mukaan jällivaaralaiseen teologiaan liittyi voimakkaasti myös Jeesuksen alennusmuodon jäljittelyvaatimus, joka sisälsi askeettisia maailmasta kieltäytymisen piirteitä. Jakaantumiseen liittyi myös Ruotsin prinsessa Eugénian tavoite reformoida lestadiolaisuuden erityispiirteitä. Rovasti P.O. Grape lupasi prinsessa Eugénialle auttaa poistamaan jällivaaralaisten oppivirheitä, kuten ”äärimmäisyyksiin” teroitettua rippiooppia, kirjoitetun sanan väheksyntää ja yksityisen rukouksen laiminlyöntiä. Keskustelun seurauksena liike jakaantui idän vanhoillisiin ja lännen esikoiisiin.</p>			
Avainsanat – Keywords Laestadius, Raattamaa, Zidbeck, lestadiolaisuus, kristillisyyden näkemys, absoluutio, mystiikka, Conformitas christi, seurakuntaoppi			

Sisällysluettelo

1.	Johdanto	3
1.1.	Tutkimuskysymys	3
1.2.	Aulis Zidbeck lestadiolaisuuden tutkijana	4
1.3.	Lähdeaineiston esittely	5
1.4.	Katsaus lestadiolaisuutta koskeviin keskeisimpiin tutkimuksiin ja tutkimuskysymyksiin .	13
2.	Lars Levi Laestadius Aulis Zidbeckin tutkimuskohteena	17
2.1.	Henkilöhistorialliset tekijät Laestadiusen kristillisyydennäkemyksen taustavaikuttajina .	17
2.1.1.	Kansantieteellinen tausta	17
2.1.2.	Sivistys- ja kirkkohistoriallinen tausta	18
2.1.3.	Laestadiusen persoona.....	23
2.2.	Laestadiusen kristillisyydennäkemyksen taustalla vaikuttavia filosofis-teologisia näkemyksiä.....	25
2.2.1.	Mystis-parallellistinen maailmankatsomus	25
2.2.2.	Jumala-kuva Laestadiusen synti- ja armokäsityksen taustalla.....	31
2.3.	Kuinka ihminen pelastuu – Conformitas Christi -ihanne Laestadiusella	33
2.4.	Oikea armojärjestys ja pelastuminen.....	37
2.4.1.	Herätys	40
2.4.2.	Vanhurskauttaminen ja uudestisyntyminen	42
2.4.3.	Pyhitys.....	45
3.	Juhani Raattamaa Aulis Zidbeckin tutkimuskohteena	50
3.1.	Tausta	50
3.2.	Pelastusoppi Juhani Raattamaan kristillisyydennäkemyksen ytimessä.....	55
3.2.1.	Herätys	56
3.2.2.	Vanhurskauttaminen ja uudestisyntyminen	57
3.2.3.	Pyhitys ja uskonelämä	60
3.3.	Raattamaan seurakuntaoppi pelastusopin rinnalla.....	63
4.	Laestadiusen ja Raattamaan kristillisyydennäkemyksen eroavaisuudet Zidbeckin tutkimuksissa	69
4.1.	Suhde maailmaan	69
4.2.	Eroavaisuudet pelastusopissa	71
4.3.	Eriävät mielipiteet Laestadiuselle tärkeästä armonmerkistä	73
4.5.	Käsitykset Jumalan valtakunnan jäsenyydestä.....	77
5.	Zidbeckin näkemys Laestadiusen ja Raattamaan uskonopillisten käsitysten merkityksestä lestadiolaisuuden varhaisille hajaannuksille	79
5.1.	Oliko lestadiolaisuus alussa yhtenäinen liike?	79
5.2.	Uusherätyksen syntyyn johtaneet tekijät.....	80
5.3.	Raattamaalainen liike jakaantuu idän vanhoillisuuteen ja Jällinvaaralais-esikoisuuteen....	87
6.	Yhteenveto.....	91
7.	Lähde- ja kirjallisuusluettelo	97

1. Johdanto

1.1. Tutkimuskysymys

Kirjoitan tutkimustani aikaan, jolloin lestadiolaisuus herättää mediassa välillä varsin värikästä keskustelua. Keskustelua ovat nostattaneet ainakin naispappeuteen ja syntyvyyden säännöstelyyn liittyvät kysymykset sekä lapsien hyväksikäyttö - syytökset. Keskusteluihin on noussut myös kysymyksiä lestadiolaisen ja perinteisen luterilaisen opin eroavaisuuksista. Julkinen keskustelu on avannut vuoropuhelua sekä suuntauksien sisällä että myös julkisuudessa. Avoimuutta eri suuntauksissa on pyritty kehittämään ja vaikeita asioita on haluttu käsitellä. Lestadiolaisten suuntauksien kehittymisen tutkiminen auttaa osaltaan ymmärtämään liikkeen opillisten painopisteiden merkityksiä. Tässä tutkimuksessa keskityn Aulis Zidbeckin tutkimuksiin Lars Levi Laestadiusen ja Juhani Raattamaan kristillisyydennäkemyksistä. Zidbeckin tutkimuksien ja niiden tuloksien merkitystä lestadiolaistutkimukselle voidaan luonnehtia erilaisia näkökulmia ja keskustelua avaaviksi.

Tutkimukseni tavoitteena on selvittää, mikä Zidbeckin tulkinnan mukaan on Laestadiusen ja Raattamaan kristillisyydenkäsitysten ydin ja mitä näistä käsityksistä seuraa. Lisäksi selvitän Zidbeckin näkemyksiä seuraavista kysymyksistä: mitä absoluutio merkitsi varhaiselle lestadiolaisuudelle, millaista pelastusoppia Raattamaa ja Laestadius opettivat ja millaista liikehdintää lestadiolaisliikkeen sisäiset opilliset painotukset saivat aikaan. *Kristillisyydennäkemyksellä* tarkoitan Laestadiusen ja Raattamaan teologiassa *pelastumisen* kannalta oleellisimmiksi nousevien oppien vaikutusta heidän teologiseen ajatusmaailmaansa. Pyrin siis saamaan vastauksia siihen, *millaista kristillistä elämää heidän teologiastaan seuraa*. Pyrin arvioimaan kriittisesti Zidbeckin esittämiä johtopäätöksiä ja tarkastelemaan systemaattisen analyysin avulla Aulis Zidbeckin teoksia. Analyysissäni pyrin hyödyntämään tekstianalyttisen tarkastelutavan neljää eri tasoa, eli käsitteiden, väitteiden,

argumenttien ja edellytysten analyysia. Pyrin myös käymään keskustelua Zidbeckin näkemysten ja muiden aihetta tutkineiden kesken.

Aiheen käsittelyssä haasteeksi on muodostunut tutkimuksen keskeisten henkilöiden runsaus ja käsittely tutkimuskysymyksen mukaisesti. Sisältöä analysoidessa on arvioitava kriittisesti kolmea henkilöä, vaikka varsinainen tutkimuskysymys käsittelee Aulis Zidbeckin näkemyksiä. Ensinnäkin on tutkittava niitä seikkoja, joita Zidbeck nostaa Lars Levi Laestadiuksen sekä Juhani Raattamaan kristillisyydennäkemyksien kannalta keskeisiksi. Toiseksi on kysyttävä, millainen hänen suhteensa tutkittaviin on hänen oman henkilöhistoriallisen taustansa valossa ja kolmanneksi on analysoitava Laestadiuksen ja Raattamaan keskinäisiä suhteita ja kristillisyydennäkemyksiä. On siis muodostunut eräänlainen kolmiodraama, jossa kolmen teologin elämä, tausta ja kristillisyydennäkemykset kietoutuvat toisiinsa luoden työlle haasteita, mutta myös kiinnostavuutta. Lisäksi minun on tiedostettava omat ennakkokäsitykseni ja oletukseni aiheesta.

1.2. Aulis Zidbeck lestadiolaisuuden tutkijana

Aulis Zidbeck syntyi Kuopiossa 28.8.1900 perheen viidenneksi lapseksi vanhaan pappissukuun. Perhe kuului Suomen evankelis-luterilaiseen kirkkoon ja oli hyvin uskonnollinen. Aulis Zidbeckin mukaan Isä John Zidbeckin uskonnollisuus perustui lähinnä pietistis-reformoituun yhdistyshurskauteen, ja tämä toimi aktiivisena jäsenenä kirkkoneuvostossa ja oli NMKY:n jäsen. Zidbeck itse kertoo perheen uskonnollisuutta analysoidessaan isänsä uskonnollisuudessa näkyneen kuitenkin huomattava kalvinilainen leima, mikä näkyi mm. tämän asenteessa työhön.¹

Aulis Zidbeck vihittiin papiksi tammikuussa 1927, ja ensimmäiseksi työpaikaksi asetettiin Eräjärven seurakunta. Sieltä Zidbeck siirtyi Lahteen, jossa hän tutustui esikoislestadiolaisiin ja ajatukseen *ydinseurakunnasta*. Ydinseurakunnan merkitys oli

¹Zidbeck 1985, 194.

Zidbeckin mukaan kirkossa vähätelty.² Zidbeck oli jo tuolloin kiinnostunut lestadiolaisesta pelastusopista, ja hän oli vuosina 1928–1932 paljon mukana esikoisten toiminnassa. Kireiden ja lakihenkisten saarnojen sävy ja kirkkoon ja papistoon kohdistuva ankara kritiikki kuitenkin häiritsivät Zidbeckiä, ja hän erkaantui liikkeestä vuonna 1932. Zidbeck siirtyi Turkuun vuonna 1936 ja väitteli teologian tohtoriksi vuonna 1937. Zidbeck siirtyi Saloon Uskelaan kirkkoherraksi vuonna 1947.

Vanhoillislestadiolaisiin Zidbeck tutustui lääninvankilan pastorina toimineen Lauri Salon välityksellä. Vieraillessaan Salon luona yhtä aikaa vanhoillislestadiolaisen papin Oskari H. Jussilan kanssa Zidbeck sai Jussilalta synninpäästön, mutta ei silti kokenut olevansa sisäisesti kypsä liittymään liikkeeseen. Zidbeck siirtyi eläkkeelle kirkkoherran virasta vuonna 1967, mutta otti vielä pienen Merimaskun kirkkoherran väliaikaisen toimen arkkipiispa Simojoen pyynnöstä. Vaimonsa kuoleman (1976) jälkeisinä vuosina Zidbeckissä alkoi kehittyä hengellinen kriisi, jossa hän koki voimakkaita synnin ja syyllisyydentunteita ja alkoi omien sanojensa mukaan ”kaivata vapautusta tunnon syytöksiin.”³ Huhtikuussa 1981 Zidbeck kirjoitti vanhoillislestadiolaiselle Suomen Rauhanyhdistysten keskusyhdistykselle kirjeen, jossa hän toivoi tapaamista. Kirjeen liitteeksi Zidbeck liitti kirjoituksensa ”Keskustelua lestadiolaisuudesta”. Tuon vierailun ja keskustelun seurauksena Zidbeck liittyi vanhoillislestadiolaiseen herätysliikkeeseen.

1.3. Lähdeaineiston esittely

Zidbeckin teoksista tämän tutkimuksen kannalta merkittävimmäksi nousevat kaikki hänen lestadiolaisuuteen liittyvät teologiset pääteoksensa. Zidbeck väitteli 1937 teologian tohtoriksi tutkimuksellaan *Lars Levi Laestadiuksen kristillisyydennäkemyksestä*⁴. Myöhemmin Zidbeckin tutkimuksen painopiste siirtyi

² Zidbeck 1985, 198.

³ Zidbeck 1985, 222.

⁴ Väitöskirja: Lars Levi Laestadiuksen kristillisyydennäkemyks, erityisesti silmälläpitäen Kristuksen

Laestadiuksesta Juhani Raattamaan merkitykseen lestadiolaisuuden historiassa. Zidbeck jatkoi herätysliikkeen oppijärjestelmään kohdistuvaa tutkimustaan tutkimalla Juhani Raattamaan merkitystä lestadiolaisuuden muotoutumisessa ja julkaisi vuonna 1940 teoksensa ”Juhani Raattamaa eräiden Lutherin ydinnäkemyksen uudistajana”. Seuraavana vuonna ilmestyi toinen Raattamaa-kirja: ”Pohjolan suurin maallikkosaarnaaja Juhani Raattamaa”. Eläkkeelle siirryttyään Zidbeck julkaisi vielä teokset ”Raattamaan ja Lutherin pelastusoppien tarkastelua” ja ”Ole vapaa vapaaksi ostettu lauma, Juhani Raattamaa - opettaja ja sielunhoitaja”. Esittelen nyt tutkimukseni lähdeaineistoksi nousevien teosten keskeisintä sisältöä. Samassa yhteydessä on luontevaa kuvata myös teosten saamaa vastaanottoa ja arvostelua. Osa Zidbeckin teoksista herätti sekä kanssatutkijoiden että lestadiolaisliikkeen edustajien kesken varsin voimakastakin keskustelua. Arvostelussa esiintyvä kriittisyys on kuitenkin arvokasta siinä mielessä, että se nostaa esiin Zidbeckin aikaansaamien tuloksien haasteita ja epäkohtia. Kritiikkiä arvioitaessa on kuitenkin pyrittävä suodattamaan arvostelijoiden subjektiiviset vaikuttimet ja kiinnitettävä huomiota ainoastaan kritiikin perusteluihin.

Aulis Zidbeckin väitöskirja ”*Lars Levi Laestadiusen kristillisyydennäkemykset, erityisesti silmälläpitäen Kristuksen seuraamisen ihannetta*” lähestyy Laestadiusen teologiaa hyvin omaperäisestä katsantokulmasta. Zidbeckin tutkimuksen mukaan Laestadiusen teologia oli yksilöhurskauteen painottuvaa spiritualistis-mystistä uskonnollisuutta, jossa oli havaittavissa selviä yhtymäkohtia katolilaisuuteen ja keskiajan mystikkoihin. Zidbeckin tutkimus hämmensi siis perinteistä Laestadius-käsitystä, sillä Zidbeckin vuonna 1937 esittelemällä Laestadiusella ei esiintynyt varsinkaan ennen ”Lainion löytöä” juuri lainkaan ”Taivasten valtakunnan avaimia”. Vanhurskaaksi tuleminen tapahtui suurimmaksi osaksi yksinäisyydessä, Jeesuksen kärsimyksen ja lunastustyön sisäisessä katselemisessa ja seuraamisessa. Lakihenkinen julistus ja ankaraan asketismiin viittaava maailmasta kieltäytyminen loivat Zidbeckin esittelemästä Laestadiusesta ankan ja synkkämielisen kuvauksen. Samalla Laestadius on kuitenkin aikansa edelläkävijä, joka teki tiedettä sekä

seuraamisen ihannetta, 1937

teologian ja kasvitieteen parissa ja vapautti Lapin kansaa alkoholin ja synnin orjuudesta.

Zidbeckin väitöskirja jakautuu neljään päälukuun. Ensimmäisessä luvussa Zidbeck tarkastelee Laestadiuksen edustaman kristillisyydennäkemyksen *taustatekijöitä*. Tämä osa jakautuu kolmeen alalukuun, joista ensimmäisessä Zidbeck selvittelee Laestadiuksen aiheuttaman herätyksen kaikupohjaa kansantieteellistä taustaa vasten. Toisessa luvussa perehdytään ajan uusimman psykologisen tutkimuksen valossa syntyneen ”hurskauden omituisuuksiin”. Kolmas luku käsittelee Laestadiuksen uskonnollisuuden sivistys- ja kirkkohistoriallista taustaa. Tässä luvussa Zidbeck tutkii mm. romantiikan aikakauden vaikutusta Laestadiukseen sekä perehtyy lestadiolaisuutta edeltäneisiin herätysliikkeisiin Ruotsin Lapissa. Lisäksi Zidbeck analysoi Laestadiukseen vaikuttanutta tieteellistä ja hartauskirjallisuutta. Toisessa pääluvussa Zidbeck tarkastelee Laestadiuksen teologian ja filosofian yleiskuvausta ”Hulluinhuoneelaisen” käsikirjoitusten kautta. Seuraavassa luvussa tarkastellaan Laestadiuksen ”Kristuksen seuraamis-aatteen” sisältöä Laestadiuksen käytännöllisessä opetuksessa. Taustaksi tälle luvulle Zidbeck esittelee lyhyesti keskiajan mystikkojen hurskautta. Viimeisessä luvussa Zidbeck tarkastelee Laestadiuksen oppeja ajan uusimman dogmaattisen tutkimuksen valossa.

Aulis Zidbeckin kirjoittamasta väitöskirjasta syntyi kiivas väittely Zidbeckin ja Martti E. Miettisen kesken. Martti Vuollo selostaa *Iustitia-lehdessä* artikkelissaan *Laestadius-tutkimuksen tulkintoja* Zidbeckin väitöskirjan saamaa vastaanottoa ja nostaa siitä esille monta mielenkiintoista näkökohtaa.⁵ Miettisen esittämää kritiikkiä arvioitaessa on hyvä huomioida Miettisen henkilökohtaiset aiheeseen liittyvät intressit. Miettisen oma väitöskirja⁶ aiheesta julkaistiin vuonna 1942, ja siinä hän esitti väitteen, jonka mukaan henkilökohtaisen synninpäästön käyttäminen ei kuulunut lestadiolaisuuden alkuperäiseen olemukseen, vaan se tuli siihen varsinkin liikkeen perustajan kannalta varsin myöhäisenä lisäyksenä ja ajoittuu aikaisempiin tutkimuksiin nähden eri aikaan ja paikkaan kuin Zidbeckin esittämä käyttämä

⁵ Vuollo 2001,1-19.

⁶ Miettisen väitöskirja: Lestadiolainen herätysliike

tapahtumankuvaus.⁷ Miettisen omassa opillisessa rajankäynnissä kysymys absoluution käyttöönotosta oli Seppo Lohen mukaan tärkeä, ja Miettinen oli niin innostunut teoriastaan, etteivät häntä häirinneet todisteluketjunsu ristiriitaisuudet. Tarve todistaa ennakkoon asetetut hypoteesit oikeiksi sai Miettisen arvostelemaan Lohen mukaan varsin aggressiivisesti ajan muita lestadiolaistutkijoita, kuten Zidbeckiä ja Gustaf Dahlbäckä.⁸

Miettinen arvosteli varsin voimakkaasti Zidbeckin väitöskirjaa *Vartija*-lehdessä vuosina 1937 ja (vuosina) 1938. Tällöin Miettinen jopa kielsi Zidbeckin väitöskirjan tieteellisen pätevyyden. Miettisen mukaan Zidbeckin suurin virhe oli siinä, että Zidbeck oli käyttänyt tutkimuksessaan vain ”*Hullujenhuoneelaista*” ja Laestadiuksen aikakauslehteä, mutta ei Laestadiuksen 280 saarnaa. Miettisen keskeisin pyrkimys oli todistaa vääräksi Zidbeckin päätelmät Laestadiuksen vanhurskauttamisopista, jossa tämä näki katolisia piirteitä. Miettinen väitti itse, että Laestadiuksen oppi oli vastoin Zidbeckin tulkintaa täysin luterilaisten käsitysten mukainen. Myös vanhoillislestadiolaisuuteen kuulunut lääninrovasti Oskari Heikki Jussila totesi Zidbeckin erehtyneen väittäessään Laestadiuksen omaksuneen kirjallisuuden välityksellä katolisia uskonkäsityksiä. Miettisen antama

Miettisen mukaan Zidbeck oli väitöskirjassaan epäonnistunut varsin monessa seikassa. Zidbeckin psykologisoiva ote sai osakseen kritiikkiä. Siinäkin Zidbeck oli Miettisen mukaan astunut harhaan, että tämä väitti Laestadiuksen olleen spiritualistisen ajattelun kannattaja tämän arvostaessa näkyjä, hurmosilmiöitä ja tunteita. Karkein syytös oli kuitenkin ehkä siinä, että Miettinen väitti Zidbeckin

⁷ Lohi 2003,44. Miettinen ajoittaa keskeiseksi muodostuneen synninpäästön käyttöönoton Jällivaaraan vuoteen 1853. Tuekseen väitteelle Miettinen on löytänyt norjansaamelaisen Erik Johnsenin (1844–1941), joka oli omien sanojensa mukaan vierailut Juhani Raattamaan luona vuonna 1894 ja kuullut tältä synninpäästön käyttöönotosta. Lohi huomauttaa kuitenkin Miettisen informantin, Johnsenin, olleen haastatteluhetkellä 82-vuotias, ja että vierailusta Raattamaan luona oli kulunut 36 vuotta. Lisäksi Miettinen pönkittää teoriaansa Raattamaan 1850-luvulla kirjoittamilla kirjeillä, joissa tämä puhuu avaintenvallasta. Lohi kuitenkin huomauttaa, että Raattamaa ei näissä kirjeissään sanallakaan mainitse ”pitkään kadoksissa olleiden taivasten valtakunnan avainten” löytymistä. Myöskään Erkki Antti Juhonpieti ei puhu synninpäästön käyttöön liittyvistä tapahtumista Miettisen kuvaamalla tavalla.

⁸ Lohi 2003.44–45, viite 42.

jättäneen *Hullujenhuoneelaista* selittäessään pois sellaisia kohtia, jotka olivat Zidbeckiä vastaan. Myöskään Laestadiuksella ei ole Miettisen mukaan minkäänlaista sukulaisuutta ajatuksissa *Spinozan* kanssa, vaan Laestadiuksen Jumala-kuva ”oli ratkaisevasti juutalais-kristillinen, eikä suinkaan ”filosofis-pakanallinen” (Zidbeckin kuvaamaa Laestadiuksen Jumalakuvaa käsitellään myöhemmin). Lisäksi Miettinen syytti Zidbeckiä pintapuolisesta tutustumisesta mystiikkaan ja Schneiderin teoksen kuuden sivun plagioinnista.

Vielä vuonna 1941 *Teologisessa Aikakauskirjassa* julkaistuissa kahdessa artikkelissa Miettinen käsitteli Zidbeckin väitöskirjan väitettä Laestadiuksen ulkokohtaisesta parannuksesta Laestadiuksen julistuksessa ja selitti ulkonaisessa parannuksessa esiintyviä käsitteitä ”oma parannus” ja ”elämän parannus”. Miettinen torjui jyrkästi Zidbeckin väitteen siitä että Laestadiuksen armonjärjestyskaavan käyminen olisi katolisen pelastustien kaltainen. Lisäksi Zidbeckin väite, että Laestadius ei olisi puhunut saarnoissaan rukouksesta eikä olisi kehottanut Raamatun lukemiseen, oli Miettisen mukaan väärä. Tämä virheellinen päätelmä oli Miettisen mukaan selitettävissä sillä, että Zidbeck ei ollut perehtynyt Laestadiuksen saarnoihin, vaan oli luottanut aikaisempien tutkijoiden arvionteihin. Miettisen mukaan Laestadiuksen kolmannen postillan 281 saarnasta 189:ssä puhuttiin rukouksesta. Zidbeck vastasi epäsuorasti *Kotimaa*-lehdessä Miettisen kritiikkiin selostamalla Laestadiuksen ja Raattamaan erilaisia kristillisyydennäkemyksiä. Hän väitti Laestadiuksen pelastusopin olevan perusolemukseltaan ei-luterilainen ja että sen juuret ovat ”vieraassa, individualistis-subjektiiivisen mystiikan maaperässä”. Myös Laestadiuksen radikaali asketismi oli katolisen mystiikan linjalla Lutherin sijasta. Tämän jälkeen Miettinen vielä kyseenalaisti varsin suoraan Zidbeckin arvon tiedettä tekävänä tutkijana. Zidbeck ei kuitenkaan päässyt enää vastaamaan syytökseen, sillä *Kotimaa*-lehti lopetti näiden keskustelujen julkaisemisen. Miettisen esittämä kritiikki on sikäli mielenkiintoista, että myös omaa tutkimustani tehdessä nousee selvästi esille Zidbeckin varsin oletustyyppinen tapa argumentoida hänen esittämiään väitteitä. Myös Väinö Havas arvosteli Zidbeckin väitöskirjaa *Siionin lähetyslehdessä*. Tämän mukaan Zidbeckin tulkinta Laestadiuksen oppikäsitteistä oli virheellinen, mutta ei selostanut kritiikkiä kiireidensä vuoksi tarkemmin.

Zidbeck julkaisi vuonna 1940 seuraavan kirjansa *Juhani Raattamaa eräiden Lutherin ydinnäkemyksen uudistajana*. Zidbeckin vuonna 1940 julkaisema kirja oli alun perin kirjoitettu *Pohjolan suurin maallikkosaarnaaja*-teoksen jälkiosaksi sekä Raattamaan pelastusopin ja kristillisyydennäkemyksen teologiseksi arvioinniksi, mutta Zidbeck päättikin julkaista teoksen erillisenä ennen *Pohjolan suurinta maallikkosaarnaajaa*. Teos toimi Zidbeckin mukaan vedenjakajan tavoin. Myönteistä arvostusta antoivat Zidbeckin mukaan Wäinö Havas, Kullervo Hulkko ja Paavo Viljanen sekä myös jotkut lestadiolaisuuden ulkopuolella olevat papit.⁹

Tähän kirjaan Miettinen ei esittänyt kriittistä arviointia. Wäinö Havas totesi omassa arvioinnissaan, että Zidbeck oli tässä kirjassa ”vapautunut häntä varmemmin harhaan johtaneista teorioista”. Nyt Zidbeck oli käsitellyt Lutheria ja Raattamaata paremmin ensikäden lähteiden valossa. Samassa yhteydessä Havas korosti lisäksi, että Laestadius tukeutui julistuksessaan Lutheriin, ja että Laestadiuksella ja Raattamaalla oli pohjimmiltaan samat kristillisen opin ydinkohdat.

Kun Zidbeck julkaisi vuonna 1941 Juhani Raattamaata koskevan toisen kirjansa, *Pohjolan suurin maallikkosaarnaaja*, sai se jokseenkin myönteisen vastaanoton. Kirjaa arvostelivat muun muassa pastori Kullervo Hulkko, Wäinö Havas, Paavo Viljanen sekä O.H. Jussila. Hulkon arvostelu *Teologisessa Aikakauskirjassa* oli myönteinen ja siinä huomautettiin, että Zidbeckin tutkimus valaisi monipuolisesti Raattamaan kristillisyydennäkemyksiä, mutta ei toisaalta tuonut ilmi mitään uutta. Lisäksi hajaannuksia oli esitelty Hulkon mukaan hyvin. Kritiikkiä sai osakseen se, että tekijä oli kuitenkin liikaa korostanut Laestadiuksen ja Raattamaan opillisia eroja. Myös Havaksen arvostelu oli yleissävyltään myönteinen. *Kotimaassa* julkaistussa arvioinnissa Havas huomautti, että hänen mukaansa Zidbeck oli pyrkinyt totuuteen ja ymmärsi lestadiolaisen dogmatiikan käsitteet. Zidbeckin esittelemää synninpäästöä ei kuitenkaan ole otettu käyttöön niin aikaisin kuin Zidbeck esittää. Myös Viljanen piti Zidbeckin kirjaa ”merkittävänä teoksena”. Zidbeck onnistui erityisesti Viljasen mukaan lestadiolaisuuden dogmien esittelyssä. Hän kuitenkin pahoitteli, että Zidbeck

⁹Zidbeck 1985,209.

ei ollut perehtynyt Raattamaan kaikkiin kirjeisiin eikä Leonard Typön *Kirjeitä*-kokoelmaan. Jussila puolestaan kritisoi Zidbeckin käyttämää nimeä Raattamaa, joka Jussilan mukaan pitäisi kirjoittaa muodossa Raattama. Lisäksi hän kävi *Kotimaa*-lehdessä keskustelua eri teologiien kanssa Raattamaan dogmaattisista näkemyksistä. Jussila yhtyi Viljasen antamaan kritiikkiin ja korosti lisäksi vakavimpana virheenä selostusta Raattamaan suhteesta lakiin. Myös Jussila suositteli kuitenkin kirjaa luettavaksi.

Zidbeck esittelee *Pohjolan suurimman maallikkosaarnaajan* johdannossa Juhani Raattamaan keskeistä roolia lestadiolaisen herätysliikkeen suunnanmuodostuksessa. Hänen mukaansa lestadiolaisen valtasuunnan oppirakennus ja koko henkinen olemus poikkeaa Laestadiuksen perusnäkemyksestä ja hurskaudesta niin paljon, että sitä olisi ennemminkin nimitettävä Juhani Raattamaan nimellä. Zidbeckin mukaan lestadiolaisuuden sisäisiä oppirakenteita ja siihen liittyviä riitoja ja hajaannuksia ei voida riittävästi ymmärtää vain Laestadiuksen kristillisyydennäkemyksestä käsin. Yhtä tärkeää on tuntea Juhani Raattamaa.¹⁰

Zidbeck aloittaa teoksensa tarkastelemalla ensimmäisessä pääluvussa Raattamaan toimintaa ja suhdetta Laestadiukseen. Toisessa pääluvussa hän tarkastelee Raattamaan kristillisyydennäkemyksiä tämän kirjeiden ja saarnojen valossa. Kolmannessa luvussa Zidbeck esittelee Raattamaan elinaikana ja tämän kuoleman jälkeen seuranneet hajaannukset ja niiden taustat. Viimeisessä pääluvussa Zidbeck keskittyy ”Gellivaaralais”-esikoisuuden (Jällinvaara-esikoisuuden) oppirakenteiden selvittelemiseen ja vertaa suuntauksen eroja raattamaalaisuuteen.

Siirryttyään eläkkeelle vuonna 1969 Zidbeck julkaisi teoksen *Raattamaan ja Lutherin pelastusoppien tarkastelua*. Teoksen syntyyn johti Zidbeckin mukaan hänen aikaisempien teostensa, *Pohjolan suurin maallikkosaarnaaja* ja *Juhani Raattamaa eräiden Lutherin ydinnäkemyksien uudistajana*, suuri kysyntä. Lisäksi Lutheritutkimukseen oli kolmena kuluneena vuosikymmenenä tullut paljon uutta tietoa. Teos

¹⁰ Zidbeck 1941,8.

voidaan jakaa kahteen osaan. Ensimmäisessä osassa Zidbeck tarkastelee Raattamaan pelastusoppia ja jakaa sisällön viiteen alalukuun. Niissä tarkastellaan Raattamaan armonjärjestyskaavaa, eli herätystä, vanhurskauttamista ja pyhitystä, sekä Raattamaan seurakuntaoppiin Zidbeckin mukaan oleellisena osana kuuluvaa seurakuntakäsitystä. Toisessa osassa Zidbeck tarkastelee Lutherin pelastusoppia. Johdannossa Zidbeck toteaa, että Raattamaan oppi seurakunnasta julistetun sanan merkityksestä torjuu sekä mystikkojen opit sisäisestä sanasta että myös kirjoitetun sanan, Raamatun yksipuolisen ja epäraamatullisen arvostuksen. Nyt Zidbeck haluaa tarkastella tätä Raattamaan pääoppia uusimman Luther-tutkimuksen valossa. Raattamaan oppi ”äänellisen sanan” välttämättömydestä oli outoa puhetta ja jopa harhaoppia 1800-luvun puolivälissä, sillä luterilaista kirkkoa hallitsi puhdasoppisuuden biblismi, joka sana-inspiraatioon perustuen samaisti Jumalan sanan ja Raamatun. Pyhä Henki oli sidottu Raamatun sanaan, ja se puhuu meille sen välityksellä. Sama kysymys on Zidbeckin mukaan vieläkin ajankohtainen.¹¹ Raattamaan opetusten tueksi Zidbeck siis pyrkii saaman vahvistusta Lutherilta. Zidbeck tarkastelee ensin Lutherin suhdetta mystiikkaan ja sen jälkeen tämän ajatuksia puhutun ja kirjoitetun sanan keskinäisestä suhteesta ja niiden merkityksestä hengelliselle elämälle. Tähän liittyy Zidbeckin tarkastelussa oppi Sanan virasta ja kirkosta. Lopuksi Zidbeck tarkastelee sielunhoidon ja ripin asemaa ja merkitystä Lutherilla ja vetää vielä yhteen seuranneet johtopäätökset.

Zidbeckin viimeisimmäksi Raattamaa-kirjaksi jäi hänen vuonna 1985 julkaisemansa teos *Ole vapaa vapaaksi ostettu lauma, Juhani Raattamaa – opettaja ja sielunhoitaja*. Kirjan alkusanoissa Zidbeck toteaa kirjan olevan uudistettu laitos vuosien 1940 ja 1941 julkaistuista teoksista. Lähtökohdaksi kirjan julkaisemiselle muodostui Zidbeckin mukaan tämän vierailu vanhoillislestadiolaisen Suomen Rauhanyhdistyksen työvaliokunnan luona keväällä 1981. Tällöin Zidbeckin mukaan keskusteltiin teoksien *Pohjolan suurin maallikkosaarnaaja* ja *Juhani Raattamaa eräiden Lutherin ydinnäkemyksen uudistajana* uusien painosten julkaisemisen mahdollisuudesta. SRK:n julkaisujen toimitusneuvostossa päätettiin lopulta

¹¹ Zidbeck 1969,79.

Zidbeckin Raattamaa-teoksen uusitun painoksen julkaisemisesta. Toimitusneuvosto kiinnitti kuitenkin huomiota Zidbeckin aikaisempaan päätelmään Laestadiuksen ja Raattamaan opinkäsitysten eroista. Aikaisemmin asiasta olivat huomauttaneet Wäinö Havas vuonna 1941 sekä Kullervo Hulkko vuonna 1942. Näiden mukaan eroissa Laestadiuksen ja Raattamaan välillä oli kyse opin sijasta ennemminkin erilaisissa lahjoissa ja luonteissa. *Tutkimuksellisesti kiinnostavaa on, että Zidbeck yllättäen luopuukin nyt vanhasta väitteestään, että Laestadius ja Raattamaa olisivat edustaneet kahta kirkkohistoriallisesti vastakkaista pelastusnäkemystä.* Tätä muutosta Zidbeck perustelee hyvin lyhyesti alkuperäisiin lähteisiin perehtymisellä sekä pääsemisellä ”uskon ja hengen” yhteyteen vanhoillislestadiolaisten kanssa.

Zidbeckin kirja *Ole vapaa vapaaksi ostettu lauma* jakautuu neljään pääosiin. Kahdessa ensimmäisessä luvussa käsitellään Juhani Raattamaan elämää ja toimintaa sekä hänen pelastusopillisia käsityksiään. Tarkastelun pohjana on *Pohjolan suurin maallikkosaarnaaja*. Tekstiä on kuitenkin täydennetty ja korjattu löytyneiden uusien lähteiden ja uudemman teologisen kirjallisuuden avulla. Kolmas luku pohjautuu Zidbeckin teokseen *Juhani Raattamaa eräiden Lutherin ydinnäkemyksen uudistajana*. Tekstiä on lyhennetty ja täydennetty uudemmasta Luther-tutkimuksesta saaduilla tiedoilla. Jossain määrin myös molempien vanhojen kirjojen aineistoa on jätetty pois uudesta kirjasta. Neljännessä luvussa Zidbeck kertoo omista elämänvaiheistaan ja kosketuksistaan lestadiolaisuuteen.

1.4. Katsaus lestadiolaisuutta koskeviin keskeisiin tutkimuksiin ja tutkimuskysymyksiin

Lestadiolaisuutta on tutkittu suhteellisen paljon. Zidbeckin tutkimukset eivät välttämättä nouse tutkimuksellisesti merkittävimiksi, mutta ne tarjoavat kuitenkin mielenkiintoisia tulkintoja Laestadius-tutkimuksen saralta ja varsinkin monipuolista Raattamaa-tutkimusta. Lisäksi Zidbeckin tutkimuksia voidaan pitää jonkinlaisena yrityksenä avata lestadiolaista oppikäsitystä aikaisempia tutkimuksia tarkemmin ja erittelevämmin. Lestadiolaisuuden dogmatiikkaa on Zidbeckiä aikaisemmin tutkinut mm. piispa Gustaf Johansson, jonka teos *Lestadiolaisuus* vuodelta 1892, esittää

varsin subjektiivisen näkemyksen lestadiolaisuuden oppikäsitteistä. Johansson tuli tunnetuksi lestadiolaisliikkeen vastustajana. Myös Wäinö Havas on teoksessaan *lestadiolaisuuden historia* jossain määrin pyrkinyt lestadiolaisten oppikäsitteiden esittelyyn.

Monessa tutkimuksessa erääksi keskeisimmäksi kysymykseksi tuntuu nousevan käsitys avaintenvallan käyttöönoton ajankohdasta lestadiolaisliikkeessä. Kirkkohistorian tutkija Seppo Lohen mukaan synninpäästön käyttöön ottamisesta on tarjolla kolme toisistaan poikkeavaa kertomusta: Aatu Laitisen vuonna 1918 julkaistu teos *Muistoja Lapin kristillisyydestä* tarjoaa avaintenvallan käyttöönotosta ratkaisua, jonka mukaan Juhani Raattamaa julisti tunnonvaivoissa olleelle palvelijalle synninpäästön ”Jeesuksen nimessä ja veressä”. Tämä kertomus rakentuu Lohen mukaan suullisen sisäryhmäperinteen pohjalle.¹² Jällivaaran seurakunnan pastorina toiminut Hjalmar Westeson kertoo oman versionsa tapahtumista. Teoksessaan *Ödemarksprofetens lärjungar* vuodelta 1922 Westeson hyväksyi Laitisen version, mutta sijoittaa tapahtumat tuntemaansa lestadiolaisperinteeseen, jossa synninpäästö otettiin käyttöön Lainion lähetyskoulussa vuonna 1848. Lisäksi Westeson väittää, että Raattamaa on saanut synninpäästön käytön idean Lutherin kirkkopostillasta ja että Laestadius olisi vastahakoisesti hyväksynyt Raattamaan menettelyn.¹³ Tähän teoriaan myös Zidbeck näyttää nojautuvan. Myös Oiva Virkkala, joka tarkasteli pastoraalitutkimuksen korkeimmassa opinnäytteessään *Alkulähteille* uusherätystä saarnaaja Mikko Saarenpään elämän taustaa vasten, on Zidbeckin kanssa samoilla linjoilla. Virkkalan mukaan lestadiolaisuus on kehittynyt huomattavasti Laestadiusen alkuperäisestä opista Raattamaan ja Erkki Antin johtamina. Vaikka Virkkala sijoittaa synninpäästön käyttöönoton vuoteen 1853, edustaa hän Zidbeckin kanssa Westesonin esittämää ajattelumallia, jonka mukaan lestadiolaisuudesta voidaan löytää taite, jonka Raattamaan ”löydös” sai aikaan.¹⁴ Kolmannen version on

¹² Lohi 2003, 42.

¹³ Lohi 2003, 43.

¹⁴ Lohi 2003, 44.

esittänyt Martti_E. Miettinen, jonka väitöskirja *Lestadiolainen herätysliike (1942)* tarjoaa vaihtoehtoa, jonka mukaan synninpäästö otettiin käyttöön lestadiolaisliikkeessä vasta vuonna 1853 Jällivaarassa Marketan kylässä. Olaus Brännström puolestaan ei sellaisenaan hyväksynyt esitettyjä teorioita vaan esitti vuonna 1962 väitöskirjassaan *Den laestadianska själavårdstraditionen i Sverige under 1800-talet*, että Laestadius käytti alkuajoista saakka enemmän päästönavainta kuin saatavilla olevista lähteistä voi päätellä. Myös Hannu Juntunen on Brännströmin linjoilla.¹⁵ Lohi itse esittää vuonna 2007 julkaistussa tutkimuksessaan, että ei voida esittää mitään tarkasti määritettävää taitekohtaa, jossa lestadiolaisliikkeen muutos evankelisemmaksi olisi tapahtunut. Sen sijaan liike on hiljattain kehittynyt subjektiivis-pietistisestä liikkeestä evankelisempaan suuntaan.¹⁶

Avaintenvallan käyttöönotto ei kuitenkaan ole ainut tutkijoita kiinnostanut lestadiolaisuuden tutkimusaihe. Moni tutkimus pyrkii etsimään syitä myös liikkeen 1900-luvun vaihteessa alkaneeseen ”suureksi hajaannukseksi” kutsuttuun ilmiöön. Näitä syitä myös Zidbeck pyrkii teoksissaan ratkaisemaan. Wäinö Havas kirjoittaa hajaannuksen syistä ja taustoista teoksessaan *Lestadiolaisuuden historia*. Havaksella oli liikkeestä henkilökohtaista kokemusta ja teoksen kirjoittamishetkellä hän itse kuului uudenherätyksen piiriin, mutta silti teosta voidaan pitää varsin objektiivisena kuvauksena. Vaikka Havaksen teos ei ole lähtökohdiltaan eikä lähestymistavaltaan akateeminen, se esittelee kuitenkin hyvin varsinkin suuren hajaannuksen lähtökohtia ja siihen johtaneita syitä. Myös Pekka Raittila on kirjoittanut lestadiolaisuuden leviämisestä ja yhteisön muodostumisesta 1800-luvulla ja sivuaa samalla myös suureen herätykseen johtaneita seikkoja. Uusimman tutkimuksen on esittänyt Seppo Lohi vuonna 2007 julkaistussa teoksessa *Lestadiolaisliikkeen suuri hajaannus ja sen taustat*. Lohi on julkaissut lestadiolaisuuden tutkimuksen saralta teokset *Sydämen kristillisyyys* ja *Pohjolan kristillisyyys*. *Sydämen kristillisyydessä* perehtytään Laestadiusen persoonaan ja lestadiolaisen herätysliikkeen syntyyn kirkkohistoriallisesta näkökulmasta. *Pohjolan kristillisyyys* -teoksessa Lohi tarkastelee

¹⁵ Lohi 2003, 46.

¹⁶ Lohi 2007,40,61(viitteet 88 ja 163).

lestadiolaisliikkeen alueellista levittäytymistä Suomeen. Myös Martti Vuollo (1999), Mauri Kinnunen (2004) ja Pekka Tapaninen (2007) ovat väitöskirjoissaan käsitelleet lestadiolaisuutta ja suuren hajaannuksen problematiikkaa. Lisäksi kirkkohistoriallisesta näkökulmasta lestadiolaisuuden historiaa on tutkittu sangen laajasti ja uudenherätyksen, esikoisuuden ja vanhoillislestadiolaisuuden syntyhistoria on myös kiinnostanut tutkijoita. Yhteiskunnallista näkökulmaa lestadiolaisuustutkimukseen on tuonut Jouko Talonen, joka on vuonna 1988 julkaissut väitöskirjan Pohjois-Suomen lestadiolaisuuden poliittis-yhteiskunnallisesta profiilista vuosina 1905–1929. Talonen on julkaissut myös vuonna 1993 teoksen Tanskan ja Viron lestadiolaisuudesta sekä esikoislestadiolaisuudesta suomalaisessa yhteiskunnassa. Vuonna 2001 Talonen käsitteli Kautokeinin kapinaa Suomen Teologisen instituutin aikakauskirjassa

Zidbeck itse nostaa esille väitöskirjansa johdannossa joitain hänen omien tutkimuksiensa kannalta keskeisiä tutkimuksia. Sellainen on esimerkiksi vuonna 1881 julkaistu J. A. Englundin artikkeli *Laestadiidogmatiska Åsikter*. Tässä artikkelissa selostetaan *Hulluinhuoneelaisen* ajatuksia varsin kattavasti. Zidbeck epäileekin, että kirjailijalla on ollut käytössä teoksen täydelliset käsikirjoitukset, sillä artikkelista löytyy sellaisiakin sitaatteja, joihin Zidbeck ei ole päässyt käsiksi. Zidbeck pitää artikkelia luotettavampana lestadiolaisen dogmatiikan esityksenä kuin esimerkiksi Gustaf Johanssonin teosta. Myös vuonna 1932 Kaarlo Kivelän julkaisemaa teosta *Kiveliön suuri herättäjä* Zidbeck pitää arvossa. Tästä teoksesta löytyy mm. Laestadiuksen kirjallisen tuotannon luettelo sisällön mukaan ryhmiin jaoteltuna. Erityisen merkittävä Zidbeckille tuntuu olevan Yrjö Nummen teos *Kärsimysmystiikka Laestadiuksen julistuksessa*. Teos sisältää monia arvokkaita huomioita ja Zidbeckin hyväksymiä näkemyksiä. Zidbeck kuitenkin pitää ”tieteellisten välineiden” puutteellisuutta tutkimuksen arvoa vähentävänä tekijänä. Lisäksi tekijällä oli Zidbeckin mukaa jossain määrin subjektiivinen suhtautuminen joihinkin lestadiolaisuuden suuntauksiin. Zidbeck mainitsee myös Märta Edqvistin vuonna 1922 kirjoittaman biografian *Lars Levi Laestadius. En kulturbild från den stora vackelsen i Tornedalen*, Carl J. E. Hasselbergin vuonna 1935 julkaiseman

teoksen *Under Poltjärnan* ja K. A. Heikelin muistelmateoksen Lapin lestadiolaisuudesta.

2. Lars Levi Laestadius Aulis Zidbeckin tutkimuskohteena

2.1. Henkilöhistorialliset tekijät Laestadiusen kristillisyydennäkemyksen taustavaikuttajina

Zidbeckin mukaan ”niin omalaatuisen ja harrastuksiltaan monipuolisen miehen” kuin Laestadiusen kristillisyydennäkemyksen ymmärtäminen edellyttää Laestadiusen vaikuttaneiden tekijöiden huomioimista.¹⁷ Kansantieteellisen taustan tarkastelun merkitys Laestadiusen ymmärtämisessä tuntuu Zidbeckin mukaan olevan oleellinen kahdesta syystä. Ensinnäkin se kertoo Zidbeckin mukaan lappilaisen kansan luonteen vaikutuksesta syntyneisiin herätyksiin ja hurmoksiin ja toiseksi Lapin mytologialla ja mystiikalla on Zidbeckin mukaan ollut vaikutusta Laestadiusen maailmankatsomuksen muodostumiseen. Laestadiusen sivistys- ja kirkkohistoriallisen taustan tarkastelua auttaa luomaan kokonaiskuvaa Laestadiusen ajatusmaailmasta ja teologiasta. Erityisesti teologisesta kirjallisuudesta Laestadius tuntuu Zidbeckin mukaan ammentaneen ajatusmaailmaansa hyvinkin erilaisia aineksia. Myös Laestadiusen persoonan tarkastelu on Zidbeckin mukaan tärkeää, ja Laestadiusen taloudellisesti ja henkisesti raskas lapsuus valaisee Zidbeckin mukaan varsinkin hänen suhtautumistaan maailmaan ja maailmallisuuteen. Tarkastelen seuraavaksi Zidbeckin näkemyksiä edellä kuvatuista vaikuttimista tarkemmin.

2.1.1. Kansantieteellinen tausta

Zidbeckin mukaan luonnon ja lappilaisen kansanmytologian vaikutus Laestadiusen toimintaan oli merkittävässä roolissa koko hänen elämänsä ajan.¹⁸ Lapin luonnon

¹⁷ Zidbeck 1937, 10.

¹⁸ Zidbeck 1937, 19.

kauneudessa piilevä mystiikka ja lappilainen mytologia vaikuttivat voimakkaasti Laestadiukseen, ja se näkyi sekä hänen tieteellisissä tutkimuksissaan että saarnoissaan.¹⁹ Kovan luonnon lyömä leima näkyi paikallisissa asukkaissa.²⁰ He olivat ”umpimielisiä ja töykeitä” ja hetkellisistä ilonpurkauksista huolimatta lappalaisissa piili ”syvä raskasmielisyyden piirre”.²¹ Heidän uskontonsa oli vielä polyteismia, ja miltei joka kylässä oli omat jumalansa. Lappilaiseen uskonnollisuuteen kuului mm. pyhien kivien (seitojen) palvelus.²² Zidbeck analysoi lappalaisten erityispiirteitä aikansa tutkijoiden tuloksiin vedoten. Hän väittää, että lappalaiset olivat sielullisesti alkukantaisia luonnonlapsia, joille voimakkaat primitiivireaktiot olivat sangen luonteenomaisia ja joiden toleranssiraja ylittyi usein aiheuttaen voimakkaita hysteerisiä kohtauksia.²³ Zidbeck esittääkin, että tämän tyyppinen melankolissävytteinen kansanluonne muodostaa erinomaista maaperää ja kaikupohjaa askeettis-mystiselle uskonnollisuudelle.²⁴ Kun vielä tiedetään, että lappalaiset käyttivät runsaasti alkoholia ”lääkkeenä” väsymystä vastaan,²⁵ Laestadiukselle ei Zidbeckin mukaan jäänyt muuta vaihtoehtoa kuin tehdä uskonnosta ”humalaa voimakkaampi lääke”.²⁶

2.1.2. Sivistys- ja kirkkohistoriallinen tausta

1800-luvulla valistuksen rationalismi ja moralismi vaikuttivat Ruotsissa voimakkaina.²⁷ Filosofissa arvostettiin Benjamin Höijerin ja Erik Gustav Geijerin

¹⁹ Zidbeck 1937, 21.

²⁰ Zidbeck 1937, 19.

²¹ Zidbeck 1937, 20.

²² Zidbeck 1937, 20.

²³ Zidbeck 1937, 21.

²⁴ Zidbeck 1937, 26.

²⁵ Zidbeck 1937, 28.

²⁶ Zidbeck 1937, 29.

²⁷ Zidbeck 1937, 45.

ajatuksia, ja myös Laestadius oli perehtynyt kyseisten herrojen tuotantoon.²⁸ Laestadius seurasi myös montaa muuta aikansa ajattelijaa, kuten saksalaista mystikkoa Jakob Böhmeä, jonka ajatuksia on Zidbeckin mukaan sisällytetty myös *Hullujenhuoneelaiseen*.²⁹ Böhmen mukaan kaikki ulkoinen, näkyvä maailma on sisäisen maailman merkki ja ”figura”.³⁰ Jokaisella sielulla on aina määrätty aineellinen muoto ja jokaisella henkisellä sisällöllä on oma hahmonsansa. Böhmen ajatuksia kehitti edelleen Swedenborg, joka synnytti opin korrespondenssista.³¹ Sen mukaan kaikki, mikä loppuu, nousee korkeammalle tasolle, eikä luonnossa siis ole oikeastaan loppua.³² Zidbeckin mukaan tässä opissa piileekin avain *Hulluinhuneelaisen* oikeaan ymmärtämiseen, tai ainakin siitä löytyy paljon sukulaisuutta Swedenborgin ja Böhmen korrespondenssiopin kanssa.³³ Zidbeck nostaa esiin joitain *Hulluinhuneelaisen* tutkijoita, kuten Carl. E. Hasselbergin, selventääkseen teoksen oikean tulkinnan merkitystä. Hasselberg väittää Laestadiusen pitäneen sieluntoimintoja orgaanisista edellytyksistä riippuvana ja katsoi, että jokaisella sielunkyvylä on määrätty, sitä vastaava ruumiillinen elimensä, joka välittää sen toimintaa.³⁴ Hasselberg ihmettelee, että Laestadius on yhtä aikaa sananjulistajana spiritualisti, mutta filosofina materialisti. Zidbeckin mukaan Laestadiusen hengen ja aineen suhde tuottikin monelle *Hulluinhuneelaisen* lukijalle vaikeuksia.³⁵ Laestadiusen monistista perusnäkemystä täytyy Zidbeckin mukaan tarkastella korrespondenssisuhteen kautta. Näkyvän ja näkymättömän, aistillisen ja henkisen välillä on Laestadiusen mukaan oletettava rinnakkaisuutta yksityisseikkoja myöten. Korrespondenssi-opin ajatukset ovat tunnettuja myös monilla Laestadiusen tuntemilla mystiikoilla.

²⁸ Zidbeck 1937, 45.

²⁹ Laestadiusen uskonnonfilosofinen pääteos

³⁰ Zidbeck 1937, 46.

³¹ Zidbeck 1937, 48.

³² Zidbeck 1937, 48.

³³ Zidbeck 1937, 50.

³⁴ Zidbeck 1937, 51.

³⁵ Zidbeck 1937, 52.

Mytologia oli romantiikan aikakautena varsin suosittu kiinnostuksen kohde tiedepiireissä.³⁶ Laestadiuksen kiinnostus Lapin mytologiaan ja luonnon romantiikkaan oli merkittävää myös hänen teologiansa kannalta. Mystikolle luonto tarjoaa vertauskuvia, joiden avulla koettuja sieluntiloja voi vertailla.³⁷ Laestadius toteaaakin, että juuri luonnossa voi nähdä Jumalan kasvot.³⁸ Hiukan myöhemmin Zidbeck tekee johtopäätöksen, että Laestadiuksen suhde luontoon ja suhteen muuttuminen Laestadiuksen uskonnollisuuden kasvaessa on vastaava kuin Pyhällä Teresalla. Teresan suhde luontoon muuttui, kun tämä oli kokenut Jumalan olevan hänessä läsnä.³⁹ Uskonnollisen kokemuksen voimakkuus ja ns. elämyskristillisyyden mystisyyden kautta koettuna näyttävät Zidbeckin mukaan olevan Laestadiuksen teologian tunnusmerkkejä. Erityisesti hurmosilmiöille Laestadius antaa suuren arvon nimittäen niitä armon merkeiksi tai ääneksi, joka julistaa epäilevälle synnit anteeksi.⁴⁰

Tunnetilojen merkityksestä Zidbeck löytää yhteneväisyyksiä Friedrich Schleiermacherin ja Laestadiuksen ajattelutavoissa. Schleiermacherin mukaan uskonto ei ole vain yksittäisiä opinkaavoja, ulkonaisia sääntöjä, järjentietoa tai siveellistä tahtoa, moraalialueita. Uskonto on tunnetta, äärettömyyden tajuamista, universumin intuitiivista katselemista ja välitöntä elämystä, jota ei voi täysin käsitteellisesti kuvata. Jokaisella on sisimmässä ”uinuva kyky” päästä yhteyteen Jumalan kanssa, vaikkakin tuo kyky tarvitsee usein herättäjää.⁴¹ Samanlaisia ajatuksia löytyy Zidbeckin mukaan myös Laestadiuksen ajattelusta. Laestadiukselle uskonnon subjektiivinen perusta on autuaallisissa tunteissa, jotka ovat Pyhän Hengen todistuksia armoilasta.⁴²

³⁶ Zidbeck 1937, 54.

³⁷ Zidbeck 1937, 56.

³⁸ Zidbeck 1937, 56.

³⁹ Zidbeck 1937, 58.

⁴⁰ Zidbeck 1937, 64.

⁴¹ Zidbeck 1937, 62.

⁴² Zidbeck 1937, 64.

Laestadiuksen kristillisyyden näkemystä tarkasteltaessa on Zidbeckin mukaan huomioitava myös ajan pietistiset suuntaukset, jotka Johan Wegelius nuoremman *vaikutuksesta näkyivät* Tornionjokilaaksossa varsin voimakkaina. Zidbeck huomauttaa, että tarkasteltaessa pietismin eri suuntauksia löydetään helposti samankaltaisuuksia. Esimerkiksi Johann Wegelius käytti sanontaa ”olla Jeesuksen muodon kaltainen opissa, elämässä ja ristissä.” Lestadiolaissaarnaajilla sama ajatus oli usein esitetty muodossa ”seurata Jeesusta opissa, elämässä ja kärsimisessä”.⁴³

Tornionjokilaaksossa vaikutti myös herrnhutilaisseurakunta, joka oli jo vuodesta 1735 toiminut alueella. Zidbeck näkee Laestadiuksen teologiassa monia herrnhutilaisia piirteitä, joita ovat mm. pelko omavanhurskautta kohtaan, pelastusvarmuus, uskon omistusluonteen keskeisyys ja autuaallisten tunteiden suuri merkitys.⁴⁴ Lisäksi Laestadiuksen Jeesuksen verisiä haavoja katselevassa asenteessa on Zidbeckin mukaan löydettävissä yhteneväisyyksiä Zindendorfin ajatuksiin.⁴⁵ Samantyyppistä ajattelua on myös Bernard Clairvauxilla, joka pyrki oman raadollisuuden tunnon tehostamisen kautta korostamaan syntien anteeksisaamisen varmuutta aivan samoin kuin Laestadius.⁴⁶

Lakihenkisen pietismin rinnalle nousi alueella evankelinen pietismi, jota kutsuttiin uuslukijalaisuudeksi.⁴⁷ Zidbeckin mukaan Laestadiuksella oli kosketuksia lukijalaisuuteen jo kouluaikoinaan ja Laestadius itsekin myönsi tuntevuansa vetoa heihin.⁴⁸ Zidbeck huomauttaa, että joissakin Laestadiuksen teksteissä on selvästi

⁴³ Zidbeck 1937, 66.

⁴⁴ Zidbeck 1937, 85.

⁴⁵ Zidbeck 1937, 85 .

Kristuksen kärsimysten sisäisestä katselemisesta pyritään ammentamaan syntien anteeksiantamuksen varmuutta ja vastarakkautta Jeesukseen. Zinzendorfin ei pyrkinyt löytämään tätä tilaa raadollisuuden tunnon tehostamisen kautta kuten Clairvaux ja Laestadius.

⁴⁶ Zidbeck 1937, 86.

⁴⁷ Zidbeck 1937, 67.

⁴⁸ Zidbeck 1937, 68.

havaittavissa uuslukijalaisuuden piirteitä ja esimerkiksi *Crapula mundi*⁴⁹ leimattiin heti alussa lukevaiseksi ja pietistiseksi.⁵⁰ Uuslukijalaisuus ei kuitenkaan sellaisenaan miellyttänyt täysin Laestadiusta, koska siitä oli puuttunut parannus ja pyhitysaspekti.⁵¹

Merkittäväksi Laestadiuksen suhteessa lukijalaisiin muodostui maltilliseen lukijalaisuuden haaraan kuuluvan Åselen Marian kohtaaminen. Tällöin Laestadius tunsi saaneensa uuden ymmärryksen ”armojärjestyksestä”⁵² ja hänen kerrotaankin todenneen: ”Nyt näen tien joka viepi elämään”.⁵³ Åselen Marian kautta Laestadius löysi Zidbeckin mukaan sisäisesti tyydyttävän ratkaisun hengellistä murheesta armon ja lapseuden ilon kokemukseen.⁵⁴

Pietistiset liikkeet, kuten herrnhutilaisuus ja lukijalaisuuden eri haarat, vaikuttivat siis Laestadiuksen ajatteluun ja loivat Zidbeckin mukaan maaperää myös Laestadiuksen aikaansaamalle herätykselle. Zidbeckin mukaan ehkä voimakkaimmin vaikutti kuitenkin samoilla seuduilla tätä ennen vaikuttanut Wiklundin herätysliike.⁵⁵ Liike piti sisällään paljon hurmoksellisia piirteitä ja sille oli ominaista päästö- ja sideavainten käyttö.⁵⁶ Wiklundilaisen herätysliikkeen kuihduttua osa wiklundilaisista liittyi myöhemmin laestadiolaisuuteen, jossa nähtiin paljon samankaltaisia piirteitä.⁵⁷

⁴⁹ Laestadiuksen teos

⁵⁰ Zidbeck 1937, 69.

⁵¹ Zidbeck 1937, 70.

⁵² Zidbeck 1937, 69.

Armojärjestys on vaikutusta Henrik Schartaun hartauskirjoista, joissa parannus ja pyhitysvaatimus nousivat voimakkaana esiin. Zidbeckin mukaan Åselen Marian lukijalaisuus oli nimenomaan schartalaisuuden täydentämää ja korjaamaa uuslukijalaisuutta.

⁵³ Zidbeck 1937, 69.

⁵⁴ Zidbeck 1937, 70.

⁵⁵ Zidbeck 1937, 72.

⁵⁶ Zidbeck 1937, 74.

⁵⁷ Zidbeck 1937, 75.

Hannu Juntunen toteaa väitöskirjassaan *Lars Levi Laestadiuksen käsitys kirkosta*, että Zidbeck sijoittuu pietismin tulkinnan linjaan, jossa pietistinen oppi armon järjestyksestä ja uudestisyntymisestä merkitsee reformatorisesta vanhurskauttamisopista poikkeavaa teologista ansatsia.⁵⁸ Tulkintaperinteen alkuunpanijana pidetään Albrecht Ritschliä, joka omassa teoksessaan *Geschichte des Pietismus* johtaa pietismin juuret ja perusolemuksen keskiajan katolisesta mystiikkaan. Juntunen huomauttaakin, että tämä ”ritschiläinen” tulkintatapa näkyy kommentteissa, joista voi päätellä, että Zidbeck pitää joitakin pietismille ominaisia piirteitä katolilaisen mystiikan oppeina. Tämä ilmenee esimerkiksi seuraavasta sitaatista: ”Edellä olemme usein todenneet sen erittäin tärkeän aseman, joka autuaallisilla tunteilla, jopa voimakkailla riemunliikutuksilla, on Laestadiuksen hurskaudessa. Tämä olennaisesti herrnhutilainen tuntomerkki samalla erottaa hänet yleisestä pietistisestä hurskaustyypistä, jolla on yleensä selvästi todettava kvietistisen mystiikan piirre, johon useat tutkijat ovat kiinnittäneet huomiota.”⁵⁹ Myös seuraava kommentti antaa viitteitä Zidbeckin tavasta ymmärtää pietismin lähtökohtia: ”Laestadiuksen kielteinen asenne kulttuurielämän useimpiin ilmiöihin, sen harrastuksiin ja moniin viattomiinkin huvituksiin on hänellä yhteisenä piirteenä pietismin kanssa johtuen monista yhteisistä katolisen mystiikan lähdesuonista.”

2.1.3. Laestadiuksen persoona

Zidbeckin mielestä myös Laestadiuksen persoonalla oli merkitystä tutkittaessa hänen teologiaansa. Zidbeck nojautuu psykologisissa päätelmissään saksalaisen psykiatrin E. Ketscherin typologiaan, jonka mukaan ihminen on sellainen, minkä näköinen hän on.⁶⁰ Ketscherin luokittelussa ihmiset jakautuvat kahteen sielulliseen päätyyppiin: syklotyymiseen ja skitsotyymiseen. Syklotyyminen päätyyppi tarkoittaa ruumiinrakennetyyppejä, jota Zidbeck nimittää pyknilliseksi. Sille on tyypillistä

⁵⁸ Juntunen 1982, 22.

⁵⁹ Zidbeck 1937, 217.

⁶⁰ Zidbeck 1937, 30.

”yleinen leveys”, ja tällaiset ihmiset ovat usein sielullisesti eheitä, iloisia, realistisia ja huumorintajuisia. Skitsotyymiset puolestaan ovat usein dramaattisia ja lyyrisiä ihmisiä ”joiden sielun pinta ja pohja eivät soinnu yhteen, vaan on jollakin tavalla haljennut”.⁶¹ Skitsotyymiset ihmiset jaetaan edelleen kahteen alatyyppiin: atleettisiin ja asteenisiin ihmisiin. Asteeniselle skitsotyymien tyypille on tavallista ”yleinen kapeus”, ja Zidbeck päättelee Laestadiuksen kuuluvan nimenomaan tähän asteenisen skitsotyymien luokkaan. Fanaattisuus, lyyrisyys ja kiinnostus mystiikkaa kohtaan näyttää siis Zidbeckin mukaan olevan Laestadiukselle ominaista hänen persoonallisuutensa perityissä piirteissä.⁶² Erityisesti luonnon ja ihmissydämen mysteerit kiinnostavat Laestadiusta, ja siksi hän antaakin voimakkaan merkityksen uskovaisten näyille ja ekstaattisuudelle. Ne olivat Laestadiuksen mukaan voimakkaita armon merkkejä, ja niitä hän näki itsekkin läpi elämänsä.⁶³ Lapsena Laestadius kertoo kokeneensa paljon kosketuksia henkimaailman kanssa. Hän näki mm. näyssä erään naisen hikoilevan verta kristillisyyden puolesta, tunsu usein kalman hajua metsässä ja näki usein unia kuolleista.⁶⁴

Zidbeck asettaa Laestadiuksen lapsuuden kokemukset merkittävään rooliin analysoidessaan Laestadiuksen luonnetta ja uskonnollisuutta. Muun muassa Laestadiuksen kiihkeä viha alkoholia kohtaan juontaa juurensa Laestadiuksen isäsuhteesta:⁶⁵ alkoholisoitunut isä tuli ja meni miten tahtoi. Tässä perheidyllissä äidin hiljainen ja vaatimaton hurskaus jäi ikuisesti Laestadiuksen mieliin.⁶⁶ Zidbeckin kuvaamalla äiti–poika-suhteella näyttää Laestadiuksen ja tämän uskonnollisen äidin kohdalla olevan myös parannukseen ja katumukseen kehottava ulottuvuus. Laestadius puhuikin saarnoissaan usein taivaallisesta vanhimmasta, joka

⁶¹ Zidbeck 1937, 31.

⁶² Zidbeck 1937, 32.

⁶³ Zidbeck 1937, 33.

⁶⁴ Zidbeck 1937, 33.

⁶⁵ Zidbeck 1937, 36.

⁶⁶ Zidbeck 1937, 35.

itkee tottelemattomien lastensa tähden.⁶⁷ Rankka ja köyhä lapsuus ja halveksittu asema kyläyhteisössä selittää Zidbeckin mukaan osittain Laestadiuksen maailmaa halveksuvaa elämänsäntettä⁶⁸ ja Laestadiuksen askeettisen elämän ja intohimoisen uskon taustatekijöitä.⁶⁹ Laestadiuksen viettienergia nimittäin kanavoitui Zidbeckin analyysin mukaan Lange-Eichbaumin ja Kretscmerin osoittamalla tavalla synnyttäen kiihkeää uskonnollisuutta.⁷⁰

2.2. Laestadiuksen kristillisyydennäkemyksen taustalla vaikuttavia filosofis-teologisia näkemyksiä

2.2.1. Mystis-parallellistinen maailmankatsomus

Laestadiuksen filosofisten ja teologisten ajatusten lähtökohtana voidaan pitää tämän ajatusta ihmisen olemuksessa olevasta kolminaisuudesta, joka Zidbeckin mukaan on Laestadiuksen mystisen ja parallellisen⁷¹ maailmankatsomuksen perusta.⁷² Laestadiuksen uskonnollis-filosofisessa järjestelmässä fysiologialla ja psykologialla on huomattava merkitys. Zidbeckin mukaan Laestadiuksen parallelismi on peräisin ranskalaisen tiedemiehen *Marie Francois Xavier Bichatin* (1771–1802) ajattelusta. Hänen mukaansa fyysisillä ja psyykkisillä piirteillä on selvästi keskenään rinnakkaisuutta ja yhteyksiä. Bichatin pääteos ”*Sur la vie et la mort*” ei sisällä lainkaan rinnastuksia uskonnollisuuteen vaan keskittyy kokonaan aiheen

⁶⁷ Zidbeck 1937, 35.

⁶⁸ Zidbeck 1937, 37.

⁶⁹ Zidbeck 1937, 43.

⁷⁰ Zidbeck 1937, 43. Voimakas puutostila, ristiriidan tai alemmuudentunne, joka kiihottaa toimintaan. Toiminta avaa tien uusiin arvoihin ja ihanteisiin, joista etsitään korvausta elämän tuottamille pettymyksille. Vrt. Laestadiuksen uskonnollinen intohimo.

⁷¹ parallelismi: Oppi, jonka mukaan henkiset ja aineelliset tapahtumat sattuvat rinnakkaisesti ilman, että niiden välillä on vuorovaikutusta. Parallellismin mukaan Jumala pitää huolen siitä, että henkiset ja fyysiset tapahtumat ilmenevät koordinoitusti.

⁷² Zidbeck 1937, 99.

antropologiseen tarkasteluun.⁷³ Erityisesti selvittäessään eri intohimojen toimintaa ja suhdetta ruumiillisiin elimiin sekä ajatusta siitä, että aistit ovat intohimojen johdattajia, Laestadius Zidbeckin mukaan vetoaa Bichatin ajatuksiin. Myös *Jean-Baptiste Felix Descuret`n* parallellistisella pääteoksella⁷⁴ on ollut Laestadiusuksen teologiassa huomattava merkitys. Descuret`n parallelismi eroaa Biscatin pääteoksesta puolestaan voimakkaan uskonnollisen sävynsä kautta. Se myös kantaa Zidbeckin mukaan selkeää katolilaista leimaa ajatuksissaan. Descuret puhuu Laestadiusuksen tavoin uskonnollisesta tunteesta intohimona, joka jalostaa sydäntä, valaisee älyä ja vapauttaa ihmistä intohimojen vaikutuksista Bichatin tapaan.

Zidbeckin mukaan Laestadiusuksen pääteoksessa *Hulluinhuoneelainen* Bichatin ja Descuret`n tutkimusten vaikutus Laestadiusuksen omaan parallelismiin nousee selkeästi esille. Henkisten ja aineellisten ilmiöiden ja tapahtumasarjojen välillä vallitsee rinnakkaisuutta ja korrespondenssia.⁷⁵ Zidbeckin mukaan Laestadiusuksen vaikeasti ymmärrettävä paralleeli-oppi aiheutti Laestadiusista vastaan usein syytöksen materialismista.⁷⁶ Laestadius puolustautuu väittämällä, että filosofin on vaikea ymmärtää sielun toiminnan olevan samalla myös orgaanista toimintaa, mutta sen kautta ihmisen fyysinen, psyykkinen ja moraalinen luonne käy järjelle ymmärrettäväksi.⁷⁷ Zidbeckin mukaan Laestadius näyttää omaksuneen lisäksi frenologisen ajatusten aivojen maantiedosta. Sen mukaan sielulliset toiminnot voidaan tarkalleen ”lokalisoida” aivoissa. Esimerkiksi eri mielentilojen ruumiillista taustaa Laestadius selvittelee tavalla, joka muistuttaa Zidbeckin mukaan hänen aikansa oppeja ”rauhaseritteiden” tärkeästä merkityksestä ihmisen luonteeseen ja mielialoihin: ”*Kun fysiologisesti tarkastelemme viettiaineksia, huomaamme että nämä aineet siivilöityvät viettielimistä, jotka sijaitsevat vatsassa, maksassa, pernassa, munuaisissa ja sukupuolielimissä. Nämä viettiaineet sekoituessaan vereen*

⁷³ Zidbeck 1937, 96.

⁷⁴ Descuret`n pääteos: *La Medecine des passions ou Les Passions considerees dans leurs rapport avec les maladies les lois et la religion*

⁷⁵ Zidbeck 1937, 100.

⁷⁶ Zidbeck 1937, 102.

⁷⁷ Zidbeck 1937, 103.

*vaikuttavat ensin sydämeen, joka on hallitsevin prinssiippi ihmisessä. Sydäimestä kulkeutuvat nämä viettiaineet veren mukana aivoihin ja herättävät siellä erilaisia tunteita ja haluja joita havaitsemme”.*⁷⁸

Zidbeckin mukaan Laestadiuksen parallelistisen filosofian lähtökohtana on oppi ihmisen olemuksesta, jossa Laestadiuksen mukaan ilmenee kolminaisuutta Jumalan kolminaisuuden kuvastimena. Ihmisen olemus ja minuus on syntynyt heti hedelmöittymisen jälkeen sikiössä elämänprinsiipin kehityksen kautta ensin orgaaniseksi elämäksi ja orgaanisen elämän kautta hermoelämäksi. Nämä kolme muodostavat yhden kokonaisuuden eli ihmisen olemuksen kolminaisuuden. Siihen kuuluu siis Laestadiuksen mukaan elämän prinssiippi, orgaaninen elämä ja hermoelämä.⁷⁹ Ihmisen olemuksen kolminaisuudesta voi Laestadiuksen mukaan selvittää ihmisen Jumala-suhteen perustaa ja saada tietoa Jumalan olemuksesta.⁸⁰ Zidbeckin mukaan Laestadius tulkitseekin ihmisen olemuksesta ”kuin alhaalla olevasta kuvastimesta” ylhäisen maailman teologisia totuuksia.⁸¹ Ymmärtääkseen Jumalaa on siis Laestadiuksen mukaan ymmärrettävä ensin ihmistä. Jos ihminen ei ymmärrä omaa luontoaan, ei hän voi Laestadiuksen mukaan ymmärtää Jumalaakaan. Ihmisen olemuksessa ilmenevä kolminaisuus alkaa kehittyä ihmisessä heti hedelmöittymisen seurauksena. Vastaavasti myös Jumalan persoonien välinen suhde on kehittynyt vastaavalla tavalla.

Hahmottaakseen Laestadiuksen parallelismia on syytä tarkastella siinä esiintyvää terminologiaa. Laestadiuksen ajatusmaailmassa ihmisen olemuksen kolminaisuuteen kuului elämän prinssiippi, orgaanielämä ja hermoelämä. *Elämän prinssiippi* tarkoittaa abstraktia elämää, sielua. Se voi olla olemassa yksittäisenä, ilman hermoelämää ja ilman orgaanista elämää. Hengellisessä elämässä se kuvaa ihmisen luonnollista tilaa, josta löytyvät lähtökohdat hengelliselle kasvulle. Laestadius kieltää kuitenkin ruumiista erillisen sieluolion olemassaolon selittäen, että sielu on metafyyminen

⁷⁸ Zidbeck 1937, 103.

⁷⁹ Zidbeck 1937, 100.

⁸⁰ Zidbeck 1937, 100.

⁸¹ Zidbeck 1937, 104.

prinsiippi, joka itsessään on jotain abstraktista, mutta tulee konkreettiseksi ihmisen orgaanielämässä ja hermoelämässä.⁸² *Orgaanielämään* puolestaan kuuluvat sydän ja siihen kuuluvat sielunkyvyt, vietit, vaistot, halut ja intohimot.⁸³ *Hermoelämään* kuuluvat puolestaan aivot, objektiiviset sielunkyvyt, muisti, mielikuvitus, äly, järki, tahto ja ”itsetajunta”.⁸⁴ Hermoelämä on aina alistetussa suhteessa orgaanielämään⁸⁵ ja esimerkiksi taipumus pahaan on sitä, mitä orgaanielämä harjoittaa hermoelämän yli.⁸⁶ Toisin sanoen ihmistä ei useinkaan hallitse järki, vaan tunteet ja intohimot, jotka Laestadiuksen mukaan kuuluvat orgaanielämään.⁸⁷ Näin paha leviää tulehtuneesta orgaanielämästä myös hermoelämään.⁸⁸ Tämä puolestaan synnyttää Laestadiuksen mukaan erilaisia ruumiillisia himoja. Niitä ovat mm. seitsemän kuolemansyntiä eli ”päähimoa” joita ovat itsekkyyt, kunnianhimo, oma etu, huoruus, viha, kateus ja valheen henki.⁸⁹ Suvunjatkamisviettikin on Laestadiuksen mukaan aina synnillistä ja hän puhuu usein ”huoruuden” vietistä.⁹⁰ Sen tyydyttäminen on Laestadiuksen mukaan synnillistä avioliitossakin.⁹¹ Lisäksi Laestadius selittää synnin olevan osa ihmisen ruumiillisuutta eikä paholaista tarvitse etsiä oman olemuksen ulkopuolelta Zidbeck näkee tämänkin katoliseksi piirteeksi.⁹²

Voiko ihminen siis muuttua tai ylipäättään olla uskonnollinen, jos orgaanielämän himot ja halut vallitsevat ihmisen koko olemusta? Laestadiuksen mukaan voi. Koska sydämen läpi virtaavat kaikki ”viettiaineet” (kuten intohimot ja halut) aivoihin, on

⁸² Zidbeck 1937, 108.

⁸³ Zidbeck 1937, 108.

⁸⁴ Zidbeck 1937, 109.

⁸⁵ Zidbeck 1937, 109.

⁸⁶ Zidbeck 1937, 110.

⁸⁷ Zidbeck 1937, 105.

⁸⁸ Zidbeck 1937, 110.

⁸⁹ Zidbeck 1937, 110.

⁹⁰ Zidbeck 1937, 112.

⁹¹ Zidbeck 1937, 112.

⁹² Zidbeck 1937, 110.

sydämen uudistuksen oltava muutoksen perustana. Se on hallitsevin periaate ihmisessä, ja sen vuoksi uskonto itsekin on sydämen eikä järjen asia.⁹³ Vastoin valistusfilosofien ajatuksia Laestadius Zidbeckin mukaan uskoo, että järki ei ole ihmistä hallitseva mahti, vaan sydän, jossa intohimot ja tunteet vaikuttavat. Kuten aikaisemmin on jo tullutkin esille, Laestadiusin mukaan ihmisen subjektiivinen tahto, intohimo, määrää aina objektiivisen tahdon suunnan.⁹⁴ Ihmisellä on kuitenkin orgaanisessa elämässäänkin negatiivinen kyky vastustaa himojen purkautumista toimintaan, eli kyky olla tyydyttämättä pahoja halujaan.⁹⁵ Tämä perustuu Laestadiusin mukaan siihen ”psykologiseen perustotuuteen”, että ihminen voi tahtonsa avulla hallita jäseniään, eli voi joko toimia tai olla toimimatta ulkonaisessa mielessä (ihminen voi esimerkiksi varastaa tai estää tahdollaan itseään varastamasta). Tämä tahdonvapaus mahdollistaa siis joko omien intohimojen tai viettien toteuttamisen tai toteuttamatta jättämisen. Laestadius kutsuu tätä ihmisen olemuksessa piilevää mahdollisuutta *negatiiviseksi tahdonvapaudeksi*. Tällä ominaisuudella on huomattava merkitys Laestadiusin armonjärjestyksessä.⁹⁶ Hermoelämän piirissä negatiivinen tahdonvapaus muuttuu positiiviseksi vapaudeksi, jonka vaikutuksessa ihminen teoriassa kykenisi toteuttamaan esimerkiksi siveyden aatetta.⁹⁷ Ihminen kykenee siis halutessaan pahasta hyveelliseksi seuraamalla heränneen omantunnon vaatimuksia.⁹⁸ Tämän ulkonainen muutos on aivan välttämätöntä, ” *sillä ilman sitä ei Pyhä Henki voi alkaa tekemään armotyötään ihmisen sydämessä*”.⁹⁹ Ihminen voi siis valmistaa itseään pelastusta varten muuttamalla elämäänsä, vaikkakin hän tunnustaa, että langenneessa tilassa ihminen harvoin kykenee olemaan antautumatta himojen ohjaamaan toimintaan. Parannus merkitsee Laestadiusella näkyvää elämänparannusta, johon ihminen itse voi omalla

⁹³ Zidbeck 1937, 103.

⁹⁴ Zidbeck 1937, 109.

⁹⁵ Zidbeck 1937, 109.

⁹⁶ Zidbeck 1937, 110.

⁹⁷ Zidbeck 1937, 110.

⁹⁸ Zidbeck 1937, 110.

⁹⁹ Zidbeck 1937, 110.

toiminnallaan vaikuttaa. Zidbeckin mukaan tämä todistaa Laestadiuksen tavasta hyödyntää opeissaan katolis-mystisen pelastustien perusajatuksia.¹⁰⁰

Zidbeckin kuvaama Laestadiuksen ”oppi vapaasta tahdosta” mahdollistaa siis synnin himon vastustamisen ja elämänparannuksen tuoman muutoksen. Laestadiuksen mukaan ihminen tarvitsee todelliseen uudestisyntymiseen kuitenkin Jumalan armoa, sillä pelastumiseen ihmisen oma tahdonvapaus ei riitä. Tahdon vapaus rajoittuu siis vain ulkoiseen elämänparannukseen ja toimintaan, vaikka siinäkin inhimillinen puutteellisuus ja ”synninvalta” ihmisessä vie usein voiton. Ihminen on siis orgaanielämän hallitsemana helposti sortumassa aina uusiin himoihin ja haluihin, joten synnin välitön vaikutus on Laestadiuksen mukaan ulottunut vain ihmisen orgaanielämään. Siksi vain tämän orgaanielämän osan ihmisessä tarvitsee (siis) tulla sovitetuksi.¹⁰¹ Zidbeckin mukaan Laestadius käsittää armonkin luonteeltaan aineelliseksi ja nimittää sitä usein lääkeaineeksi, moraaliseksi intohimoksi tai moraaliseksi elementiksi, joka tulee vastavoimaksi synnille.¹⁰² Tuo armo on seurausta Jumalan pelastussuunnitelmasta, joka huipentuu Jeesuksen sovitustyössä. Kristuksen synnyttämän ”lääkkeen” ansiosta pahan valta ihmisessä sen verran heikentyy, että ihminen saattaa voittaa Jumalan armon avulla synnilliset taipumuksensa.¹⁰³ Zidbeckin mukaan Laestadiuksen varsinaisen vanhurskauttamisen pääpaino näyttääkin olevan ainakin *Hulluinhuoneelaisessa* elämän uudistuksessa. Siihen sisältyy kuitenkin myös syntien anteeksisaamisen elementti: ”*Sovitus eli vanhurskauttaminen ei suinkaan merkitse synnittömyyttä, vaan ainoastaan syyllisyydestä vapautumista; se on vapautta synnin syyllisyydestä ja rangaistuksesta; mutta se on myös vapautusta synnin vallan alaisuudesta hermoelämän piirissä.*”¹⁰⁴

¹⁰⁰ Zidbeck 1937, 110.

¹⁰¹ Zidbeck 1937, 112.

¹⁰² Zidbeck 1937, 113.

¹⁰³ Zidbeck 1937, 113.

¹⁰⁴ Zidbeck 1937, 117.

2.2.2. Jumala-kuva Laestadiuksen synti- ja armokäsityksen taustalla

Aulis Zidbeckin mukaan Laestadiuksen kristillisyydenkatsomus pohjautuu kahteen vastakkaiseen Jumala-kuvaan: kristilliseen ja uusplatoniseen.¹⁰⁵ Zidbeckin määritelmän mukaan kristillinen (juutalais-kristillinen) Jumala on kaikkivaltias, pyhä ja rakastava tahto, joka käsittelee luomiaan olentoja kuin savenvalaja käsittelee savea. Ihminen on kutsuttu Jumalan yhteyteen, mutta synnin voima on erottanut ihmisen Jumalasta. Tässä särkyneessä suhteessa anteeksiantamus on yhdistävä voima. Uusplatoninen Jumala on Zidbeckin määritelmän mukaan maailmanliikkeen lepäävä alkusyy, yksi, saavuttamaton, puhdas oleminen. Tässä Jumala-kuvassa ihmisen perusvika ei varsinaisesti ole syyllisyys, vaan aineellisuus ja katoavaisuus. Pelastuksen pääpaino ei ole syntien anteeksiantamuksessa vaan positiivisessa elämän uudistuksessa, joka on alkanut Kristuksen ylösnousemuksessa kosmisena uudistuksena, jonka Pyhä Henki välittää uskoviin. Armo on siinä ihmistä pyhittävä ja uudistava Pyhän Hengen voima. Zidbeckin mukaan varsinkin *Hulluinhuoneelaisessa* näkyvät uusplatonisen Jumalan piirteet. Laestadiuksen opetuksen mukaan Jumala on psyykkinen persoona, jonka on toimittava oikeudenmukaisesti ja johdonmukaisesti sekä sopusoinnussa moraalisen luonteensa kanssa. Hän ei ole persona idealis, joka voisi olla todellinen olematta sidottu mihinkään olemuksensa ehtoihin, vaan hän on persona substantialis, jolla Laestadius Zidbeckin mukaan tarkoittaa elämää eikä erillistä metafysisistä olentoa.¹⁰⁶ Laestadiuksella elämä on kaiken luova voima, joten Jumalan täytyy siis toimia luontonsa mukaisesti. Jumala ei siis ole ehdottoman vapaa ja riippumaton kaikista peruslain alaisuuksista eikä hänen tahtonsa ”voi liidellä kaikkien motiivien yläpuolella”. Tässä Zidbeck näkee selkeän yhtymäkohdan Spinozan opetukseen Jumalan olemuksesta.¹⁰⁷ Spinozan mukaan Jumala ei olisi ehdottoman täydellinen olento, jos hänen toiminnassaan jäisi vähintäkään sijaa sattumalle: *”Todellisuudessa ei ole mitään satunnaista; vaan kaikki on määrätty Jumalan luonnon välttämättömyydestä olemaan ja vaikuttamaan määrättyllä*

¹⁰⁵ Zidbeck 1937, 119.

¹⁰⁶ Zidbeck 1937, 119

¹⁰⁷ Zidbeck 1937, 120.

Spinozan ”Natura naturans”-oppi Jumalasta kaiken luovana luontona. vrt. Laestadiuksen kaiken luovaan voimaan, Natura naturans on ajallisen tapahtumisen alitajuinen, immanenttinen syy.

tavalla”.¹⁰⁸ Ilmeisesti Zidbeck ei ole yhtymäkohdasta kuitenkaan aivan varma, sillä hän lisää, että ellei Laestadiuksella ole yhteyksiä Spinozaan, samankaltainen Jumala-kuva on muodostunut mystiikan välittämästä uusplatonisesta aineksesta.¹⁰⁹ Zidbeckin väitöskirjan julkaisemista seuranneessa väittelyssä Martti E. Miettinen ei hyväksynyt Zidbeckin väitettä Laestadiuksen Jumala-kuvan sukulaisuudesta vapaa-ajattelija ja uskonnonkieltäjä Spinozan kanssa. Miettisen mukaan Laestadiuksen Jumala-kuva oli ”ratkaisevasti juutalais-kristillinen” eikä suinkaan uusplatoninen, niin kuin Zidbeck väittää.¹¹⁰

Zidbeckin mukaan ajatus siitä, että Jumalan olemus ei ole mielivaltaa, vaan sisäistää lainmukaisuutta, on Laestadiukselle hyvin keskeinen. Laestadiuksen opetus Jumalan sisäisestä välttämättömyydestä todistaa Zidbeckin mukaan jälleen kerran, että Laestadius on eläytynyt katoliseen ajatusmaailmaan. Nuo edellä selitetyt ajatukset Jumalasta ovat Zidbeckin mukaan myös Tuomas Akvinolaisen filosofian linjalla.¹¹¹ Zidbeckin kuvaaman Laestadiuksen mukaan sekin, että Poika syntyy Isästä, perustuu Jumalan olemuksen sisäiseen välttämättömyyteen, eikä niinkään Jumalan vapaaseen tahtomiseen.¹¹² Tämä perustuu siis tahdon sijasta olemukseen: Pojan synnyttäminen on ihmiselle generatio physica, mutta Jumalalle se on generatio psychica. Ajatus siitä, että Pojan syntyminen ei perustu Isän tahtoon, vaan välttämättömyyteen pohjautuu Zidbeckin mukaan Origeneksen oppiin, jossa Poika ei ole Isän tahdon tilapäinen, vaan Jumalallisen luonnon välttämätön tuote. Laestadius näyttääkin siteeraavan *Hulluinhuoneelaisessa* Origenesta.¹¹³ Zidbeck siis näkee taasen yhteneväisyyksiä patristiseen teologiaan kysymyksissä Pojan ja Isän suhteesta ja ajatuksessa Pojan syntymisestä Isästä.

¹⁰⁸ Zidbeck 1937, 120.

¹⁰⁹ Zidbeck 1937, 121

¹¹⁰ Vuollo 2001, 4. (*Iustitia*-lehti).

¹¹¹ Zidbeck 1937, 121.

¹¹² Zidbeck 1937, 121.

¹¹³ Zidbeck 1937, 122.

2.3. Kuinka ihminen pelastuu – Conformitas Christi -ihanne Laestadiuksella

Zidbeckin mukaan Laestadiuksen teologiassa Conformitas Christi (Kristuksen muodon kaltaiseksi tuleminen) ja ennen kaikkea siihen kuuluva Kristuksen seuraamisen ihanne on keskeistä kristityn pelastumiselle. Se onkin Laestadiuksen saarnoissa ja puheissa usein toistuva ohje.¹¹⁴ Laestadiuksen mukaan jokaisen kristityn on hengellisessä kehityksessään läpikäytävä ja sisäisesti uudelleen eletävä Jeesuksen ensimmäisten opetuslasten kokemat *hengellisen kasvun vaiheet* mestarinsa seuraamisessa.¹¹⁵ Näissä vaiheissa kristityn armonjärjestyksen mukaiset ”kehitysvaiheet” ovat esillä Laestadiukselle ominaisella tavalla. Laestadius korostaa usein: ”*Jos tahdot tulla autuaaksi, täytyy sinulle käydä samoin kuin kävi opetuslasten*”. Miten opetuslapsille siis Zidbeckin esittelemän Laestadiuksen mukaan kävi?

Zidbeckin mukaan opetuslasten unelmat ennen Jeesuksen kuolemaa ovat täynnä ajatuksia kunniaista ja rikkauksista, joihin Jeesusta seuraamalla pääsisi käsiksi.¹¹⁶ Laestadiuksen mukaan he eivät tunteneet huolta sielunsa autuudesta, vaan heidän sydämensä oli kiintynyt maailmaan ja he olivat ylpeitä, itserakkaita ja jopa kostonhimoisia. Heidän ”maailmankunniansa” oli niin suuri, että he jopa riitelivät yrittäriin johtavalla tiellä paremmuudestaan Jumalan valtakunnassa. Zidbeck huomauttaa, että Laestadiuksen mukaan suurin osa kristityistä on pysähtynyt tälle ”kunniallisen seuraamisen” asteelle, jossa sydän on vielä kiinni maailmassa ja luotetaan omaan ansioon ja moraalisesti hyveellisyyden riittävyteen pelastumisessa. Jeesuksen kuoltua nämä ”maailmalliset” unelmat sortuivat ja ”kuollut usko” loppui. Opetuslasten omilla unelmilla ei siis ollut enää perustaa. Tämän seurauksena alkoi tie *murheen kautta* maailmasta irtautumiseen. Katumalla ja kärsimällä opetuslapset siis

¹¹⁴Zidbeck 1937, 146.

¹¹⁵Zidbeck 1937, 146.

¹¹⁶Zidbeck 1937, 146.

valmistautuivat sisäisesti hyväksymään Kristuksen paluun ehdoita. Kun ylösnoussut Jeesus näyttäytyi heille elävänä, aito autuaallisuuden tuntemus koettiin katumuksen kautta vahvana ja aitona. *Aito usko löydetään siis murheen ja katumuksen kautta.* Siksi armojärjestyksen ensimmäinen kohta Laestadiuksella on niin oleellinen. Zidbeckin mukaan olisi siis paha virhe, Laestadiuksen sanoin ”*hervittävä sokeus*”, luulotella tulevansa autuaaksi vähemmällä itkulla ja valituksella kuin mitä opetuslapset kokivat.¹¹⁷ Tähän ovat syyllistyneet kansankirkon papit, jotka rauhoittelevat ihmisten sieluja väärin perustein.¹¹⁸ He eivät Laestadiuksen mukaan tee eroa suruttomien, heränneiden tai ”armoitettujen” välillä, vaan puhuvat aivan kuin kaikki olisivat jo ”armoitettuja”. Heidän opetuksestaan puuttuu Laestadiuksen mukaan sekä herätys että pyhityksen opettaminen. Laestadius vastustaakin jyrkästi ajatusta suruttomista kristityistä, jotka elävät vailla huolen häivää luottaen sovituksen voimaan välittämättä lainkaan siitä, miten todellisuudessa elävät.

Kristuksen seuraaminen merkitsee ihmiselle siis yhteyttä Kristukseen opetuslasten yhteyden tavoin. Se on Kristuksen valtaamana ja hallittavana olemista. Sen vuoksi se on myös kärsimystä ja marttyyriutta; osoittihan Kristus itse elämällään ja kuolemallaan kärsimyksen ja marttyyriuden syvimmän olemuksen. Kristuksen seuraamisen ihanne ei kuitenkaan ensisijaisesti merkitse Zidbeckin mukaan Laestadiuksella Jeesuksen alennusmuodon ulkonaista jäljittelyä nöyryyden harjoituksen keinona (vaikka Zidbeckin mielestä tämäkin puoli Laestadiukselta löytyy) vaan meidän puolestamme kärsivän Kristuksen katselemista ja häneen murheeseensa samaistumista (*Conformitas passionis Christi*). Laestadiuksen Kristuksen seuraamisen johdosta syntyvässä Kristus-yhteydessä tyhjentyminen ja raadollisuuden tunne luo perustan kokemukselle, jonka ensimmäisenä tehtävänä on nöyrä alentuminen Kristuksen sovitusyön edessä. Laestadius kuitenkin huomauttaa, että nöyryys ei sinänsä tee ihmistä ansiolliseksi Jumalan edessä.¹¹⁹ Zidbeckin mukaan Laestadiuksen ajatuksissa nöyryydestä on kuitenkin myös yhteneväisyyksiä

¹¹⁷Zidbeck 1937, 146.

¹¹⁸Zidbeck 1937, 147.

¹¹⁹Zidbeck 1937, 156.

herrnhutilaiseen herätysliikkeeseen, jossa armon vastaanottamisen edellytyksenä on pieneksi tuleminen. Vain silloin voi olla suuri taivasten valtakunnassa.¹²⁰

Zidbeckin mukaan Laestadiuksen parallelistisen filosofian avulla voidaan selittää myös Conformitas Christi-ajattelun lähtökohtia. Laestadiuksen filosofiassa ihmisen tahdonvapaudella on mahdollisuus ainakin teoriassa vaikuttaa hänen toimintaansa, eli himojen tyydyttämistä vastustamalla ihmisen tahdolla on vaikutusta hänen ratkaisujensa suuntaan. Laestadius kutsuu tuota valinnan mahdollisuutta negatiiviseksi tahdonvapaudeksi, joka muuttuu toteutuessaan positiiviseksi tahdonvapaudeksi hermoelämän piirissä. Sen kautta ihmisellä on mahdollisuus vaikuttaa myönteisesti pelastukseensa mystiikan menetelmällä.¹²¹ Silloin katumusta seuraa harras mietiskely Jeesuksen verisiä haavoja katsellessa. Golgatan ristin juurella olevalla ”sydämen särkymispaikalla”. *Tässä kohtaa Zidbeckin mukaan Kristuksen seuraaminen muuttuu Laestadiuksella kärsimismystiikaksi, jossa ihmissielu eheytyy kokien itsekin Kristuksen kärsimyksen syntymävaivoina.*¹²² Sen seurauksena tapahtuu Jumalan pojan mystinen syntyminen ihmisen sielussa¹²³. Jeesuksen kärsimisen katselemisen tavoitteena on uuden ihmisen ylösnouseminen eli Kristuksen syntyminen ihmisen sydämessä.¹²⁴ Zidbeckin mukaan Laestadiuksella esiintyy siis ajatus uudestisyntymän mahdollisuudesta spiritualistis-mystisen välittömän pelastustien kautta ja sisäisestä Jumalan sanasta saadun voiman avulla.¹²⁵ Vahvistaakseen näkemystä, jonka mukaan Laestadiuksella olisi kytköksiä keskiajan mystikkoihin, Zidbeck huomauttaa vielä, että Kristuksen syntyminen sydämessä oli myös keskiaikaisen kärsimismystiikan päämäärä.¹²⁶

¹²⁰ Zidbeck 1937, 157.

¹²¹ Zidbeck 1937, 155.

¹²² Zidbeck 1937, 159.

¹²³ Zidbeck 1937, 159.

¹²⁴ Zidbeck 1937, 161.

¹²⁵ Zidbeck 1937, 183.

¹²⁶ Zidbeck 1937, 161.

Zidbeckin mukaan Kristuksen seuraamisen tie ei kuitenkaan pääty siihen, että ihminen kokee Kristuksen syntyneen ihmisen sielussa spiritualistis-mystisen pelastustien kautta, vaan uskon säilyttäminen edellyttää jatkuvaa kilvoittelua ja uudelleen syntymistä. Kristuksen seuraaminen on myös tämän ristin kantamista ja pilkkaa samalla tavoin kuin Kristus kärsi, eikä maailman puolelta ole odotettavissa mitään hyvää.¹²⁷ Kristitty saa osakseen maailman pilkan ja vihan, ja Zidbeckin mukaan maailman taholta tuleva vastustus on ulkoinen osa tätä ristiä.¹²⁸ Tämän ristin kantamiseen Laestadius ammentaa voimaa Jeesuksen kärsimysten katselemisesta.¹²⁹ Laestadius toteaaakin usein: ”rukoilkaa suurta ristinkantajaa”¹³⁰ ja muistuttaa: ”matkaa on vähän jäljellä”¹³¹. Myös profeettojen, apostolien ja edesmenneiden uskovioiden todistus antaa voimaa kantaa Jeesuksen ristiä. Laestadiusen mukaan sisäiset ahdistukset pakottavat turvaamaan yksin Vapahtajan ansioon.¹³²

Kristuksen muodon kaltaiseksi tuleminen ”Kristusta seuraamalla” merkitsee myös itsensä ja maailman kieltämistä ulkonaista pukeutumista myöten. Maailman ystävyys ja maailmanmuodon mukaisuus ovat hänen saarnoissaan jokseenkin samanlaisia kadottavia syntejä kuin juoppous, haureus, varkaus ja kiroilukin. Maailma ja maailmallisuus merkitsevät käsitteenä Laestadiuselle kaikkea sitä, mikä ei ole peräisin sellaisesta kristillisyydestä, jonka hän hyväksyy. Kristuksen seuraamisen tulee siis kristityn elämässä merkitä maailmasta erottautumista kaikessa kanssakäymisessä, harrastuksissa ja tavoissa. Erottautumisen tulee Zidbeckin mukaan ilmetä jopa vaatetuksessa.¹³³ *Alennuksen muodon* kantaminen tulee siis ilmetä kristittyjen ulkoisessa olemuksessa käyttämällä esimerkiksi halpoja ja vanhantyyllisiä vaatteita. Muodikkaiden ja näyttävien vaatteiden riisumisen Zidbeck

¹²⁷ Zidbeck 1937, 163.

¹²⁸ Zidbeck 1937, 166.

¹²⁹ Zidbeck 1937, 167.

¹³⁰ Zidbeck 1937, 167.

¹³¹ Zidbeck 1937, 168.

¹³² Zidbeck 1937, 173.

¹³³ Zidbeck 1937, 151.

tulkitsi askeettisuuden eleeksi, jossa ikään kuin vaadetaan Kristus.¹³⁴ Zidbeckin mukaan Laestadius ihanoi Kristuksen tien seuraamisessa keskiajan uskonnollisuudelle ominaista luostari-ihannetta, jossa sekä ruhtinas että talonpoika pukeutuvat samaan munkin kaapuun. Näin Kristuksen seuraamisen tiellä tasoitetaan yhteiskunnalliset eriarvoisuudet ja eläydytään Kristuksen ”muotoon”. Zidbeck huomauttaakin, että Laestadius ei arvosta sellaista kristillisyyttä, jossa ei ole julkista alennuksen leimaa. Tällaista alennusta eivät Laestadiusin mukaan kyenneet toteuttamaan esimerkiksi Joosef ja Nikodeemus, jotka kyllä tekivät Jeesukselle hyvän työn hoitaessaan tämän ruumiin hautaan, mutta eivät siitä huolimatta saaneet nimeään Taivaan kirjoihin.¹³⁵ Kristityn ulkonainen esiintymisen tulee myös olla aidosti nöyryyttä ja ”alhaisuutta”. Zidbeckin mukaan Laestadius huomauttaa varsin hätkähdyttävästi: *”Koska kristitty ei saa rauhaa maailman ihmisiltä, niin hän pakenee kauas yksinäisyyteen ja ottaa turvansa Jumalaan eli ottaa kirjan käteensä etsii lohdutusta sieltä. Kristitty istuu usein yksinäisyydessä ja itkee”*.¹³⁶ Kuitenkin Zidbeck lisää, että Laestadiuselle askeesi sinänsä ei merkinnyt tietä pelastumiseen. Hän kuitenkin korosti, että jos ihmiset ”antavat jäseniänsä synnin palvelukseen” (ts. eivät erotu käytöksellään, vaateuksellaan ja olemuksellaan maailmasta), he eivät voi aidosti katua. Mahdollisuus katumiseen kuitenkin on olemassa, kuten edellä negatiivisen tahdonvapauden periaatteen mukaan on todettu. Sen mukaan Laestadius ajattelee: *”Ei ole suruttoman ihmisen jäsenet niin annetut saatanan haltuun, ettei ole omaa valtaa ollenkaan”*.¹³⁷

2.4. Oikea armojärjestys ja pelastuminen

Zidbeckin väitöskirjan tulkinnan perusteella edellä esitetty Kristuksen seuraamisen ihanne Laestadiusella johtaa siis spiritualistis-mystisen pelastustien kautta lopulta Kristuksen syntymiseen ihmisen sielussa. *Mystiikan* käsite merkitsee Zidbeckille ainakin sellaista teologista peruskonseptiota, jossa painottuu sielun välitön yhteys

¹³⁴ Zidbeck 1937, 152.

¹³⁵ Zidbeck 1937, 153.

¹³⁶ Zidbeck 1937, 154.

¹³⁷ Zidbeck 1937, 155.

Jumalaan. Laestadiuksen saarnojen analysoinnin osalta Zidbeck käyttää termiä myös tietyn tyyppisen spiritualiteetin nimikkeenä. Tällöin tarkoitetaan Kristuksen kärsimyksen ja haavojen mainitsemista ja havainnollistamista, joka tapahtuu hengellisen meditaation syventämiseksi. Lisäksi on tärkeä huomata, että vaikka myös Lutherilla mystiikan teologia on käsitteenä usein esillä, mieltää Zidbeck mystiikan nimenomaan katolisen kirkon perinteestä nousevaksi ajatusperinteeksi. Spiritualismin käsite puolestaan näyttää Zidbeckille merkitsevän lähinnä sanaa ”*hurmoksellinen*”.¹³⁸ Väitöskirjassaan Zidbeck näyttää pitävän tätä spiritualistis-mystistä pelastustietä Laestadiukselle ominaisimpana uudestisyntymisen tienä absoluution kautta vanhurskaaksi tulemisen sijasta. Zidbeckin tutkimuksissa *Conformitas Christi*-ajatus *imitationa* näyttää nousevan esille erityisesti mystiikan pelastustien yhteydessä. Samansuuntainen Kristuksen muodon päälle pukemisen merkitys on keskeinen kuitenkin myös absoluution kautta koetussa armonjärjestyskaavan mukaisessa pelastumisessa.

Zidbeck kertoo väitöskirjassaan, että Laestadiuksen ymmärryksen mukaan Jumalan armon kirkastuminen saattaa tapahtua eri tavoin erilaisille ihmisille. Esimerkiksi lestadiolaisuuden ensimmäiset johtajat olivat kokeneet hyvin erilaisia kirkastumisen kokemuksia. Laestadius koki niitä hengellisessä keskustelussaan Lapin Marian kanssa. Juhani Raattamaalle ja tämän veljelle Jumalan sanan ”kirkastuminen” aiheutti heille hengellisen murheen ja katumuksen kokemuksia, mutta vasta yksinäisyydessä ja hiljaisuudessa Kristuksen armo avautui heille. Erkki Antti sai puolestaan pelastusvarmuuden viisivuotisen parannuskamppailun seurauksena vasta lukiessaan Hollazin kirjaa *Armon järjestys autuuteen*.¹³⁹ Tämän tyylinen syyllisyyden ja katumuksen tunteminen, hurmokselliset aistikokemukset, joiden aiheina ovat milloin vertavuotava Vapahtaja, milloin paholainen, ovat Zidbeckin mukaan tyypillisiä mystikkojen tunnustuksissa. Zidbeckin mukaan mystiikan pelastustien kolme vaihetta: *via purgativa* (puhdistuminen), *illuminativa* (valaisu) ja *unitiva* (yhtyminen) kuvastuvat selkeästi tämän tyyllisissä kääntymiskertomuksissa.¹⁴⁰

¹³⁸ Zidbeck 1937, 81.

¹³⁹ Zidbeck 1937, 196.

¹⁴⁰ Zidbeck 1941, 16.

Vaikuttaakin siltä, että Laestadiuksen armonjärjestyskaava on olemukseltaan selkeästi näiden mystiikan pelastustien kolmen vaiheen kaltainen. Sisältäväthän ne puhdistumista katumuksen muodossa, valaistumista Kristuksen syntyessä ihmisen sielussa ja yhdistymistä pyhitysvaatimuksen kautta. Teoriassa Zidbeckin esittelemä armonjärjestys näyttää mahdollistavan Zidbeckillä kahta eri reittiä tapahtuvan pelastuksen. Toisaalta uudestisyntyminen voidaan saavuttaa spiritualistis-mystisen pelastustien kautta ja toisaalta absoluution kautta saadun synninpäästön kautta.

Raattamaan ”Lainion löydön” seurauksena Laestadiuskin jossain määrin käyttää absoluutiota ja ainakin hyväksyy sen käytön sielunhoidollisena välineenä.¹⁴¹ Hänellä näyttää kuitenkin Zidbeckin esityksen mukaan olevan tärkeämpää kokea ja tuntea sisäisiä Pyhän Hengen todistuksia, jotka syntyvät mystiikan pelastustien tapaisella mietiskelyllä. Pyhä Henki todistaa kyllä Laestadiukselle, että on oikein tarjota absoluutiota silloin kun sen edellytyksenä on aito katumus, mutta oleellista on kuitenkin, että Laestadius ei Zidbeckin mukaan näytä vaativan Pyhän Hengen saaneiden ihmisten välittämää todistusta aidon uudestisyntymisen tai vanhurskauttamisen edellytyksenä. Seurakunnan välittämä ”armojuustus” ei siis näytä olevan Laestadiukselle välttämätöntä Pyhän Hengen sisäisten kokemusten syntymisessä. Keskeisintä näyttää olevan *Kristuksen kärsimysten katselemisen* (ilmeisesti jonkinlaista mietiskelyä) seurauksena syntyneet sisäiset tunteet. Vaikuttaakin siltä, että Zidbeckin mukaan Laestadiukselle absoluutio on merkityksellinen ennemminkin jo uudestisyntyneiden ihmisten uskoa hoitavana sielunhoidollisena välineenä, eikä niinkään uudestisyntymistä synnyttävänä armovälineenä. Lainion löydön seurauksena absoluutio joka tapauksessa jää vaikuttamaan Laestadiuksella. Siinä mielessä hänen pelastusnäkemysensä mukaan muuttuu Raattamaan löydöksen jälkeen, mutta myös sisäisten kokemusten merkitys säilyy silti vielä toisena pelastustienä absoluution rinnalla.

Laestadiuksella oikeanlainen armon järjestys on aidon vanhurskauttamisen saamisen edellytys. Zidbeckin esityksessä Laestadiuksen uskon mittarina näyttävät toimivan omat sisäisesti koetut tunteet ja uskonnolliset kokemukset. Nuo uskonnolliset

¹⁴¹ Zidbeck 1937, 197.

kokemukset ja tunteet ”todistavat” uskon olevan Pyhän Hengen opetuksen mukaista. Ilman armonjärjestyksen vaiheiden kokemisen tuskaa ja iloa, ei Laestadiuksen mukaan siis voi syntyä oikeaa uskoa. Esittelen seuraavaksi Laestadiuksen oikean armonjärjestyksen merkityksiä Zidbeckin väitöskirjan pohjalta. Zidbeckin väitöskirjassa aihetta ei ole käsitelty seuraavan jaottelun mukaisesti, vaan Zidbeck useaan otteeseen korostaa Laestadiuksen armonjärjestyskaavan merkitystä ja viittaa pitkin kirjaa herätykseen, uudestisyntymiseen ja pyhitykseen. Jotta olen saanut Laestadiuksen armonjärjestyksen sisällöstä yhtenäisen käsityksen, olen koonnut herätystä, uudestisyntymistä ja pyhitystä käsittelevät kohdat yhdeksi kokonaisuudeksi tähän yhteyteen. Olen myös liittänyt samaan kokonaisuuteen joitakin sellaisia Zidbeckin mukaan Laestadiukselle merkityksellisiä teologisia piirteitä, joilla on yhtymäkohtia mainittuihin armonjärjestyksen kohtiin kristityn elämässä.

2.4.1. Herätys

Zidbeckin mukaan Laestadius painottaa moneen kertaan *Hulluinhuoneelaisessa*, että kun ihminen ei ole läpikäynyt armojärjestystä, hänen vakaumukseltaan puuttuu subjektiivinen pohja. Ihmiseltä puuttuu hengellisten kokemusten puuttumisten seurauksena Pyhän Hengen todistus Jumalan ”lapseudesta” eikä hänen vanhurskautensa ole siten aitoa Kristuksen läsnäoloa ihmisen sielussa.¹⁴² Herääminen merkitsee Zidbeckin Laestadiukselle *aitoa katumusta ja surua oman syntisyytensä johdosta*. Uudestisyntymiseen johtava armonjärjestyksen prosessi lähtee siis kehittymään murheellisen ja murretun ihmisen kokemasta avuttomuuden tunteesta, joka pakottaa hänet kääntämään katseensa Kristukseen. Tämä avuttomuuden tunne puolestaan syntyy Jumalan ankaran lain toteuttamisen mahdottomuudesta. Ihmiselle on herännyt silloin tunne omasta syntisyydestään ja avuttomuudestaan kuoleman edessä. Lain herättämä tunne on uudestisyntymisessä keskeinen. Sen vuoksi laki on piirrettävä ihmisten sydämiin ”teräsneulalla” ja saarnan tehtävä on pietistisen ajatusperinteen mukaisesti ”herättää tunnot, synnyttää tosi murhetta ja hätää synnin

¹⁴²Zidbeck 1937, 212.

tähden ja tehdä omissa silmissä hyvät ja viisaat hengellisesti vaivaisiksi”.¹⁴³ Maistaessaan ”hengellisen kuoleman katkeruutta” alkaa ihmisessä herätä kaipaus sovituksen ja ”armonmurusten” perään: *”Ei ole niin keveä jollakin kunniallisella ihmisellä tulla koiraksi ja penikaksi ja ruveta syömään muruja. Mutta koiran kaltaiseksi täytyy ihmisen tulla, ennen kuin hän viitsii muruja syödä. – Älkää varastako armoa, te armon penikat, vaan istukaa siivosti pöydän alla, ja odottakaa niitä armon muruja, jotka Herran pöydältä putoavat.”* Zidbeck korostaakin, että Laestadiuksella katumisen äärellä selkeästi viivytään ja sitä syvennetään, kunnes ”armomurusia” alkaa pöydältä tippua.¹⁴⁴ Zidbeckin Laestadius kuvailee katumisen prosessia myös näin:

*”Ensimmäinen askel kristillisyyden tiellä, koska ihminen on oppinut tuntemaan viheliäisyytensä on nöyrä alentuminen, joka ilmenee siten, että Ihminen tuntee itsensä mahdottomaksi sellaisessa huonossa tilassa lähestyä kaikkein pyhintä ja vanhurskainta, Heränneessä tilassaan syntinen ajattelee ettei kykene kääntämään ajatuksiaan siihen suuntaan, sillä on niin paljon syntiä ja riettautta. Tämä oman mahdottomuuden tunteminen on varmasti kristillisyyden alku”*¹⁴⁵

Herätyksen synnyttämien tuskien kourissa kamppaileva joutuu Zidbeckin esittelemän Laestadiuksen mukaan kuitenkin pitämään varansa myös siinä mielessä, että ei yritä saavuttaa ansiollisuutta Jumalan silmien edessä nöyryydellään ja katuvaisuudellaan. Vaikka aito katumus onkin aitoon Kristuksen läsnäoloon pääsemisen edellytys, se ei merkitse silti, että katumus ja nöyryys sinänsä ansiollistaa ihmisen Jumalan silmien edessä. Sen tekee yksin Kristuksen sovitustyö. Jumalan ihmistä kohtaan tuntema armollisuus tulee ihmisille arvokkaaksi vasta, kun ihminen on alennettu kyllin alas.

Zidbeckin mukaan Laestadius itse tekee kaikkensa herättääkseen kuulijoissaan inhoa kaikkea ajalle ominaista syntiä kohtaan. Kaikki keinot tuntuvat olevan sallittuja taistelussa syntiä vastaan. Laestadiuksen kuvaukset synnistä ovatkin usein raakoja,

¹⁴³ Zidbeck 1937, 149.

¹⁴⁴ Zidbeck 1937, 156.

¹⁴⁵ Zidbeck, 1937, 155.

vastenmielisiä ja jopa säädyttömiä. Zidbeck jopa epäilee, että Laestadiuksen kuvailevat ja monipuoliset esimerkit paikallisten asukkaiden syntielämästä saattoivat joskus jopa vaikuttaa päinvastoin eli ”saastuttaa mielikuvituselämää ja tylsistyttää siveellistä aistia”, erityisesti kuudennen käskyn kohdalla. Zidbeckin tulkitsee, että Laestadiuksen eräs tarkoitus oli synnin tunnon herättämisen ohella myös kitkeä ihmisistä pois ”luonnollinen kainous”, joka esti aidon uskon vastaanottamisen. Luonnollinen kainouden tai siveyden ajatus loi ihmiselle helposti harhaluulon siitä, että noudattamalla siveyden periaatetta elämässä toimitaan hyveellisesti ja siten saavutetaan vanhurskaus Jumalan silmien edessä.¹⁴⁶

2.4.2. Vanhurskauttaminen ja uudestisyntyminen

Zidbeckin Laestadiuksen mukaan ihminen tulee siis pieneksi ja ”tyhjäksi” lain herättämän katumisen seurauksena. Tämä katumusprosessi saa täyden tehonsa, kun ihminen hartaassa mietiskelyssä syventyy ”Jeesuksen veristen vaivojen katselemiseen”. Silloin heränneen ihmisen sydän vapautuu sisäisesti maailmasta. *”Minä ajattelen, että tämä Jeesuksen haavain katseleminen vaikuttaa senkaltaisen murheen opetuslasten sydämessä, joka kiskoo sydämen irti maailmasta ja valmistaa sydämen vastaanottamaan Pyhän Hengen voimaa”* toteaa Laestadius. Zidbeck kirjoittaa tämän merkitsevän, että kun ihminen eläytyy Jeesuksen vaivaan, Jeesuksen kokema tuska tulee hänen omaksi tuskakseen ja kuolinkamppailukseen, joka särkee ja riisuu ”vanhaa ihmistä”.¹⁴⁷ Jumalan pojan mystinen syntyminen (merkitsee Zidbeckille ihmisen uudestisyntymistä) ihmisen sielussa tapahtuukin juuri silloin, kun ihminen eläytyy ”palvovan rakkauden” tavoin Jeesuksen meidän puolestamme kokemiin kärsimyksiin.¹⁴⁸ Kristuksen sovitustyön pääpaino näyttääkin Laestadiuksella olevan Zidbeckin mukaan subjektiivisessa sovitusaatteessa. Kristuksen sovitustyön merkitys suuntautui siinä olennaisesti Jumalan sijasta ihmismieliin. Ne ovat tehokkaita välineitä aikaansaamaan mielenmuutosta ihmisessä,

¹⁴⁶ Zidbeck 1937, 149.

¹⁴⁷ Zidbeck 1937, 160.

¹⁴⁸ Zidbeck 1937, 158.

sillä ne ovat rakkauden kärsimyksiä. ”*Sen sijasta, että väkisin muuttaisi ihmisen tahdon, avaa luoja povensa ja näyttää haavojaan, joita hän on saanut rakkautensa tähden ja sanoo saatanalliselle joukolle: Katsokaa onnettomat tänne! Nämä haavat minä olen saanut teidän tähtenne! Minun sydämeeni on tehnyt niin kipeää, että te syöksyisitte iäiseen perikatoon. Eivätkö nämä haavat kykene liikuttamaan teidän kovia sydämiänne katumukseen ja sovintoon*”. Näiden ajatusten Zidbeck olettaa olevan peräisin Origeneen ja Abelardin (k.1142) teologiasta.¹⁴⁹ Vastaavasti Origeneksen teologiasta nousee Zidbeckin mukaan myös Laestadiuksen omaperäinen sovitusta koskeva teoria, jonka mukaan Kristuksen kuolema ei olisikaan sovitushri Jumalan hyvittämiseksi, vaan ihmisistä menevä lunastusmaksu paholaiselle. Kristus oli kuitenkin liian voimakas kuoleman ja paholaisen valtaan jäädäkseen. Paholainen tuli siis kaupassa perusteellisesti petetyksi.¹⁵⁰ Toisaalta Zidbeck kuitenkin löytää häneltä myös päinvastaisia sovitusteorioita, joissa Jeesuksen kärsimys ja kuolema kohdistuu Jumalaan objektiivisena sovitustekona (satisfactio vicaria).¹⁵¹

Zidbeckin esittelemän Laestadiuksen parallellisen filosofian näkökulmasta ihmisen vanhurskauttaminen ei ole vain syntien anteeksi saamista, vaan synnin vallan murtumista ja ihmisen ”reaalista uudistusta” orgaanielämän halujen yli.¹⁵² Zidbeck kuvailee vanhurskauttamista Laestadiukselle psyykkisenä, ei ”juridisena” tapahtumana¹⁵³. ”Psyykkisyys” tarkoittaa Zidbeckin mukaan sitä, että muutos koskettaa ihmisen sielua, eli parallellisen ajattelun mukaan ihmisen sydäntä siellä koetun tunteen mukaisesti. Ihminen kokee, että hänen sydämensä on sovitettu, kun synnin valta hänessä tulee murretuksi. *Vanhurskauttamisen* käsite merkitsee siis Laestadiukselle ihmisen tekemistä sovinnolliseksi ja siten lapsenmieliseksi Jumalaa kohtaan. Samalla kun ihminen on vapautettu synnin orjuudesta Kristuksessa, on hän sydämessään sovittanut Jumalan kanssa. Sen seurauksena vanhojen himojen tilalle

¹⁴⁹ Zidbeck 1937, 126.

¹⁵⁰ Zidbeck 1937, 122.

¹⁵¹ Zidbeck 1937, 124.

¹⁵² Zidbeck 1937, 116.

¹⁵³ Zidbeck 1937, 116.

syntyy uusi moraalinen intohimo, jota voidaan Zidbeckin mukaan kutsua myös uskonnolliseksi tunteeksi.¹⁵⁴ Tämä uusi moraalinen intohimo hallitsee orgaanielämän alempia himoja.¹⁵⁵ Hermoelämän piirissä vapaudutaan siis synninalaisuudesta ja synnin tuomasta syyllisyydestä. Se ei Zidbeckin mukaan kuitenkaan merkitse synnittömyyttä, vaan pääpaino vanhurskauttamisessa on elämän suunnan muuttumisessa.¹⁵⁶ Zidbeck näkee edellä kuvatuissa tapahtumissa myös katolisen opin Kristuksesta turmiovallan voittajana. Kun voitto on saavutettu, ihminen elää sovussa Jumalan kanssa.¹⁵⁷

Kaste ei ole Laestadiukselle uudestisyntymisen alku, vaan tämä toteaa, että ”Apostolit eivät kastaneet ketään, jollei jo ennen kastetta ollut autuaaksi tekevää uskoa”.¹⁵⁸ Hän toteaa lisäksi, että se, jolla on jo oikea usko ennen kastetta, on jo saanut syntien anteeksiannon.¹⁵⁹ Pelkkä kaste-akti sinänsä ei voi uudestisynnyttää ihmistä. Zidbeckin mukaan Laestadius yhtyy kasteopissaan monelta osin Norrbottenin baptististen separatistien vastaaviin oppeihin.¹⁶⁰ Näiden oppien sisältöä Zidbeck ei tarkemmin esittele, mutta huomauttaa silti, että Laestadiuksella itsellään näyttää olevan käsitys, että oikeassa uskovia olevia ihmisiä löytyy kyllä myös muista herätysliikkeistä ja yhteisöistä. Laestadiuksen ero baptisteihin on kuitenkin se, että hän hyväksyy lapsikasteen. Lasten kastaminen on hyvä tehdä, jotta heidät saadaan seurakunnan yhteyteen.¹⁶¹ Kovin tarkkaa lapsen kastaminen ei Laestadiukselle näytä olevan, sillä hän opettaa lasten kyllä olevan autuaita jo ennen kastetta uskollaan Kristukseen. Kaste on kuitenkin hyvä suorittaa myös senkin vuoksi, että lapsen vanhemmat, kummit ja muut seurakuntalaiset pääsisivät varmuuteen lapsen autuaaksi

¹⁵⁴ Zidbeck 1937, 116.

¹⁵⁵ Zidbeck 1937, 116.

¹⁵⁶ Zidbeck 1937, 118.

¹⁵⁷ Zidbeck 1937, 117.

Irenius, anakephaliosis, rekapitulatio = yhdistämistä ja uudistamista

¹⁵⁸ Zidbeck 1937, 206.

¹⁵⁹ Zidbeck 1937, 207.

¹⁶⁰ Zidbeck 1937, 206.

¹⁶¹ Zidbeck 1937, 207.

pääsemisestä. ”Mutta elleivät he epäile, niin pitäkööt lapsensa kastamattomina siihen saakka, että rupeavat epäilemään”, toteaa Laestadius.¹⁶²

2.4.3. Pyhitys

Zidbeckin mukaan Laestadius ei painota Jeesuksen ristinkuoleman kärsimyksien seuraamisen merkitystä ainoastaan ”suruttomien” sydänten särkymiseksi ja heränneiden eteen armon kirkastumiseksi (katumukseksi ja uudestisyntymiseksi) vaan myös ”uskoville” *pyhitykseksi*. Zidbeckin mukaan pyhityksen *vaatimus* nouseekin usein Laestadiusen saarnoissa esiin hyvin voimakkaana. Ihminen joutuu arvioimaan kaikki arvonsa uudelleen, kun kaiken yläpuolelle nousee Kristus. Zidbeckille pyhitys näyttää merkitsevän aktiivista Kristuksen kärsimyksien seuraamisen äärelle syventymistä yhä uudelleen ja uudelleen, jotta armo pysyisi heidän kohdallaan aina yhtä houkuttelevana. Pyhitys merkitsee Zidbeckille siis syntyneen *uskon jatkuvaa hoitamista* Jeesuksen kärsimystietä seuraamalla. Se on myös itsensä ja maailmankieltämistä, maailman taholta tulevan pilkan kestämistä, uskonsa tunnustamista, taistelemista syntiä vastaan ja uhrautumista kanssaihmissen ja uskonveljien hyväksi.¹⁶³ Ainoastaan kärsivän Kristuksen edessä jatkuvasti tunnetun *syyllisyyden* kautta armon kaipaus ja kokeminen säilyy elävänä. Kristitty ”*notkistaa polvensa verisen ristin tyvelle*” myös vastustaakseen hengellistä kuihtumista ja valvomattomuutta. Laestadius pyrki herättämään ihmisissä uudistettua rakkautta Kristusta kohtaan, sillä silloin ihminen irtautuu parhaiten synnin ja maailman rakkaudesta. Kristuksen tuleekin toistuvasti saada ”*pestä hänen jalkansa synnin tomusta*”.¹⁶⁴

Mitä tämä ”*jalkojen peseminen*” sitten käytännössä merkitsee? Zidbeckin mukaan lestadiolaisuudessa se merkitsee tavallisimmin yksityisessä ripissä tapahtuvaa omantunnon puhdistamista. Siinä synnintunnustusta seuranneen absoluution

¹⁶²Zidbeck 1937, 207.

¹⁶³Zidbeck 1937, 190.

¹⁶⁴Zidbeck 1937, 193.

julistamisen kautta ”Jeesuksen verellä” puhdistetaan ”jalat” toisen lestadiolaisen toimesta. Zidbeck ei kuitenkaan pidä Pyhän Hengen saaneiden ihmisten välittämää todistusta absoluutiosta pyhityksen kannalta välttämättömyytenä, vaikkakin tunnustaa, että Laestadius hyväksyi ja jossain määrin käytti sitä Lainion vuoden 1848 tapahtumien jälkeen.¹⁶⁵ Yrjö Nummi väittää Zidbeckin mukaan, että myöhemmälle lestadiolaisuudelle tyypillinen rippi- ja avaintenvaltaoppi ei ollut Laestadiusen julistuksessa keskeinen.¹⁶⁶ se oli Nummen käsitystä keskeisemmällä sijalla, mutta ei kuitenkaan ollut Laestadiuselle yhtä keskeinen kuin vanhoillislestadiolaisessa perinteessä. Zidbeckin mukaan merkityksellisempää on, että Laestadius samaisti Pyhän Hengen todistukset täysin subjektiivisesti autuaallisten tunteiden kanssa.¹⁶⁷ Zidbeckin mukaan *Hulluinhuoneelaisessa* Pyhän Hengen todistus useimmiten kuvataankin pietismin tavoin juuri tällaisena subjektiivisena kokemuksena, vastoin tavallisinta lestadiolaista merkitystä. Rippi ja synninpäästö kuitenkin ilmeisesti johtivat myös Zidbeckillä noiden autuaallisten tunteiden eli pyhityksen kokemuksiin, vaikka se ei ollutkaan ainoa tie niiden tuntemiseen. Laestadiusen oma ”uskoon tulo” tapahtui vuonna 1944 Åselen Marian kanssa käydyn hengellisen keskustelun seurauksena. Tuolloin ei kuitenkaan ollut kyse ripistä ja synninpäästöstä. ”Taivaan valtakunnan avaimet” Juhani Raattamaa löysi vasta neljä vuotta myöhemmin 1848 Lutherin kirkkopostillasta. Laestadiuselle avaintenvallan käyttäminen merkitsee parannuksen julistamista syntisille ja Jumalan armon kirkastamista katuville. Armon ”kirkastuminen” tapahtuu Jeesuksen kärsimysmuodon ja hänen lunastuskuolemansa katselemisessa, jossa avautuu ovi ihmisen uudestisyntymiselle.¹⁶⁸ Armon ”kirkastumisen” muoto saattaa Zidbeckin mukaan tapahtua eri ihmisille erilaisin tavoin. Lainion ”löydön” jälkeen Laestadius hetken epäröityään hyväksyi absoluution käytön. Hän piti täysin asiaan kuuluvana, että ihmiset ripittäytyvät jollekin kokeneelle kristitylle. Ripittäytyessä on tavallista, että ihmisen luontainen häveliäisyys estää häntä tunnustamasta syntejään. Laestadius ei sitä kuitenkaan hyväksy, vaan teroittaa, että Jumalan henki auttaa ihmistä tunnustamaan

¹⁶⁵ Zidbeck 1937, 200.

¹⁶⁶ Zidbeck 1937, 194.

¹⁶⁷ Zidbeck 1937, 200.

¹⁶⁸ Zidbeck 1937, 196.

salatuimmatkin syntinsä. Mahdollisimman perinpohjainen synnintunnustus oli tärkeä siksi, että tunnustamatta jääneet synnit jäävät usein huomiotta ja jäävät elämään ihmisen elämässä.¹⁶⁹ Zidbeckin esittelemän Laestadiuksen rippioopin painopiste näyttääkin olevan synnintunnustuksen täydellisyydessä, vaikka synninpäästö Lainion löydön jälkeen löytyy Laestadiuksen ripistä. Pääpaino on siis edelleen katumuksessa ja siitä seuraavasta Jumalan armon sisäisestä kokemisesta: ”*Taitaa olla kaikilla heränneillä sama koettelemus kuin Davidilla siinä asiassa, ettei katuvainen sielu saa tunnon rauhaa synnintunnustuksen kautta, vaan ainoastaan Jumalan armon kautta. Koska katuvainen on syntinen, joka on syntinsä tunnustanut ja katunut saapi tuta sydämessään, että hänen syntinsä on anteeksi annettu, silloin saattaa armoitettu syntinen niin kuin David sanoo: Kiitä Herraa minun sieluni*”.¹⁷⁰ Jumalan armon sisäisen kokemisen merkitys korostuu myös Zidbeckin korostamassa Laestadiuksen ajatuksessa, jonka mukaan katuvaisen kyyneleet sammuttavat ilman rippiäkin Jumalan vihan. Jumala siis hyväksyy syntisen katumuksen ja armahtaa ihmistä. Edellä kuvattu ajatus välittömästi sydämeen vuotavasta armosta on Zidbeckin mukaan yksi mystiikan perusajatuksia, ja todistaa jälleen, että Laestadius hyödyntää opeissaan mystikkojen ajatuksia.¹⁷¹

Sisäisesti koetut armon tunteet näyttävät siis olevan Zidbeckin Laestadiukselle tärkeitä Pyhän Hengen kokemuksia. Niiden kokemisessa on kuitenkin pidettävä huoli siitä, että ne ovat Jeesuksen seuraamisen tieltä nousevia tunteita eivätkä omasta ”sydäimestä” nousevia ”petollisia” tunteita. ”*Mutta jos Jumalan sana otetaan tuomariksi, niin tulee kysymys siitä, kuinka vapahtaja on koetellut, ja ovatko sinun koettelemuksesi oikeat koettelemukset. Silloin ovat oman sydämen koettelemukset oikeat, jos ne sopivat Jumalan sanan kanssa yhteen*”, toteaa Laestadius.¹⁷² Toisaalta Zidbeck haluaa korostaa, että *Hulluinhuoneelaisessa* löytyy myös näkökulma, jonka mukaan omia kokemuksia Jumalan sanan kanssa *niiden tunteisiin, jotka ovat kirjoittaneet Raamatun*. Mikäli ne täsmäävät, kristitty voi olla varma

¹⁶⁹ Zidbeck 1937, 198.

¹⁷⁰ Zidbeck 1937, 200.

¹⁷¹ Zidbeck 1937, 202.

¹⁷² Zidbeck 1937, 203.

”armotilastaan”.¹⁷³ Toisin sanoen se Zidbeckin mukaan merkitsee, että Raamatun sana samaistetaan kirjoittajan uskonnollisen tunteen kanssa. Raamatun ilmoitus on siis kirjoittajan *uskonnollisten elämysten heijastusta*. Laestadius kuitenkin kehottaa Zidbeckin mukaan kuvatus vertailun sijaan tavallisimmin sanankuulijansa kokeneiden kristittyjen koeteltaviksi. Heidän kauttaan Pyhä Henki tutkii ja puhuu varmimmin. Zidbeck nimittää tätä toisen uskovaisen kautta tapahtuvaa ”Jumalan hengen lähestymistä” ja vaikutusta *persoonallisuuksien sakramentiksi*. Se on Zidbeckin mukaan Laestadiusen tärkein armonväline. Sen rinnalla Raamatun sanalla, kasteella ja ehtoollisella on toisarvoinen asema.¹⁷⁴

Elämä pyhitysvaatimuksen alla tuntuu Zidbeckin Laestadiusen mukaan olevan varsin vaativa. Kristittyjen kärsimyksillä onkin Laestadiusen mielestä ”terveellinen” vaikutus kristityn vaellukselle siinä mielessä, että niiden kautta maailma pysyy epäviihtyisänä ja kristityssä säilyy elävä kaipaus taivaan lepoon. ”*Heidän täytyy pyrkiä niin läpi kaiken tuskan ja vaivan, läpi tulen ja valkean, että he pääsisivät nauttimaan sitä ylenpalttista iloa ja riemua, jota silmä ei ole nähnyt eikä korva kuullut eikä kenenkään sydämeen astunut, ja joka on valmistettu niille, joita täällä Jeesuksen nimen tähden vihataan, vainotaan, pilkataan ja häväistään ja pysyvät vahvana heidän kalliissa uskossaan loppuun asti*” toteaa Laestadius. Rauhaa ja iloa omassatunnossaan Jumalasta uskovat kuitenkin Zidbeckin mukaan kokevat jo tässäkin ajassa. He eivät muuten jaksaisi kantaa ”*maailman tylyyttä ja ahdistuksia*”.¹⁷⁵ Zidbeckin mukaan uskovat kokevat elämässään sekä ulkoisia että myös sisäisiä ahdistuksia. Ulkoisesti ne ovat maailmasta uskoviin kohdistuvan vihan kestämistä. Zidbeckin mukaan Laestadius kutsuu tätä ”Jeesuksen ristin kantamiseksi”. Maailman viha on itse asiassa merkki siitä, että parannus on ollut aito: ”*Jos joku tekee semmoisen parannuksen, jota Jumala vaatii, niin maailma kohta rupee häntä halveksumaan, pilkkaamaan ja vihaamaan*”. Syy tähän vihaan on Zidbeckin Laestadiusen mukaan Jumalan Hengen ja maailman hengen välisessä taistelussa. Siinä Pyhä Henki ei anna maailman olla rauhassa vaan nuhtelee sitä synnistä ja

¹⁷³ Zidbeck 1937, 204.

¹⁷⁴ Zidbeck 1937, 205.

¹⁷⁵ Zidbeck 1937, 169.

väärästä ”hurskaudesta”.¹⁷⁶ Sisäisesti nuo ahdistukset merkitsevät uskovalle usein epävarmuutta oman sielunsa tilasta ja väsymystä maailman puolelta tulevan vihan kestämiseen. Voimaa sisäisten ja ulkoisten ahdistusten kestämiseen uskova saa conformitas-ajatuksesta sekä eskatologiasta, jossa korostuu ajatus siitä, että matkaa on jäljellä enää vain ”yksi neljännes”.¹⁷⁷ Erityisesti conformitas-ajatuksesta ammennettavat Jeesuksen omat kärsimyksen kokemukset vahvistavat uskovien pyhitystä. Mitä suuremmaksi Pyhän Hengen ”hedelmä” uskovassa kasvaa, sitä paremmin hän jaksaa kestää vihaa ja pilkkaa ja tuntee uskonsa johdosta sydämessään ”autuaallisia tunteita”.

Pyhityksen vaatimus sitä toteuttavassa uskovassa sisältää ahdistusten ja syyllisyyden tunteen äärelle palaamisen lisäksi Zidbeckin mukaan kuitenkin myös voimaa antavia tekijöitä. Näissä Raamatun kuvaamissa hengen hedelmissä korostuu Zidbeckin mukaan Laestadiukselle ominaiset Kristuksen seuraamisen vaikutukset ihmisessä. Niitä olivat mm. kristillinen rakkaus, ”kielillä” puhuminen ja liikutukset. Varsinkin lähetystyössä korostuu Laestadiuksen mukaan lähimmäiseen kohdistuva kristillinen rakkaus, vaikkakaan Laestadiuksen omissa saarnoissa ”pakanat” eivät sitä juuri Zidbeckin mukaan saa osakseen. Zidbeckin tutkimuksessaan korostama sipiritualistis-mystinen pelastustie-ajattelu Laestadiuksella tuntuukin tässä yhteydessä lähetystyöhön rinnastettuna varsin irralliselta ja ristiriitaiselta. Se jatkaa pohdintaa siitä, mikä suhde kristittyjen välityksellä tapahtuvalla uskon herättämisellä ja mystisellä pelastustiellä on toisiinsa. Zidbeck kyllä ohimennen huomauttaa, että Laestadiuksella on myös toinen, tutkimuksessa korostunut mystinen pelastustie kristittyjen kautta tapahtuvan Pyhän Hengen työn rinnalla. Näiden pelastusteiden keskinäinen suhde jää kuitenkin Zidbeckillä selittämättä. Kielillä puhumisesta tai siihen rinnastettavasta puheesta Pyhän Hengen työn hedelmänä Laestadius puhuu Zidbeckin mukaan helluntaipäivän saarnassa vuonna 1859.” *Mutta mikä nyt vastaa kielillä puhumista, on heränneiden puhe parannuksesta, kääntymisestä ja uudestisyntymisestä; ja sitä maailma kutsuu saarnataudiksi*”. Pietistisissä piireissä ilmenevä ”saarnatauti” herätti ajan ihmisissä vastustusta, sillä sen ajateltiin

¹⁷⁶ Zidbeck 1937, 163.

¹⁷⁷ Zidbeck 1937, 168.

kilpailevan Raamatun kirjoitetun sanan kanssa. Laestadiuksen mukaan ihmiset ajattelivat, että voivat itse Raamatusta hankkia sen valistuksen minkä tarvitsevat. Laestadiuksella puhutun sanan merkitys korostui huomattavasti kirjoitettua sanaa keskeisimmäksi.¹⁷⁸ Myös keskinäinen rakkaus ja yhteenkuuluvaisuuden tunne on Zidbeckin mukaan opetuslapseuden olennaisimpia tunnusmerkkejä. Sen vuoksi kristittyjen välien heikkeneminen ja rakkauden kylmeneminen ja sammuminen onkin varma merkki sisäisen uskonelämän heikentymisestä ja taantumisesta. Toisena pääsiäisenjälkeisenä sunnuntaina vuonna 1851 Laestadiuksen pitämässä saarnassa esiintyi ajatus lestadiolaisyhteisöstä yhteisenä ”lammashuoneena”. Se oli Zidbeckin mukaan alkua myöhemmälle lestadiolaisseurakunnalle tärkeästä opista. Tämä *extra ecclesiam nulla salus*-oppina tunnettu oppi korostaa Laestadiuksella uskonyhteisöön kuulumisen merkityksen tärkeyttä ja ”lammashuoneen ulkopuolella olevaa pahaa, jonka lapsiksi lammashuoneen ulkopuolelle jäävät väistämättä joutuvat.”¹⁷⁹

3. Juhani Raattamaa Aulis Zidbeckin tutkimuskohteena

3.1. Tausta

Juhani Raattamaa syntyi Tornion Lapissa Kaaresuvannon pitäjässä Kuttaisissa 12. syyskuuta 1811 kuusilapsiseen perheeseen.¹⁸⁰ Raattamaa sairastui vakavasti 15-vuotiaana ja Zidbeckin mukaan ”näki kuoleman ja helvetin portit edessään”. Vaikka Raattamaata lohdutettiin, että katuvaisille kuuluu Jumalan armo, tämä ei silti kokenut näin olevan hänen kohdallaan. ”*En ole katuvaainen niin kuin David, Pietari ja Maria*”, hänen kerrotaan sanoneen. Parantumisensa jälkeen Raattamaa muuttui luonteeltaan synkkämieliseksi ja alkoi pohtia paljon hengellistä elämäänsä.

¹⁷⁸ Zidbeck 1937, 184.

¹⁷⁹ Zidbeck 1937, 189.

¹⁸⁰ Zidbeck 1941, 11.

Zidbeckin mukaan Raattamaan ensimmäinen huomattava kontakti Laestadiukseen tapahtui vuonna 1829 Raattamaan rippikoulussa, jossa Raattamaa tunnusti syntinsä Laestadiukselle toivoen löytävänsä tätä kautta avun ”synkkämielisyyteensä”. Hän ei kuitenkaan kokenut saaneensa tunnustuksesta ”lohtua tai rauhaa”.¹⁸¹ Hiljalleen hän alkoikin etsiä enenevässä määrin lohtua mielentilaansa alkoholista.

Laestadiukselle lahjakas ja tarkkaavainen Raattamaa jäi kuitenkin mieleen, ja hän suosittelee Raattamaata katekeetan tehtäviin kiertokoululaitokseen. Raattamaan elämä oli ilmeisesti varsin alkoholipitoista ja värikästä, sillä hän kuvailee, että hänen elämänsä oli 24 ikävuoden ja 30 vuoden välillä häpeällistä aikaa.¹⁸² Jouluna 1844 Raattamaa koki ensimmäisen kerran saaneensa omantunnonherätyksen.¹⁸³ Tähän herätykseen Raattamaan johdatteli tielle hukattu lompakko, jonka Raattamaa löysi ja josta tämä toivoi runsasta löytöpalkkiota. Lompakon omistaja lahjoittikin Raattamaalle muutaman kolikon, mutta tämä ei tyytynyt siihen, vaan vaati itselleen kolmasosaa lompakon sisällöstä. Oikeudenmukaisuuden toivossa Raattamaa vetosi Zidbeckin mukaan Laestadiukseen, joka läksytti Raattamaata ”hävyttömästä itserakkaudesta”. Lisäksi lompakon omistaja väitti, että lompakosta oli kadonnut huomattava summa rahaa. Raattamaan täytyikin vanhoa Laestadiukselle, ettei ollut varastanut rahaa lompakosta. Tapaus koski tavattomasti Raattamaahan. Laestadius yritti parhaansa mukaan lohduttaa tunnonhätään joutunutta Raattamaata, ja Raattamaa totesi, että ajoittain tuntui, kuin ”evankeliumin kello olisi soinnut vapauden iloisen päivän sieluuni” mutta ajoittain Raattamaa taas vajosi takaisin katumuksen ja tuskien tilaan. ”Tunsin itseni taas ikeen alaiseksi orjaksi, tunsin kuinka silmukka vedettiin kaulaan ja olin tukehtumaisillani”. Vuoden tällaisessa kurimuksessa taisteltuaan koitti Raattamaalle Zidbeckin mukaan kuitenkin ilon päivä. ”Kristuksen kärsimys synnytti minussa elävän, ennen tuntemattoman voiman, uskoin saaneeni syntini anteeksi”.¹⁸⁴ Hetkellisestä ilosta huolimatta Raattamaa joutui kuitenkin uusiin ahdistuksiin. Hän paastosi viikkokausia, rukoili öisin ja alkoi nähdä

¹⁸¹ Zidbeck 1941, 12.

¹⁸² Zidbeck 1941, 12.

¹⁸³ Zidbeck 1941, 13.

¹⁸⁴ Zidbeck 1941, 14.

hurmosnäkyjä. Eräänä päivänä hän näki oven avautuvan ja itse paholaisen tulevan häntä kohden. Hän nousi kauhuissaan ylös, mutta varmuus Kristuksen sovitustyöstä sai hänessä vallan ja hän huusi: ”*Tule vain saatana! Kristus asuu sydämessäni!*” Zidbeckin mukaan tämä vastaa Laestadiuksen omaa käsitystä uudestisyntymisestä ja Jumalan sisäisen ilmoituksen tapahtumisesta heränneelle ihmissielulle.¹⁸⁵ Raattamaalle muutos ei kuitenkaan ollut täysin ehdoton, sillä toisinaan ”*liha ja veri*” vetivät taas miehen mukanaan.¹⁸⁶ Myös Juhani Raattamaan veli Pekka Raattamaa koki omantunnon aikaansaaman mielenmuutoksen yksinäisyydessä vuonna 1846. Vuotta aikaisemmin hän oli ollut kuuntelemassa kirkossa Laestadiuksen saarnaa. Zidbeck kertoo, että vuoden päästä koetun ”armonmurroksen” kokemus liittyi yliluonnollisiin tunnelmiin, joiden seurauksena Pekka Raattamaa koki muuttuneensa ja tulleen kristityksi.¹⁸⁷ Edellä kuvatut hurmostilat olivat tavallisia, ja Raattamaakin tunnusti niiden arvon Pyhän Hengen merkkeinä.¹⁸⁸ Myöhemmin tuon sisäisen näkemyksen pelastustie paljastui Raattamaalle kuitenkin harhatieksi, ”omavanhurskaudeksi”, jota vastaan Raattamaa myöhemmin taisteli.¹⁸⁹

Vuonna 1848 Raattamaa nimitettiin Jukkasjärven Lainion kylään koulumestariksi. Tuolloin hän toimi opettajana ja saarnaajana Ruotsin Lähetysseuran palveluksessa.¹⁹⁰ Zidbeckin mukaan Raattamaan hengellinen herääminen näkyi myös hänen opetuksessaan. Raattamaa aloitti hengellisen työnsä omista oppilaistaan, joilla alkoi esiintyä Raattamaan opetuksessa voimakkaita hurmostiloja.¹⁹¹ Lapset kertoivat kokemuksistaan vanhemmilleen ja Lainion koko kylä oli hyvin nopeasti tietoinen koulun tapahtumista. Noin kuukausi tästä myös paikalliset kapakoitsijat saivat piston sydämiinsä ja kaatoivat viinansa maahan synnintunnon kourissa. Zidbeck toteaa, että

¹⁸⁵ Zidbeck 1941, 14.

¹⁸⁶ Zidbeck 1941, 14.

¹⁸⁷ Zidbeck 1941, 15.

¹⁸⁸ Zidbeck 1941, 16.

¹⁸⁹ Zidbeck 1941, 16.

¹⁹⁰ Zidbeck 1941, 16.

¹⁹¹ Zidbeck 1941, 18.

kaikki Raattamaan kanssa keskustelemaan tulleet lähtivät tämän luota omantunnon tuskissa ymmärtäen nyt oman aikaisemman kristillisyytensä vääräksi. Hyvin pian Raattamaan oppilaiden lukumäärä nousi 50 lapseen.¹⁹² Raattamaan aikaansaama herätys ei tämän henkilökohtaisesta roolista huolimatta kuitenkaan kantanut hänen omaa nimeään. Zidbeck itse on sitä mieltä, että lestadiolaista herätysliikettä tulisi ennemminkin kutsua raattamaalaisuudeksi. Zidbeckin mukaan Raattamaan opetusta kuuntelemaan tulleet ihmiset kieriskelivät omantunnon tuskissaan ”murhehuoneessa” eli Lainion koulun lattialla. Laestadiuskin kuuli Zidbeckin mukaan tapahtuneesta ja asiaa pohdittuaan antoi Raattamaan aikaansaamille hurmoksille korkean arvon armonmerkkeinä todeten: ”Kyllä Herra itse aikanaan heränneen sielun tuosta murhehuoneesta päästää”.¹⁹³ Raattamaa ei kuitenkaan voinut jättää aikaansaamiaan tunnontuskia kytämään, vaan alkoi etsiä Lutherin postilloista apua kärjistyneeseen tilanteeseen. Erityisesti hän etsi Lutherilta vastausta kysymykseen: Kuinka synninhädässä ja ”murhehuoneessa” olevaa on oikein hoidettava ja opastettava niin, että hän pääsee elävään uskoon.¹⁹⁴ Raattamaa löysikin kysymykseensä vastauksen Lutherin kirkkopostillasta, jossa Luther 1. pääsiäisen jälkeisen sunnuntain saarnassa kirjoittaa:¹⁹⁵

”En minä, vaan Kristus itse minun suuni kautta on se, joka synnit anteeksi antaa Ja sinä olet velvollinen ottamaan tämän vastaan ja vahvasti uskomaan, ei ihmissanana, vaan ikään kuin olisit kuullut sen herran Kristuksen omasta suusta. Vaikka näet syntien anteeksi antamisen valta kuuluu ainoastaan Jumalalle, tulee meidän kuitenkin tietää, että hän tätä valtaa harjoittaa ja käyttää tämän viran kautta, johon Kristus asettaa apostolinsa käskien heitä hänen nimessään julistamaan synnit anteeksi kaikille, jotka sitä haluavat-- Minä annan sinulle synnit anteeksi, en itsestäni, enkä omasta voimastani, vaan Kristuksen Jeesuksen sijassa ja nimessä.”

¹⁹² Zidbeck 1941, 19.

¹⁹³ Zidbeck 1941, 20.

¹⁹⁴ Zidbeck 1941, 20.

¹⁹⁵ Zidbeck 1941, 20.

Lutherin tekstin kautta Raattamaa ymmärsi, että tässä ajassa tapahtuva armahdus ei tapahdu välittömästi sisäisten armontuntemusten tai hurmoselämysten, vaan seurakuntansa elävien uskovien ihmisten välityksellä. Raattamaa Zidbeckin mukaan tulkitsi, että Luther tarkoittaa saarnassaan, että syntisen armahtaminen tapahtuu maan päällä seurakunnassa, eikä ylhäällä taivaassa. Näin ollen Laestadiuksen subjektiivis-mystinen pelastustie oli auttamatta väärä. Zidbeck huomauttaa tässä yhteydessä, että Raattamaan ”löytämä” absoluutio oli unohdettu vuonna 1663 Ruotsi-Suomessa käyttöön otetun Formula Concordiae -opin myötä.¹⁹⁶ Puhdasoppisuus ja pietismi odottivat syntien anteeksiantamuksen tapahtuvan vasta taivaassa eikä seurakunnasta löytyvän Kristuksen kautta. Tämän näkemyksen mukaisesti oli Ruotsin kirkkokäsikirjassa vuonna 1811 ehdottoman synninpäästön tilalle määrätty ehtoollinen.¹⁹⁷

Tähän kontekstiin nähden Lainion julistus oli Zidbeckin mukaan ”*jotain ennen kokematon*”. Lutherin postillasta vakuuttuneena Raattamaa saarnasikin vuonna 1848 synninhädässä olevalle palvelustyölle synnit anteeksi Jeesuksen nimessä ja veressä:

*”Seuroissa oli eräs herännyt palvelijatar, jolla oli määräaika, jolloin tuli lähteä kotiin. Lähtöhetki lähestyi ja hänen murheensa kasvoi, kun täytyi lähteä pois syntikuormineen. Silloin kysyi Raattamaa häneltä uskoiko hän heitä jumalan ihmisiksi; sen palvelija sanoi uskovansa. Uskoisiko hän sen Jumalan armoksi, jos he jumalan puolesta todistaisivat hänelle syntinsä anteeksi; lupasi senkin uskoa. Silloin Raattamaa laski kätensä hänen päälleen ja lausui tälle murheelliselle sielulle tuon kaikista kalleimman Jumalan todistuksen, mitä maan päällä voidaan lausua”.*¹⁹⁸

¹⁹⁶ Zidbeck, 1941, 21.

¹⁹⁷ Zidbeck 1941, 22.

¹⁹⁸ Zidbeck 1941, 22.

Tapahduman kantauduttua Laestadiuksen korviin, myös hän saapui Lainioon ja hetken epäroityään hyväksyi Raattamaan teon.¹⁹⁹ Laestadiuksen oma julistus jäi kuitenkin jokseenkin ennalleen.²⁰⁰

Kun Laestadius siirtyi vuonna 1849 kirkkoherraksi eteläisempään Pajalaan, lähetyskoulu Lainiosta siirrettiin Kengisten kylään. Koulun maine kasvoi ja oppilaiden ikäjakauma suureni. Pian Raattamaa vapautettiin opettajan toimesta että tämä saattaisi paremmin keskittyä saarnatoimintaan herätysliikkeen keskuudessa.²⁰¹ Hän kierteli Zidbeckin mukaan kuukausien mittaisilla matkoilla eri paikkakunnilla ja kohosi liikkeen sisällä johtavaan, ”vanhimman” asemaan. Laestadiuksen kuoleman jälkeen Raattamaan kodista Saivon kylästä muodostui laestadiolaisuuden keskuspaikka.

3.2. Pelastusoppi Juhani Raattamaan kristillisyydennäkemyksen ytimessä

Raattamaan pelastusoppi noudattaa niin kutsuttua armonjärjestyskaavaa, jonka mukaan pelastuksessa on kolme osaa: herätys, uudestisyntyminen vanhurskauttamisen kautta sekä pyhitys.²⁰² Zidbeckin mukaan Raattamaan pelastusopin yhteydessä ei voida jättää huomioimatta myöskään Raattamaan seurakuntaopin tarkastelua, sillä se liittyy oleellisimmilta osin raattamaalaiseen vanhurskauttamiskäsitykseen. Selkeyden ja jäsentelyn vuoksi Raattamaan

¹⁹⁹ Zidbeck 1941, 22.

²⁰⁰ Zidbeck 1941, 22 Laestadius puhui edelleen Pyhän Hengen todistuksesta ja armon merkeistä pietismin merkityksessä, ilman varsinaista laestadiolaista merkitystä.

²⁰¹ Zidbeck 1941, 26.

²⁰² Zidbeck 1941, 30.

seurakuntaoppia tarkastellaan kokonaisuudessaan kuitenkin vasta seuraavassa pääluvussa.

3.2.1. Herätys

Raattamaalle herätys on ”todellista oman tunnon peljäystä” ja valmiutta katkaista siteensä aikaisempaan syntielämään ja elämänasenteeseen.²⁰³ Tämän herätyksen saa aikaan Jumalan ankara vanhurskaus, jonka ihminen kohtaa Jumalan laissa. Raattamaa muistuttaakin, että laki pitää saarnata ”suruttomille herätykseksi”.²⁰⁴ Hänen opetuksessaan pelkkä lain saarna ei kuitenkaan riitä kyllin tehokkaasti herättämään ihmistä, vaan lisäksi Jeesuksen viattomalla kärsimisellä on osansa herätyksessä. Raattamaa ajattelee samoin kuin Laestadius, jonka mukaan ”*ristin juurella on sydänten särkymispaikka*”.²⁰⁵ Zidbeckin mukaan Laestadiukselle tyypillinen kärsimysmystiikka elää siis jossain määrin Raattamaankin opetuksessa.²⁰⁶ Ne, jotka eivät ole todella katuneet ja aidosti heränneet, ovat Raattamaan käsityksen mukaan armonvarkaita, eikä heidän uudestisyntymisensä ole aitoa.²⁰⁷ Sydämen täytyy aidosti särkyä ja tulla tyhjäksi, ennen kuin se voi herätä aitoon uskoon.²⁰⁸ Herätyksen merkitys armonjärjestyksen ensimmäisenä kohtana on oleellinen osa Jumalan tekemää työtä. Ilman sitä ihmisellä ei ole mitään tarvetta eikä halua uudestisyntyä. Lain mahdottomuus ja Jeesuksen uhrikuoleman tarkastelu vaikuttaa ihmisessä siten, että hänessä herää synnin tunto. Tämän heränneen ihmisen Jumala ohjaa pyhien yhteisön luokse, jonka hallussa Taivaan valtakunnan avaimet ovat.

²⁰³ Zidbeck 1941, 31.

²⁰⁴ Zidbeck 1941, 30.

²⁰⁵ Zidbeck 1941, 32.

²⁰⁶ Zidbeck 1941, 32.

²⁰⁷ Zidbeck 1941, 33.

²⁰⁸ Zidbeck 1941, 33.

Herätykseen liittyen Raattamaan saarnoissa ja opetuksessa korostuu ajatus Jumalan asettamasta etsikkoajasta, jonka sisällä ihmisen on tehtävä parannus. Tämän ajatuksen mukaan ihmisen on Jumalan kutsun tuntiessaan sitä noudatettava, eikä paadutettava sydäntään ajatuksella, että parannuksen ehtii tehdä myöhemminkin. Koska pelastus on alusta loppuun kokonaan Jumalan työtä, ihminen ei kykene herättämään itseään synnin ja välinpitämättömyyden tilasta.²⁰⁹ Raattamaan opetuksessa korostuukin, että ihmisen on suostuttava olemaan Jumalan työn alaisena ja annettava armon herättää itsensä niin, ettei tukahduta Pyhän Hengen vaikutusta sydämessään.²¹⁰ Koska ihminen ei voi tietää etsikkoajan päätöstä, on uskovaisten tehtävänä Pyhän Hengen suulla kuuluttaa tästä etsikkoajasta.²¹¹

3.2.2. Vanhurskauttaminen ja uudestisyntyminen

Toisena osana armonjärjestyksessä on vanhurskauttaminen ja uudestisyntyminen. Siinä Pyhä Henki kirkastaa katuvalle Jeesuksen sovitusteon merkityksen hänen kohdalleen ja herättää uskon evankeliumin julistajan välityksellä.²¹² Seurakunta on pelastuksen välittäjä ja ”armohuone”, jolla on ”Taivaan valtakunnan” avainten virka. Lestadiolaisessa perinteessä avaintenvallan katsotaan siirtyneen katkeamattomana ketjuna sukupolvelta toiselle aina tähän päivään saakka.²¹³ Raattamaan käsityksen mukaan seurakunta toimii oven vartijana, joka evankeliumin saarnalla avaa oven pyhien yhteyteen heränneille. Ohi seurakunnan ei siis löydy väylää vanhurskauttavaan uskoon.²¹⁴

Zidbeck mukaan Raattamaan vanhurskauttamiskäsityksessä on yhtä aikaa sekä subjektiivinen että myös objektiivinen näkökulma. Subjektiivisessa mielessä

²⁰⁹ Zidbeck 1941, 34.

²¹⁰ Zidbeck 1941, 34.

²¹¹ Zidbeck 1941, 35.

²¹² Zidbeck 1941, 36.

²¹³ Lohi, 2003, 40, Teologinen aikakauskirja: Avaintenvalta lestadiolaisessa liikkeessä.

²¹⁴ Zidbeck 1941, 41.

vanhurskauttaminen on Kristuksen sovintoarmon kirkastumista uskon syntyessä synneistä murheellisessa ihmissydämessä.²¹⁵ Objektiivisesti tarkasteltuna siinä ihminen otetaan pyhien yhteyteen eli seurakuntaan. Nämä kaksi puolta kuuluvat Zidbeckin mukaan Raattamaalla selkeästi yhteen. Toisaalta seurakunta elävän sanan välityksellä herättää uskon ja toiselta puolelta omakohtaiset uskonkokemukset ja kuuliaisuus ovat tärkeitä uskon säilyttämiseksi.²¹⁶ Sen vuoksi seurakuntaoppi kulkeekin Zidbeckin mukaan Raattamaalla vanhurskauttamisopin rinnalla, toisin kuin Laestadiuksella.²¹⁷

Konkreettisenä tapahtumana vanhurskaaksi tulemiseen liittyy olennaisesti herätyksen aikaansaaman synnintuntoon vastaaminen synninpäästöllä. Synninpäästöön tarvitaan uskovainen, joka ”elävän sanan” avulla julistaa katuvalle synnit anteeksi Jeesuksen nimessä ja veressä. Raattamaa perustelee tätä elävän sanan saarnaamisen tarpeellisuutta Jeesuksen omalla esimerkillä:

*”Selittipä Herra itse raamatuita kärsimisestänsä ja ylösnousemisestansa sekä lähettää vielä nytkin selittäjiä nimessänsä ja voimallansa heränneille omilletunnoille raamatuita oikein selittämään ja todistamaan Jeesuksen veressä kaikille synnit anteeksi”.*²¹⁸

Sen sijaan ”yksinäisten matkamiesten” hurskaus (Zidbeck viittaa mystiikan pelastustien kokemuksiin), joka on itse muodostettu yksinäisyydessä, rukouksessa tai Raamatun lukemisessa, ei synnytä Raattamaan mukaan pelastavaa uskoa. Zidbeckin mukaan Laestadiuksen pelastusopin painopiste oli yksilöhurskaudessa, vaikkakin Zidbeck löytää häneltä myös seurakuntakristillisyyden linjalla kulkevia ajatuksia.²¹⁹ Raattamaa puolestaan pysyy vankkumattomasti seurakuntakristillisyyden linjalla.

²¹⁵ Zidbeck 1941, 41.

²¹⁶ Zidbeck 1941, 41.

²¹⁷ Zidbeck 1941, 41.

²¹⁸ Zidbeck 1941, 36.

²¹⁹ Zidbeck 1941, 36.

Pelastus on löydettävissä ainoastaan seurakunnasta uskovaisen ihmisen kautta.²²⁰ Seurakunnasta löytyvän oikeanlaisen Raamatun selityksen ja absoluution kautta tapahtuu ihmisessä sisäinen uudestisyntyminen ja uskon herääminen.²²¹ Tämän kaltainen uudestisyntyminen on Raattamaan mukaan olennaista ulkokohtaisen kasteessa tapahtuvan uudestisyntymisen tai Raamatun yleisten armolupausten luottamisen sijasta. Raattamaa korostaa, että tämä uudestisyntyminen tapahtuu ”ristin juurella” ja Jumala vaatii sitä, olivatpa heränneet kastetut tai ei.²²² Synninpäästön saanut uudestisyntynyt ihminen kastetaan Pyhällä Hengellä ja tulella²²³.

Zidbeckin mukaan lain merkitys uskovaisen elämässä on herättänyt paljon keskustelua lestadiolaisuuden keskuudessa. Raattamaan synninpäästöön painottuvaa oppiakin on historiassa aina ajoittain syytetty äärimmäisestä armon evankeliumista.²²⁴ Erityisesti Kristus meidän vanhurskaitemme -painotteinen evankeliumin julistus herätti pietistis-subjektiivisen uskonnollisuuden taholta lestadiolaisuuden sisä- ja ulkopuolella erimielisyyksiä. Raattamaan opetuksessa korostuukin vahvasti ajatus Kristuksesta uskovaisten vanhurskautena.²²⁵ Sen sisällön painopiste ei kuitenkaan ole siinä, että vanhurskauttamisesta seuraisi vastuuton vapaus vaan siinä, että vanhurskaudesta seuraa Pyhän Hengen työ ihmisessä. Se ilmenee kristityn uudessa elämässä pyhityksessä ja kristillisessä siveydessä ja ihminen pyrkii kilvoittelemaan pysyäkseen ”armon alla”.²²⁶ Lannanvaaran suurkokouksessa 1894 Raattamaa puolustautui äärimmäisen armon evankelioinnin syytteeseen näin:

²²⁰ Zidbeck 1941, 36.

²²¹ Zidbeck 1941, 37.

²²² Zidbeck 1941, 38.

²²³ Zidbeck 1941, 38.

²²⁴ Zidbeck 1941, 81(Äärimmäisellä evankelisuudella tarkoitettiin sellaista kristillisyyttä, jossa armonjärjestyksen ensimmäisellä kohdalla ei ollut mitään arvoa.).

²²⁵ Zidbeck 1941, 81.

²²⁶ Zidbeck 1941, 81.

*”Emme ole lain hylkääjät, kuin muutamat meistä uskovat. Laki on hengellinen ja me olemme lihalliset. Sen tähden emme voi lakia täyttää, vaan meidän täytyy paeta uuden liiton välimiehen tykö, jonka haavoissa me olemme paratut niistä haavoista kuin on synti meidän omisatunnoissamme tehnyt, ja jotka laki kirkastaa näkyviin”.*²²⁷

Tekstikatkelmassa Raattamaan mukaan uskovaiset kyllä toteuttavat elämässään lain vaatimukset, tosin inhimillisen puutteellisuuden rajoissa. Tähän ajava voima ei ole heidän kohdallaan enää kuitenkaan laki, jota pelosta totellaan, vaan he tekevät hyvää ja toteuttavat lakia ”armohuoneen” vapaina lapsina sisäisestä sydämen halusta eli Jeesuksen rakkauden pakottamina.²²⁸ Rakkauden voima, joka uskovia johtaa, vie kohti elämänvanhurskautta eli pyhitystä varmemmin kuin lain vaatimukset. *”Uskon tilassa emme enää ole lain vaan armon alla”.*²²⁹

3.2.3. Pyhitys ja uskonelämä

Kun Ihminen on syntynyt uudelleen Jumalan lapseksi seurakuntaäidin helmaan, ihminen siirtyy turmiovaltojen alta Pyhän Hengen hallitusvallan alle ja johdettavaksi.²³⁰ Raattamaa korostaa, että seurakunnasta kuultu evankeliumin saarna ja synninpäästö herättää, ei vain uskonvanhurskautta, vaan myös elämänvanhurskautta eli saa aikaan pyhityksen ihmisessä.²³¹ Samalla kristityn elämä on kuitenkin yhtämittaista kamppailua vanhaa ihmistä vastaan, sillä synnin luonne on pohjimmiltaan epäuskoa.²³² Se hävittää pyhityksen ja vie kauemmas Jumalasta.²³³

²²⁷ Zidbeck 1941, 82.

²²⁸ Zidbeck 1941, 83.

²²⁹ Zidbeck 1941, 85.

²³⁰ Zidbeck 1941, 57.

²³¹ Zidbeck 1941, 58.

²³² Zidbeck 1941, 58.

Zidbeckin mukaan Raattamaan ajatuksissa nousee siis hyvin vahvasti esille perinteinen luterilainen ”simul justus et peccator” -ajattelu. Yhtä aikaa vanhurskautettuna ja syntisenä ihminen pysyy kuolemaansa saakka syntiin lankeavana ja armoa tarvitsevana. Pyhitetty ihminen pyrkii hoitamaan uskonelämänsä ja vahvistuu uskossa seurakunnan sovituksen sanan avulla ja hengellisten kokemusten kautta²³⁴. Kristitty saa vapaasti uskoa syntinsä anteeksi Jeesuksen nimessä ja veressä ja näin pysyä pyhitettynä ja iloita evankeliumin lahjasta.²³⁵ Raattamaan puheissa painottuukin sisäisen elämän ja koettelemusten merkitys sekä jatkuvan anteeksisaamisen tärkeys, ”*jotta synti pysyy syntinä, aina yhtä kauhistuttavana*”.²³⁶ Laestadiukselle tämän ajatuksen rinnalla myös ajatus armosta sieluun vuodattavana yliluonnollisena lääkkeenä.²³⁷

Pyhitys synnyttää monenlaisia hengen hedelmiä. Sellaisia ovat esimerkiksi Raattamaalle tärkeä veljesrakkaus, joka syntyy uskon hedelmänä ilmeten kristityn elämässä rakkauden, sovinnollisuuden ja anteeksiannon henkenä.²³⁸ Zidbeck huomauttaakin, että veljesrakkaus ja keskinäinen vieraanvaraisuus ovat tyypillisiä lestadiolaisuuden tunnusmerkkejä.²³⁹ Hengen hedelmänä ilmenee myös Raattamaalla ajatus etsivästä rakkaudesta uskottomia kohtaan. Kristittyjen suurin rakkauden osoitus heitä kohtaan on parannuksen tarpeen saarnaaminen²⁴⁰. Zidbeck mukaan Raattamaa kokee suoranaista vastuuta kanssaihminen, seurakuntayhteyden ulkopuolella olevista sieluista. Raattamaa nojautuu Hesekielin kirjan kehotukseen, jossa tämä varoittaa ihmisiä Jumalan tulossa olevasta tuomiosta²⁴¹. Saarnaamalla

²³³ Zidbeck 1941, 60.

²³⁴ Zidbeck 1941, 64.

²³⁵ Zidbeck 1941, 53.

²³⁶ Zidbeck 1941, 66.

²³⁷ Zidbeck 1941, 52.

²³⁸ Zidbeck 1941, 60.

²³⁹ Zidbeck 1941, 61.

²⁴⁰ Zidbeck 1941, 61.

²⁴¹ Hes.33:8–9: Kun minä uhkaan jumalatonta kuolemalla, asetan sinut vastuuseen hänestä. Ellet sinä puhu hänelle, ellet varoita häntä hänen elämänmenostaan, hän kuolee syntiensä tähden - ja hänen

parannuksen tarvetta kristityt vapauttavat itsensä tästä vastuusta²⁴². Zidbeckin mukaan lähetystyön merkitys onkin tärkeä Raattamaalle sekä lähimmäisen rakkauden että myös vastuun näkökulman vuoksi.²⁴³

Zidbeckin mukaan eläminen uskossa on Raattamaalle ennen kaikkea Kristusyhteyttä. Se on Kristuksen hallitsemana olemista, sekä hänen seuraamistaan kuuliaisuuden, nöyryyden ja ristin tiellä.²⁴⁴ Se on myös Kristuksen kaltaisuutta ja kärsimisyhteyttä hänen kanssaan²⁴⁵. Zidbeck korostaakin, että erityisesti juuri kärsimisyhteys antaa voimaa jokapäiväiseen uskonelämään ja pyhitykseen. Uskossa kilvoittelevalle kristitylle Jeesuksen sovintokuoleman kirkastuminen hänen sydämelleen on voimanlähde, josta ammennetaan vahvistusta uskonelämään.²⁴⁶ Lunastusarmon osallisuus herättää täten vanhurskautetussa ihmisessä sisäisen halun noudattaa hänen askeleitaan ja Kristuksen kaltaisuuden ajatus luo voimaa²⁴⁷. Zidbeckin mukaan Raattamaan rohkaisikin usein: ” *Epäusko ja hengellinen väsymys voitetaan, kun katse käännetään uskon sankariin*”.²⁴⁸ Kristuksen katseleminen tavoitteena on, että ” *hän heissä muodon saisi*”. Tällä Zidbeck tarkoittaa ilmeisesti nimenomaan hengellistä vahvistumista, sillä hän huomauttaa, että sillä ei tarkoiteta hurmiotilaa sellaisessa välineellisessä mielessä, jota katolisessa mystiikassa hyödynnetään.²⁴⁹

kuolemastaan minä vaadin tilille sinut. 9. Mutta jos sinä varoitat jumalatonta hänen vaelluksestaan ja kehotat häntä kääntymään tieltään eikä hän silti käänny, hän kyllä kuolee syntiensä tähden mutta sinä pelastat elämäsi.

²⁴² Zidbeck 1941, 62.

²⁴³ Zidbeck 1941, 62.

²⁴⁴ Zidbeck 1941, 64.

²⁴⁵ Zidbeck 1941, 65.

²⁴⁶ Zidbeck 1941, 71.

²⁴⁷ Zidbeck 1941, 72.

²⁴⁸ Zidbeck 1941, 73.

²⁴⁹ Zidbeck 1941, 74.

Raattamaa ilmaisee usein pyhitykseen tarvittavan voimanlähteen sanoilla ”karitsan veri”. Zidbeckin mukaan tähän ilmaisuun sisältyy silloin conformitas-ajatus ja Vapahtajan lunastustyön herättämä kiitollisuus ja rakkaus.²⁵⁰ Jeesuksen veressä on siunaava voima, ”ilman tätä taivaallista kastetta ei sydän voi kasvaa hedelmää Jumalalle” ja ”Jeesuksen veri on Jumalan rakkauden tuli joka sulattaa ihmisten kovia sydämiä” kirjoittaa Raattamaa.²⁵¹ Toisena voimanlähteenä Raattamaan opetuksessa on eskatologia. Tulevan pelastuksen ajatus auttaa jaksamaan uskossa ja kestäämään maailman taholta tulevat kiusat (Hepr. 11:26).²⁵² Raattamaan mukaan tämän odotettavissa olevan kunnian rinnalla maailman kunnia käy halpa-arvoiseksi.²⁵³ Raattamaalle tyypillinen pelastusvarmuus nousee voimakkaana esille hänen puhuessaan poisnukkuneista läheisistään.²⁵⁴ Kristus on kuoleman voittajana avannut tien pelastukseen, ja jälleennäkemisen toivo ja luottamus on vanhurskaalle kuuluva etuoikeus.

3.3. Raattamaan seurakuntaoppi pelastusopin rinnalla

Ennen kuin tarkastelen Zidbeckin näkemystä lestadiolaisuuteen liittyvästä seurakuntaopista Raattamaalle merkityksellisenä oppina, kuvaan lyhyesti siihen oleellisesti liittyvän ”Taivaan valtakunnan” avainten (side- ja päästöavainten) teologianhistoriallista taustaa lestadiolaisesta katsantokulmasta. Ajatukset pohjautuvat lestadiolaisuudentutkija Seppo Lohen kirjoittamaan artikkeliin Taivaan

²⁵⁰ Zidbeck 1941, 75.

²⁵¹ Zidbeck 1941, 77.

²⁵² Zidbeck 1941, 77.

²⁵³ Zidbeck 1941, 78.

²⁵⁴ Zidbeck 1941, 79.

valtakunnan avaimista lestadiolaisissa liikkeessä. Lestadiolaisen ajattelun mukaan laitoskirkon sisällä toimii ja on aina toiminut pieni ydinseurakunta, joka on pyhien yhteisö, jota hallitsee Kristuksen henki ja jolle on uskottu ”Taivaan valtakunnan avaimet”, eli valta sitoa ja päästää ihmisiä synneistään.²⁵⁵ Avaintenvallan katsotaan siirtyneen katkeamattomana ketjuna sukupolvelta toiselle aina tähän päivään saakka (succesio apostolica).²⁵⁶

Oppi avaintenvallasta (potestas clavium) liittyy keskeisesti lestadiolaiseen seurakuntaoppiin mutta ei ole lestadiolaisliikkeen synnyttämä oppi, vaan sen raamatulliset perusteet ovat kristikunnassa yleisesti hyväksytyjä. Uuden testamentin mukaan Jeesus jätti Pietarille²⁵⁷ taivaan valtakunnan avaimet ja sen jälkeen kaikille opetuslapsille.²⁵⁸ Heidän välityksellään avainten valta levisi koko alkuseurakunnalle. Alkuseurakunnan työn pohjalle rakentunut kirkko alkoi lestadiolaisen käsityksen mukaan turmeltua ja apostolista perintä jäi edustamaan vainojen kohteeksi joutuneet maanalaiset uskonyhteisöt.²⁵⁹ Martti Luther kirkasti ajatusta avaintenvallasta uskonpuhdistuksellaan, vaikkakin hänen viestinsä hämärtyi luterilaisen ortodoksian ja valistuksen aikana.²⁶⁰ Lohen mukaan avaintenvalta siirtyi Lappiin pietististen ja herrnhutilaisten herätysryhmien kautta. Laestadiuksen kohdatessa Åselessa Lapin Mariaksi kutsutun naisen, avaintenvalta kulkeutui Lohen mukaan Laestadiukselle, joka puolestaan toimi Lohen mukaan ”kättilönä” Juhani Raattamaan uudestisyntymisessä. Lapin Marian hengellinen isä oli ollut Noran pastori Per Brandell (1781–1841). Huomattava on, että Zidbeck esittää täysin toisenlaisen kuvan avaintenvallan käyttöönotosta kuin Lohi kuvailee. Lohen mukaan lestadiolaisliike kehittyi pikku hiljaa evankelisempaan suuntaan. Zidbeck puolestaan esittää avaintenvallan käyttöönoton selkeänä perustapahtumana, jossa Raattamaa

²⁵⁵ Lohi 2003,40.

²⁵⁶ Lohi 2003,40.

²⁵⁷ Matt.16:19:Minä olen antava sinulle taivasten valtakunnan avaimet. Minkä sinä sidot maan päällä, se on sidottu taivaissa, ja minkä sinä vapautat maanpäällä se on myös taivaissa vapautettu

²⁵⁸ John. 20:21–23: Ottakaa Pyhä Henki, Jolle te annatte synnit anteeksi, hänelle ne ovat anteeksiannetut, Jolta te kiellätte anteeksiannon, hän ei saa syntejään anteeksi

²⁵⁹ Lohi 2003, 40, Teologinen aikakauskirja: Avaintenvalta lestadiolaisessa liikkeessä

²⁶⁰ Lohi 2003, 40, teologinen aikakauskirja: Avaintenvalta lestadiolaisessa liikkeessä

löysi Lainiosta 1848 kauan kadoksissa olleet avaimet. Zidbeckin käsitys eroaa siis Lohen nykyaikaisesta tutkimuksesta löytyvistä tuloksista.

Zidbeckin mukaan seurakunta pyhien yhteisönä toimii vanhurskautetun ihmisen hengellisenä äitinä ja tekee lähetystyötä johdattaakseen Jumalan yhteyteen niitä, jotka eivät aidosti ole vielä käsittäneet uskon olemusta. Tämä seurakunta-oppi on lähtöisin Raattamaan kristillisyydennäkemyksestä ja liittyy läheisesti tämän kuvaamaan armonjärjestyskaavaan pelastusopissa. Zidbeckin mukaan seurakunta saa Raattamaan kristillisyydennäkemyksessä Kristuksen primaarisen läsnäolon paikan.²⁶¹ Seurakunnan elävän sielun avulla heränneet sielut johdetaan vanhurskauttavan Jumalan ja elävän Kristuksen yhteyteen.²⁶²

Raattamaalle seurakunta on yhtä aikaa sekä näkyvä että näkymätön.²⁶³ Se on näkymätön ja merkityksetön syntisille ja katumattomille, mutta armonjärjestyksen mukaan heränneille ja vanhurskautetuille se on näkyvä ja merkityksellinen.²⁶⁴ Jumalan tekemän työn kautta herätetyt ihmiset siis johdetaan seurakunnan luokse, jolloin heidät synninpäästön kautta julistetaan vanhurskautetuiksi ja uudestisyntyneiksi Jumalan lapsiksi. Raattamaan kuvaaman pyhien yhteyden ulkopuolella Raamatun lukeminen ja sakramenttiin luottaminen ei ole pyhien yhteyttä, eikä siten voi pelastaa ihmistä.²⁶⁵ Lapset tosin ovat autuaita ja vanhurskaita riippumatta kasteesta, joka näiden kohdalla on vain armon merkki eikä armon väline.²⁶⁶

Koska siis Kristus tekee työtään seurakunnan välityksellä ja vetää sen yhteyteen heränneitä, lähetystyö onkin elävän kristillisyyden yksi kaikkein olennaisimmista ilmiöistä.²⁶⁷ Sen tavoitteena on yksilön ja joukkojen sielujen johdattaminen elävän

²⁶¹ Zidbeck 1941, 92.

²⁶² Zidbeck 1941, 92.

²⁶³ Zidbeck 1941, 119.

²⁶⁴ Zidbeck 1941, 119.

²⁶⁵ Zidbeck 1941, 39.

²⁶⁶ Zidbeck 1941, 38.

²⁶⁷ Zidbeck 1941, 92.

uskon seurakuntaan.²⁶⁸ Seurakunnan kautta Kristus itse vetää ihmisiä yhteyteensä ja levittää seurakuntaansa.²⁶⁹ Seurakunta on Kristuksen ruumis, elävä organismi, joka kasvaa ja leviää särkemällä ja itseensä yhdistämällä sille alkujaan vieraita aineita maailman ”kylmästä kalliosta”.²⁷⁰ Jokainen kristitty on velvollinen puhuttamaan uskottomia ja todistamaan Kristuksesta Hesekielin kirjan kehotuksen mukaan.²⁷¹ Seurakunta valtuuttaa lisäksi lähetystyöhön lähetysmiehiä, joiden tehtävä painottuu lähetystyön tekemiseen. Raattamaan organisoima lähetys ulottuikin Norjan, Ruotsin ja Suomen lisäksi Amerikkaan saakka.²⁷²

Raattamaan seurakunta-oppiin kuuluu myös ajatus hengellisestä hallituksesta ja ”vanhimista. Tämän hengellisen hallituksen muodostavat saarnaajat ja kaikki kokeneet ja hengellisesti valaistuneet kristityt.²⁷³ Käsite ”hallitusvalta” antaa ehkä hieman virheellisen kuvan sen roolista seurakunnassa. Hengellinen hallitus ei ollut autoritäärinen johtoelin, vaan Zidbeck kuvaa Raattamaan seurakuntanäkemyistä demokraattiseksi. Sen mukaan Kristus on seurakunnan ainoa pää ja uskovat ovat keskenään yhdenvertaiset.²⁷⁴ Raattamaa korostaakin, että varsinainen hallitusvalta on Jumalan sanalla²⁷⁵. Raattamaan mukaan saarnaajat ovat kuin pieniä ja nöyriä juhtia, joita seurakunta hallitsee.²⁷⁶ Raattamaan elinaikana seurakunnan vanhimpina toimivat Juhani Raattamaa ja Erkki Antti Juhonpieti. Näiden kahden vanhemmuus ei perustunut ulkoiseen auktoriteettiin, vaan isälliseen otteeseen ja rakkauteen seurakuntaa kohtaan. Myös tiedollisesti näitä kahta vanhinta kunnioitettiin lähes poikkeuksetta. Raattamaasta kerrottiin, että_”Taivaallinen kompassi aivan erityisesti

²⁶⁸Zidbeck 1941, 92.

²⁶⁹Zidbeck 1941,92.

²⁷⁰Zidbeck 1941,92.

²⁷¹Katso viite 43

²⁷²Zidbeck 1941,93.

²⁷³Zidbeck 1941,96.

²⁷⁴Zidbeck 1941,98.

²⁷⁵Zidbeck 1941,96.

²⁷⁶Zidbeck 1941,99.

tuntuu valaisevan hänen tietään ja tämä parhaiten ymmärtää Tohtori Lutherin opetuksia”.²⁷⁷ Vanhimman käsite oli tunnettu myös paikallisseurakuntatasolla. Tällöin vanhimmiksi nimitettiin sen paikallisen seurakuntayhteisön vanhimpia jäseniä. Myös naiset saattoivat Zidbeckin mukaan toimia kylävanhimpina, sillä vanhimmat eivät aina olleet saarnaajia, vaan yleisesti valaistuneita kristittyjä.²⁷⁸

Raattamaan seurakuntaoppiin sisältyi myös esikoisuuden käsite. Esikoiset olivat kuin ydinsoluja, joiden ympärille paikallisseurakunta kasvoi.²⁷⁹ Toisin sanoen he olivat niitä kristittyjä, jotka ensimmäisinä paikkakunnilla heräsivät ja liittyivät lestadiolaisliikkeeseen. Heidän ympärille alkoi muodostua paikallistason seurakuntayhteys. Esikois-termi sai 1870-luvulla laajemman merkityksen, kun näiden esikoisten hoitaman hengellisen hallitusvallan alla koossa pysyvä seurakunta alettiin kutsua nimellä esikoisten seurakunta.²⁸⁰ Zidbeckin mukaan Raattamaa kannatti esikoisuusaatetta ja Raattamaan ympärille kokoontunut herätysliike lähettelikin kirjeitä esikoisseurakunnan nimellä.²⁸¹ Rajan esikoisseurakunnan ja ulkopuolisen uskonnollisuuden kanssa on Raattamaan mukaan oltava hyvin selkeä.²⁸² Tämän rajan toiselle puolelle jäävät ”jumalalliset ja jumalattomat ja toiselle puolelle esikoisseurakunta. Jumalallisilla ihmisillä Raattamaa tarkoittaa sellaista” siveää” ja pinnallista kristillisyyttä, josta puuttuu kuitenkin omakohtainen, Raamatun opetuksen mukainen usko. Raattamaa toteakin, että nämä jumalalliset ja siveät ovat jopa jumalattomia vaarallisempia vastustajia²⁸³. Heidän käännyttäminen on vaikeampaa kuin jumalattomien.

²⁷⁷Zidbeck 1941,100.

²⁷⁸Zidbeck 1941,103.

²⁷⁹Zidbeck 1941,104.

²⁸⁰Zidbeck 1941,104.

²⁸¹Zidbeck 1941,107.

²⁸²Zidbeck 1941,109.

²⁸³Zidbeck 1941,110.

Edellä kuvatun ajattelun rinnalla Raattamaalla on Zidbeckin mielestä myös ekumeenisempaan suuntaan viittaavia lausuntoja seurakunnasta. Tällaisia ovat esimerkiksi toive siitä että ” *kaikki herätykset yhdistyisivät samaan lammashuoneeseen Herran sanan jälkeen*”²⁸⁴ ja tähän viitaten että ”*Se taikina joka yhdeksi happanee, tulee autuaaksi*”. Lisäksi Raattamaa toteaa, että ”*iloa Herrassa*” kyllä tunnetaan silloinkin, kun kaksi eri herätysliikettä julistaa ja synnyttää elävää uskoa.²⁸⁵ Zidbeck tosin lisää, että näitä lausuntoja ei välttämättä kuitenkaan ole tarkoitettu ekumeenisiksi siinä mielessä kuin se hänen aikanaan ymmärrettiin. Ennemminkin kyse saattoi olla Raattamaan toiveesta saada lähetystyön kenttä koskettamaan myös muita herätysliikkeitä niin, että ne liittyisivät osaksi lestadiolaista herätysliikettä ja siinä toimivaa seurakuntaa. Zidbeckin mukaan kuitenkin Amerikassa suurta julkisuutta kerännyt Dwight L. Moody sai joidenkin lestadiolaisjohtajien taholta ihailua siitakin huolimatta, että tämä edusti ns. Raattamaan evankelisen suuntauksen ulkopuolista kristillisyyttä. Zidbeck tulkitsee tämän johtuvan siitä, että Moodyn kristillisyydessä_oli kaukaa katsottuna joitain lestadiolaisuuden oppeja muistuttavia piirteitä.²⁸⁶

Millainen suhde Raattamaan johtamalla seurakunnalla oli kansankirkkoon? Koska seurakunnan tärkein aitouden kriteeri oli Raattamaalla Pyhän Hengen läsnäolo, luterilaisen kirkon papit ja piispat saivat Raattamaalta usein varsin kirpeää arvostelua. Raattamaan mukaan uskonon pappi saarnaa kyllä osaksi Jumalan sanaa, mutta ei kokonaan Jumalan sanaa.²⁸⁷ Raattamaa katsoi heidän toimivan ilman Pyhää Henkeä²⁸⁸ eikä yhdy Laestadiuksen käsitykseen kansankirkon uskottomien pappien avainten vallasta.²⁸⁹ Varsinaisesti Raattamaan kansankirkon arvostelu ei kuitenkaan kohdistu järjestelmään vaan erityisesti kutsumuksensa laiminlyöviin ja väärin

²⁸⁴Zidbeck 1941,111.

²⁸⁵Zidbeck 1941,112.

²⁸⁶Zidbeck 1941,112.

²⁸⁷Zidbeck 1941,116.

²⁸⁸Zidbeck 1941,113.

²⁸⁹Zidbeck 1941,114.

opettaviin pappeihin sekä siihen, että kansankirkko samaistetaan elävän seurakunnan kanssa.²⁹⁰ Kirkon virallinen, tunnustuskirjoissa esitetty oppi on kyllä oikea, mutta papit eivät toimi opetuksessaan eivätkä elämässään tämän opin mukaisesti.²⁹¹ Raattamaa ei kuitenkaan suoranaisesti halveksinut tai väheksynyt kirkkoa, vaan kävi säännöllisesti kirkossa jumalanpalveluksissa. Kirkon saarnatuoli oli lisäksi Raattamaalle mieluinen julistuksen paikka.²⁹² Raattamaa olikin Zidbeckin mukaan arvostelusta huolimatta aina valmis yhteistoimintaan pappien kanssa, jotka eivät tarkoituksellisesti vastustaneet Raattamaan johtamaa herätysliikettä²⁹³.

4. Laestadiuksen ja Raattamaan kristillisyydennäkemyksen eroavaisuudet Zidbeckin tutkimuksissa

4.1. Suhde maailmaan

Laestadiukselle kristillisyyden oli maailman ja sen muotojen askeettista halveksimista ja hylkäämistä ja sisäisesti koettuja autuaallisia tunteita.²⁹⁴ Kaikki maailmallinen tuli hylätä ja katse kääntää Imitatio Christi ja conformitas-suuntaiseen Kristus-ajatteluun. Zidbeckin mukaan Raattamaan tekemä kristillisyyden työn vaikutus ja luonne lievensi Laestadiuksen lakihenkisen asketismin vaikutusta herätykseen.²⁹⁵ Raattamaakin kyllä pyrki irrottamaan kuulijan sisäisesti maailmasta ja sen turhista

²⁹⁰Zidbeck 1941,115.

²⁹¹Zidbeck 1941,115.

²⁹²Zidbeck 1941,116.

²⁹³Zidbeck 1941,116.

²⁹⁴Zidbeck 1941,68.

²⁹⁵Zidbeck 1941,69.

tavoista. Hänellä ei kuitenkaan tavata samanlaista katkeran intohimoista maailman halveksuntaa kuin Laestadiuksella.²⁹⁶ Zidbeckin mukaan Raattamaalla ei ollut esimerkiksi pukeutumisrajoituksia tai ulkonaista elämää koskevia askeettisia säännöksiä niin kuin Laestadiuksella oli.²⁹⁷

Raattamaan suhde maailmaan näkyy selkeänä myös hänen seurakuntaopistaan. Koska Raattamaan mukaan ylösnoussut Kristus jatkuvasti puhuu ja toimii maailmassa, yksi näkökulma lestadiolaisen yhteisön suhteesta maailmaan muodostuu lähetystyön kautta. Raattamaan teologiassa seurakunta merkitsee Kristuksen ruumista, elävää organismia, joka kasvaa ja leviää särkemällä ja itseensä yhdistämällä sille alkujaan vieraita aineksia ”maailman kylmästä kalliosta”. Tämä ”särkeminen ja itseensä yhdistäminen” on Raattamaan mielestä yksi elävän seurakunnan olennaisimmista merkeistä. ”Kylmä kallio” tarkoittaa Raattamaalle kaikkea seurakunnan ulkopuolella olevaa elämää ja uskonnollisuutta. Vanhurskauttavaa uskoa ei Raattamaan mukaan löydy mistään muualta kuin sen ”Kristuksen opin” lähteeltä, mitä hän itse julistaa. Zidbeck kuvaileekin Raattamaan suhdetta lestadiolaisen seurakunnan ulkopuolella olevaan uskonnollisuuteen *extra ecclesiam nulla salus* -tyyppiseksi asenteeksi, mikä on varsin kaukana yleiskirkollisesta linjasta. Koska seurakunnan ulkopuolella ei siis ole pelastusta, Raattamaa pyrkii pitämään rajan esikoisseurakunnan ja sen ulkopuolisen uskonnollisuuden välillä mahdollisimman selkeänä.²⁹⁸ Zidbeck kuitenkin lisää tyyliin uskollisena, että Raattamaalla on myös ekumeenisempaan suuntaan viittaavia lausuntoja, kuten toive siitä, että kaikki herätysliikkeet ”yhdistyisivät samaan lammashuoneeseen herran sanan jälkeen”.²⁹⁹ Raattamaan suhde ulkopuoliseen uskonnollisuuteen ei ollut ehkä kuitenkaan täysin hylkäävä. Raattamaa toteaa että mikäli raattamaalaisen herätysliikkeen vaikutuspiirin ulkopuolella

²⁹⁶Zidbeck 1941,69.

²⁹⁷Zidbeck 1941,70.

²⁹⁸Zidbeck 1969,63.

²⁹⁹Zidbeck 1969,64.

julistetaan oikein, se synnyttää elävää uskoa ja kohdatessaan liikkeet tuntevat ”iloa Herrassa”.

4.2. Eroavaisuudet pelastusopissa

Kuten aikaisemminkin on mainittu, Laestadiuksella ja Raattamaalla oli Zidbeckin mukaan eri käsitys päästö- ja sideavaimista. Raattamaalle päästöavaimien käyttö on evankeliumin varsinainen ydin³⁰⁰. Ripissä tärkeää ei ole synnintunnustuksen täydellisyys vaan synninpäästö. Zidbeckin mukaan Laestadiukselle puolestaan ripin tärkein painopiste on nimenomaan synnintunnustamisessa. Raattamaan Lainion löydön jälkeenkään Laestadius ei juuri käyttänyt päästöavaimia ja Laestadiuksen luona ripittäytymässä käyneet pelkäsivät ottaa vastaan synninpäästöä, sillä he pelkäsivät sen saattavan johtaa armonvarkauteen.³⁰¹ Laestadiuksen armonvarkaita olivat ne, jotka eivät olleet mielestään velvollisia ripittäytymään kenellekään.³⁰² Ilmeisesti Laestadiuksen kanta oli jossakin määrin synninpäästöön myöntävä. Laestadius hyväksyi Raattamaan tekemän Lainion löydöksen. Onkin erikoista, että Zidbeck sanoo, että Lainion löydön jälkeenkään Laestadiuksen subjektiivis-pietistishenkisessä kristillisyydennäkemyksessään ei tapahtunut mitään sanottavaa muutosta.³⁰³ Zidbeckin mukaan varmuuteen anteeksisaamisesta tultiin Laestadiuksella sisäisen sanan, ei ulkoisen sanan kautta kuten Raattamaalla.³⁰⁴

Erityisesti herätyksen alussa, jolloin Laestadiuksen henki ja kristillisyydennäkemykset antoivat leiman herätykselle, pidettiin Laestadiuksen piireissä yksityiskohtaista ja julkista rippiä, eikä synninpäästöä Zidbeckin mukaan käytetty. Zidbeckin esittämä

³⁰⁰Zidbeck 1941,43.

³⁰¹Zidbeck 1941,44.

³⁰²Zidbeck 1941,44.

³⁰³Zidbeck 1941,45.

³⁰⁴Zidbeck 1941,46.

väite Laestadiuksen synninpäästön olemattomuudesta on mielenkiintoinen myöhemmän Laestadius-tutkimuksen valossa. Toisin kuin Zidbeck, Seppo Lohi tulkitsee Laestadiuksen ymmärtäneen jo Åselen Marian kohtaamisen yhteydessä evankeliumin olennaisimman asian eli absoluution. Tällöin Lapin Mariaksi kutsutun naisen yksinkertainen evankeliumi avasi Laestadiuksen sydämeen ymmärryksen evankeliumin ytimeistä eli synninpäästöstä. Zidbeckin mukaan puolestaan Laestadiukselta on vaikea löytää ajatusta nimenomaisen absoluution välttämättömyydestä pelastukselle.³⁰⁵

Lohen mukaan Laestadius julisti Pekka Raattamaalle vuonna 1847 Jumalan armoa ja jumalanlapsioikeutta, mikä periaatteessa vastasi synninpäästöä.³⁰⁶ Liikkeessä ei kuitenkaan vanhimpien lähteiden valossa ole tapahtunut Zidbeckin kuvaamaa taitekohtaa, johon ”Taivasten valtakunnan avainten” käyttöönotto eräänlaisena perustapahtumana voitaisiin sijoittaa. Lohen mukaan liike kyllä evankelisoitui ja ”avaimet” tulivat liikkeen tunnusmerkiksi, mutta tarkan käyttöönoton taitekohdan sijaan on parempi puhua liikkeen kehityksestä evankelisemmaksi seurakunnan jäsenten lisääntyessä. Sekä Laestadiuksella että myös Raattamaalla on siis ollut absoluutio saarnoissaan ja opetuksissaan jossakin muodossa herätyksen alusta lähtien. Nykyisessä muodossaan, ”Jeesuksen nimessä ja veressä”, se esiintyi ensimmäisen kerran vuonna 1867 Erkki Antti Juhonpietin kirjeessä. Ero Zidbeckin ja Lohen näkemyksistä selittyy todennäköisesti sillä, että Zidbeck ei käyttänyt tutkimuksissaan lähdeaineistona Laestadiuksen saarnoja, vaan nojautui lähinnä tämän pääteoksiin ja aikaisempiin laestadiolaisuuden tutkijoihin. Lohen tulkinnan valossa on siis varsin ymmärrettävää, että Zidbeck ei löydä Laestadiuksen suhtautumisessa synninpäästöön sanottavaa muutosta kuvaamansa Lainion löydön jälkeen.

Zidbeckin mukaan muutos tapahtui enemmistön osalta vasta Laestadiuksen kuoleman jälkeisenä aikana. Tällöin herätysliike muuttui ainakin suurimmaksi osaksi evankelisemmaksi. Zidbeck kertoo Kittilän kirkkoherran K. A. Heikelin todenneen

³⁰⁵Lohi 2003,44.

³⁰⁶Lohi 1989,320.

seuraavaa: *”Laestadiuksen lakisaarnain aikana Ruotsin lapissa lohdutti Jumala usein vaivaisia, epäileviäsiä sieluja ilmoitusten ja näkyjen kautta. Mutta kun evankeliumia oli enemmän käsitetty ja ruvettu saarnaamaan katuvaisille Jumalan nimessä synnit anteeksi, niin ei ole semmoisia erinomaisia ilmoituksia ollut tarpeen”*.³⁰⁷ Kuten Heikelin lausunnosta voidaan huomata, hän ei pidä Laestadiuksen ja Raattamaan edustamia pelastusteitä erilaisina vaan vetoaa ennemminkin tilanteen vaatimiin toimiin kristillisyyden edistämiseksi. Zidbeck itse kuitenkin korostaa mielellään kahden auktoriteetin oppieroja. Zidbeck ei juuri hyödynnä esittelemäänsä Heikelin ajatusta, (joka näyttää tukevan Lohen näkemyksiä) vaan pyrkii luomaan mieluummin kontrastin, jossa syntyy mielikuva Laestadiuksesta lakihenkisenä yksilöhurskauden kannattajana ja Raattamaasta evankelisen suunnan ja seurakuntakristillisyyden kannattajana.

4.3. Eriävät mielipiteet Laestadiukselle tärkeästä armonmerkistä

Zidbeck määrittelee liikutukset ja hurmostilat syntisurun ja autuuden iloksi, joka kohoa sellaiselle kuumuuden asteelle, että ne affektiluontoisina purkautuvat äänekkäinä huudahduksina ja kiihkeinä liikkeinä.³⁰⁸ Näille tunteenpurkauksille Laestadius antoi korkean arvon armon merkkeinä.³⁰⁹ Osassa laestadiolaisuuden piireissä liikutuksista tuli itsetarkoituksia, joita saarnaaja saarnallaan pyrki saamaan aikaan. Tämän tyyppistä pyrkimystä Zidbeck nimittää kontemplatiivis-ekstaattiseksi mystiikaksi, sillä sen kautta on tarkoitus kokea autuaallinen hurmostila ja kokea erityislaatuista yhteyttä Jumalaan..³¹⁰ Zidbeck esittää, että Raattamaa suhtautuu liikutuksiin eri tavoin kuin Laestadius. Zidbeckin mukaan K.A. Heikel kertoo kuulleensa Raattamaan sanoneen, että *”Herra ei ole suuressa väkevässä tuulessa, eikä maanjäristyksessä eikä tulella vaan hienossa tuulen hyminässä”* Kun. 19:11–12 kuvaukseen)³¹¹ Raattamaa sanoo liikutusten olevan uskonnollisen elämän

³⁰⁷Zidbeck 1941,47.

³⁰⁸Zidbeck 1941,86.

³⁰⁹Zidbeck 1941,86.

³¹⁰Zidbeck 1941,86.

³¹¹Zidbeck 1941,87.

luonnollisia ilmauksia. ”Niissä näyttäytyy sekä hengellinen murhe että se suuri ilo ja autuuden tunteminen, jonka ylösnousemuksen voima on myötänsä tuonut”.³¹² Niiden tavoite ei kuitenkaan ole toimia uskon todistajana tai päämääränä, vaan ne saattavat joillakin ilmentää uskomisen iloa. Koska liikutuksissa Pyhä Henki vaikutti ihmisessä, liikutusten tukahduttaminen on hengen tukahduttamista.³¹³

Raattamaa ei oikeastaan pidä Zidbeckin mukaan liikutuksia samalla tavalla oleellisina kuin Laestadius, vaikkakin sanoo niiden olevan Pyhän Hengen vaikuttamien sisäisten kilvoitusten ilmauksia, koska nämä lisäävät uskoa Herraan ja halua palvella häntä sisäisen kilvoituksen tiellä.³¹⁴ Liikutuksiin liittyy lisäksi monta vaaraa. Ensiksikin sisäisten liikutusten luultiin joissakin yhteyksissä välittömästi ilmenevän ulkoisina liikutuksina.³¹⁵ Jos ulkoisia liikutuksia ei kristityssä näy, onko hän aidosti uskomassa? Raattamaalle liikutukset olivat kuitenkin vain sisäisiä ilon ja hengellisen murheen kokemuksia. Raattamaa totesikin Zidbeckin mukaan usein, etteivät ulkoiset liikutukset eivät ole välttämättömiä vaan sisäiset. Perusteluksi Raattamaa tarjoaa Jesajan kirjan kohtaa (Jes: 42,2³¹⁶), jossa Jumalan voiman kokemukset ovat sisäisiä eivätkä ulkoisia.³¹⁷ Laestadiuskin kyllä huomauttaa ylenpalttisista liikutuksista sanoen niiden olevan sairautta, jota saarnaajan on ohjattava oikealla tavalla kristilliseen malttiin.³¹⁸ Liikutuksiin liittyi myös suuri teeskentelyn vaara. Mikäli liikutuksia pidetään uskon ja vanhurskauden mittarina,

(1. Kun.19:11–12) Herran ääni sanoi: "Mene ulos ja seiso vuorella Herran edessä. Herra kulkee siellä ohitsesi." Nousi raju ja mahtava myrsky, se repi vuoria rikki ja murskasi kallioita. Mutta se kävi Herran edellä, myrskyssä Herra ei ollut. Myrskyn jälkeen tuli maanjäristys, mutta Herra ei ollut maanjäristyksessä. 12. Maanjäristystä seurasi tulenlieska, mutta Herra ei ollut tuleksakaan. Tulen jälkeen kuului hiljaista huminaa.)

³¹²Zidbeck 1941,87.

³¹³Zidbeck 1941,88.

³¹⁴Zidbeck 1941,89.

³¹⁵Zidbeck 1941,89.

³¹⁶Katso: minun palvelijani, jolle minä annan voiman, minun valittuni, johon olen mieltynyt. Henkeni olen laskenut hänen ylleen, hän tuo oikeuden kansojen keskuuteen. 2. Ei hän huuda eikä melua, ei kuulu hänen äänensä kaduilla.

³¹⁷Zidbeck 1941,90.

³¹⁸Zidbeck 1941,91.

toiset nousevat luonnollisesti liikutuksillaan niiden edelle, jotka eivät niitä kokeneet. Oli siis mahdollista, että osa yritti päästä liikutuksen tilaan matkimalla aitoja liikutuksia saadakseen arvostusta muilta uskovaisilta. Näitä teeskenneltyjä liikutuksia on kutsuttu lestadiolaisen herätyksen alkuaikoina kuvaavasti ”kylmiksi hypyiksi”. Ilmeisesti käsite tarkoittaa myös aktiivista itsensä hurmostilaan lietsomista.

Zidbeckin mukaan liikutusten merkitys lestadiolaisliikkeen yhtenä luonteenomaisena piirteenä selittyy osaltaan lappalaisille tyypillisessä mielenlaadussa. Zidbeck kuvailee lappalaisia varsin alentuvaan sävyyn ”*ikään kuin suuriksi lapsiksi, sillä juuri lapsissa ja sielullisesti alkukantaisissa yksilöissä ja kansoissa liikutukset ovat luonnollinen osa tunteenilmausta*”. Zidbeck ajatteleekin, että sivistyneeseen kulttuuriympäristöön siirrettynä liikutukset tuskin olisivat aitoja uskon tunteenilmauksia, koska sivistyksen parissa on opittu parempaan itsehillintään ja ilmaisuun.³¹⁹

4.4. Raamattu luettuna sanana ja ”elävä” sana

Zidbeckin mukaan Laestadius nosti puhutun sanan merkityksen Raamatun lukemisen merkityksen yläpuolelle. Tähän Zidbeckin mukaan viittaavat monet Laestadiusen lausunnot kuten: *Kuinka paljon luetkin raamattua kotonasi, ja pidät rukouksiasi kotonasi, et suinkaan sen kautta tule kristityksi*” Carl Hasselbergin mukaan syynä Laestadiusen puhutun sanan korostamiseen saattoi olla seudun rahvaan yleinen lukutaidottomuus ja kristinopin tuntemisen heikkous. Zidbeck yhtyy Hasselbergin näkökantaan ja lisää, että puhutun sanan korostaminen saattoi myöhemmän lestadiolaisuuden piirissä johtaa Raamatun kirjoitetun sanan toisarvoiseen asemaan puhuttuun sanaan nähden.³²⁰ Toisaalta Zidbeck löytää Laestadiusen suhtautumisessa kirjoitettuun sanaan myös ajatuksen Raamatun ohjeellisesta arvosta. Näin on esimerkiksi tässä vuosiluvuttomassa kommentissa: ”*Silloin ovat oman sydämen koettelemukset oikeat, jos ne sopivat Jumalan sanan*

³¹⁹Zidbeck 1941,90.

³²⁰Zidbeck 1937,202.

kanssa yhteen".³²¹ Laestadius varoittaa luottamasta omiin petollisiin tunteisiin ja kehottaa vertailemaan niitä Jumalan sanaan. Zidbeckin mukaan näkökulma poikkeaa perinteisestä luterilaisesta ajattelutavasta siinä, että Laestadius tarkoittaa Jumalan sanalla todellisuudessa *Raamatun kirjoittajien tunteita*. Zidbeckin mukaan Laestadiukselle Raamatun ilmoitus merkitsee siis itse asiassa sen kirjoittajien uskonnollisten elämysten heijastusta tekstiin ja omia uskonnollisia kokemuksia voi peilata noihin tunteisiin.³²² Tällaisesta ajattelusta Zidbeck löytää yhtymäkohdan Schleiermacherin teologiaan, jonka mukaan sanat ovat "uskonnollisten elämystemme varjoja".

Zidbeckin tulkintaa Laestadiuksen suhtautumisesta kirjoitettuun ja puhuttuun sanaan kuvaa hyvin myös käsite *persoonallisuuksien sakramentti*, jolla Zidbeck tarkoittaa "uskovien ihmisten kautta tapahtuvaa Jumalan hengen lähestymistä ja vaikutusta". Tämä on Zidbeckin mukaan Laestadiuksen tärkein armonväline. Sen rinnalla Raamatun sana, kaste ja ehtoollinen ovat täysin toisarvoisessa asemassa.³²³

Toisin kuin Laestadius, Juhani Raattamaa etsi Zidbeckin mukaan aina sisäisille kokemuksilleen todistusaineistoa Raamatusta.³²⁴ Raattamaalle Raamattu oli "se totinen Jumalan sana, joka on jalkaimme lyhty ja valkeus teillämme". "Elävä sana", joka tässä yhteydessä tarkoittaa Pyhän Hengen elävöittämää puhuttua sanaa, tulee Raattamaalla vasta "Raamattuun jälkeen". *Kaiken seurakunnassa julistetun tulee siis Raattamaan mukaan perustua Raamatun arvovaltaan*. Raamattu on kirjoitettu Pyhän Hengen kautta, ja vain osallisena tästä hengestä voidaan sitä oikein selittää ja ymmärtää. Raattamaan mukaan Lutheria ja tunnustuskirjoja (Parempi sanajärjestys) voidaan käyttää Raamatun tulkinnan apuvälineinä, sillä "Hengen valo" on niissä läsnä. Kirjoitetun ja luetun sanan keskinäisestä suhteesta ja merkityksestä muodostui lopulta eräs lestadiolaisuuden suureen hajaannukseen ajaneista kysymyksistä.

³²¹Zidbeck 1937,203.

³²²Zidbeck 1937,204.

³²³Zidbeck 1937,205.

³²⁴Zidbeck 1941,48.

4.5. Käsitteet Jumalan valtakunnan jäsenyydestä

Zidbeckin mukaan ihmisen vanhurskauttaminen merkitsi Laestadiukselle sitä, että ihminen uudistuu ja ”tuntee” olevansa pelastettu. Subjektiiviseksi sovitukseksi Laestadiuksen kutsuma tapahtuma on siis ”*autuaallisten, taivaallisten tunteitten ja intohimojen esiin murtautumista sydämessä, joka totisessa katumuksessa on särkynyt ja tyhjentynt.*” (Hulluinhuoneelainen § 1349). Ihmisen on siis pelastuakseen sekä uskottava mutta myös ”tunnettava”. Armonmerkiksi kutsuttu henkilökohtainen kokemus pelastusvarmuudesta onkin Laestadiuksen vanhurskauttamisen subjektiivinen perustus. ”Taivaallisen ilon esimaku” merkitsee Zidbeckin mukaan sitä, että Vapahtaja nähdään selkeästi joko ristillä tai ylösnousseena, samalla tavoin kuin opetuslapsetkin näkivät Jeesuksen.³²⁵ Laestadius pitääkin tätä näkemistä todisteena siitä, että Jumalan valtakunta on vanhurskauttamisen seurauksena nyt sisäisesti ihmisessä: ”*Näyn saaja näkee todellisuudessa vain omat tunteensa, hän näkee Vapahtajan ja Taivaan valtakunnan omassa sydämessään. Mutta kun Vapahtaja on sanonut, että taivaan valtakunta on sisäisesti teissä, niin todistakoon filosofi, jos kykenee, että Taivaan valtakunta ei ole sisäisesti ihmisessä, vaan jossakin hänen ulkopuolellaan*” (Hulluinhuoneelainen §§ 1139–1140).³²⁶

Zidbeck löytää Laestadiuksen vuonna 1857 kirjoitetusta näkemyksestä yhtäläisyyksiä mystikkojen näkemyksiin. Erityisesti mystikkojen ajatus ihmisen sydämeen kätkeytyä Jumalan valtakunnasta tulee varsin lähelle Laestadiuksen näkemystä. Ihmisen kokemat tuntemukset, kuten taivaalliset äänet ja Kristus-näyt, nousevat kylläkin ihmisestä itsestään, mutta ovat samalla todellisia Jumalan ilmoituksia ja armon merkkejä. Zidbeck mainitsee tämänsuuntaisen ajatuksen kannattajiksi katolisista mystikoista esimerkiksi mestari Eckhardtin sekä pietisteistä Jakob Böhmen ja Juhana Arndtin. Myös Schleiermahcher liikkuu Zidbeckin mukaan näkemyksessä samansuuntaisella linjalla.³²⁷ Schleiermacherin mukaan uskonto ei ole vain joitain ulkonaisia sääntöjä tai tietoa, vaan se on ”*tunnetta, äärettömyyden*

³²⁵Zidbeck, 1941,23.

³²⁶Zidbeck 1941,24.

³²⁷Zidbeck 1941,24.

tajuamista, universumin intuitiivista katselemista ja välitöntä elämystä, jota ei voi käsitteellisesti kuvata. Jokaisessa ihmisessä uinuva kyky päästä yhteyteen Jumalan kanssa, vaikka se useimmilla tarvitsee herättäjää". Zidbeck löytääkin yhtäläisyyksiä Laestadiuksen ja Schleiermacherin teologiasta tunteen ja mystisten kokemusten osalta.³²⁸ Kumpikin näkee uskonnon "sielutieteellisen" perustan olevan tunteessa eikä järjen hyväksymissä opeissa.

Zidbeckin mukaan Juhani Raattamaan näkemys Jumalan valtakunnasta poikkeaa Laestadiuksen näkemyksestä siinä, että Raattamaa näkee sen olevan uudestisyntymättömän ihmisen ulkopuolella. Kutsu sovitukseenkaan ei kuulu ihmisen sisältä, vaan ulkopuolelta seurakunnasta.³²⁹ Raattamaakin arvostaa Zidbeckin mukaan sisäisyyden linjaa, mutta sen toteutuminen ja terve kehittyminen edellyttää Jumalan säätämysten mukaista ulkonaista pelastusorganismia eli seurakunnan yhteyttä.³³⁰ Kaikessa hengellisessä kasvussa ihmisen onkin kuultava ensisijaisesti seurakunnan ääntä. Kuten edellä on todettu, Raattamaan kristillisyydennäkemyksessä vanhurskauttamisoppi ja seurakuntaoppi kulkevat käsi kädessä.

³²⁸Zidbeck 1937,62.

³²⁹Zidbeck 1941,24.

³³⁰Zidbeck 1941,137.

5. Zidbeckin näkemys Laestadiuksen ja Raattamaan uskonopillisten käsitysten merkityksestä lestadiolaisuuden varhaisille hajaannuksille

5.1. Oliko lestadiolaisuus alussa yhtenäinen liike?

Zidbeckin mukaan opilliset erimielisyydet ja hajaannukset juontuvat aina Laestadiuksen ajalta asti.³³¹ Zidbeck pitänee Laestadiuksen aikaansaaman herätyksen alkusysäyksenä Laestadiuksen ja Åselen Mariaksi kutsutun naisen kohtaamista vuonna 1944. Tuolloin Laestadius löysi itseään tyydyttävän ”tien” hengellisen murheen kautta armon ja Jumalan lapseuden ilon kokemiseen. Zidbeck ei suoraan sano tämän kohtaamisen olleen alkua herätykselle, mutta sillä on Zidbeckin tutkimuksissa kuitenkin merkittävä asema herätystä käynnistävänä tapahtumana.³³² Kuten aikaisemmin on kerrottu, tuolloin ei ollut kyse ripistä ja synninpäästöstä vaan Zidbeckin mukaan sen Juhani Raattamaa toi liikkeeseen vuonna 1848.

Jo vuonna 1852 Laestadius puhui niistä, jotka eivät ole pysyneet ”*lapsina pesässä*” vaan ”*ovat jos suuriksi tulleet ja miehiksi ja isiksi kristillisyydessä kasvaneet*”. Lausunnollaan Laestadius tarkoittaa niitä ryhmittymiä, jotka eivät ole pysyneet hänen johtamansa liikkeen suojissa.³³³ Zidbeckin mukaan Laestadiuksen alkuperäinen pietistis-lakihenkinen herätys oli Raattamaan vaikutuksesta (Lainion löytö 1848) saanut uuden evankelisemmän suunnan. Lestadiolaisuus oli kuitenkin jo kaksi vuotta aikaisemmin, vuonna 1846, kasvanut huomattavaksi herätysliikkeeksi. Silloin ei vielä Zidbeckin mukaan käytetty synninpäästöä, vaan pääpaino Laestadiuksen pelastusopissa oli synnin ja raadollisuuden tunnoissa, jyrkässä asketismissa ja jumalan armon sisäisessä kokemisessa. ”Lainion löytö” toi

³³¹Zidbeck 1941,120

³³²Zidbeck 1937, 69–71. Zidbeckin mukaan Åselen Marian kristillisuus oli Noran pastori Per Brandellin edustamaa ”korjattua” uuslukijalaisuutta. Zidbeckin mukaan myös Laestadiuksen kristillisuus oli lähellä Brandellin edustamaa kristillisyyttä, mutta ekstaattisilla ilmiöillä oli Laestadiuksella Brandellia merkittävämpi rooli.

³³³Zidbeck 1941,120.

päästöavaimen ja muutti liikettä oleellisesti sisältäpäin. Raattamaan opettama *uusi armojärjestys* ei kuitenkaan tukahduttanut kokonaan lakihenkistä subjektiivis-mystistä pietismää, vaan se eli edelleen laestadiolaisessa herännäissuunnassa, esimerkiksi *Muonion eriseuraksi* kutsutussa liikkeessä.³³⁴ Muonion eriseurassa lakihenkisyys sai kuitenkin eriseuran ”kylmän tuulen” leiman, vaikka Laestadius itse Zidbeckin mukaan edusti samaa pietismää joistakin eroavaisuuksista huolimatta. Zidbeckin tutkimusten (1937–1968) mukaan Laestadiusen ja Raattamaan erilaiset kristillisyydennäkemykset ja pelastustiet saivatkin aikaan liikkeen yhteneväisyyden särkymisen.³³⁵

5.2. Uusherätyksen syntyyn johtaneet tekijät

Uudenherätyksen syntyyn johtaneet tekijät ulottuvat laestadiolaisuuden alkuaikoihin saakka. Eriävät näkemykset saivat ensimmäisen muotonsa Muonion eriseuraksi kutsutussa liikkeessä. Sen syntyyn vaikuttava keskeinen henkilö oli Muonion kirkkoherra J. Fr. Liljebland, jolla oli eriäviä mielipiteitä Laestadiusen kanssa tälle keskeisistä kristillisyyden piirteistä. Liljebland piti Laestadiuselle tärkeitä liikutuksia ”hourauksina” päinvastoin kuin Laestadius, joka piti niitä armonmerkkeinä. Muilta osin Liljebland oli lähempänä Laestadiusen lakihenkistä pietismää kuin Raattamaan evankelista käsitystä.³³⁶ Liljeblandin pelastusnäkemys itse asiassa Zidbeckin mukaan oli hyvin samansuuntainen kuin Laestadiusen subjektiivis-mystinen pelastusnäkemys. Liljebland oli myös Raattamaan edustaman ehdottoman synninpäästön käyttöä vastaan.³³⁷ Raattamaa sen sijaan vastusti sitä, että

³³⁴Zidbeck 1941,124.

³³⁵Zidbeck 1941,25. (Teoksessaan ”Ole vapaa vapaaksi ostettu lauma” Zidbeck kuitenkin peruu aikaisemman näkemyksensä siitä, että Laestadius ja Raattamaa olisivat edustaneet kahta erilaista pelastustietä. Hänen omien sanojensa mukaan syynä tähän perumiseen on se, että liittyttyään vanhoillis-lestadiolaiseen herätysliikkeeseen hän pääsi alkuperäisten lähteiden äärellä vanhoillislestadiolaisten kanssa uskon ja hengen yhteyteen. Zidbeck 2000, 8.)

³³⁶Zidbeck, Aulis, 1941,121.

³³⁷Zidbeck 1941,122.

ihmiset johdetaan murehtien katsomaan omaa pahuuttansa ja jätetään siihen.³³⁸ Tapahtumat alkoivat kehittyä tähän suuntaan 1850-luvulla. Zidbeckin mukaan Raattamaan kirjoittamassa kirjeessä vuonna 1854 ilmaistaan Raattamaan tuntema huoli ja pelko ”kylmän itätuulen vaikutuksista” kristillisyyteen. Herännäislakihenkkinen suunta laestadiolaisuudessa oli siis Raattamaan mielestä eriseura, jota vastaan on seistävä ”koska se ei tunne vanhurskauttavaa uskoa”.³³⁹ Raattamaa rinnasti Muonion eriseuralaiset galatalaisiin, jotka tahtovat kääntää seurakuntalaiset uskosta etsimään armoa laista³⁴⁰. Huolimatta opillisesta läheisyydestä Liljebland ja Laestadius olivat kaukana toisistaan, kun taas Raattamaa ja Laestadius olivat läheisessä opettaja–oppilas-suhteessa³⁴¹. Zidbeckin mukaan olikin paradoksaalista, että ”Raattamaalaisuudeksi kutsuttu herätysliike julistaa Laestadiusen alkuperäisen opin ja hengen Muonion papin (Liljeblandin) persoonassa ja vaikutuksessa eriseuraksi ja harhaopiksi.” Liljeblandin opetus ei Zidbeckin mielestä ollut todellisuudessa muuta kuin Laestadiusen pietismää jonkin verran *lievennetyssä* muodossa.³⁴² Zidbeckin tekstistä herääkin ajatus, että ensisijaisesti hajaannuksessa oli kyse henkilökemioiden törmäyksistä seuranneista erimielisyyksistä. Muonion eriseurana esittelyn yhteydessä on hyvä myös mainita, että Liljeblandin johtamassa eriseurassa kasvoivat tradition mukaan myös *uudenherätyksen* alkujuuret.³⁴³ Uusherätys kasvoi Zidbeckin mukaan siis Muonion herätysliikkeestä, mutta ennen kuin tätä ”eriseuraa” kutsuttiin uudeksiherätykseksi, kehittyi se eräänlaisten välietappien kautta. Zidbeckin mukaan niistä merkittävin on *Kittilän keskus*.

1870-luvulla *Kittilä* muodostui 1850-luvulla alkaneen Muonion liikkeen vaikutuksesta subjektiivis-pietistisen suunnan keskuspaikaksi.³⁴⁴ Noihin aikoihin

³³⁸Zidbeck 1941,122.

³³⁹Zidbeck 1941,123.

³⁴⁰Zidbeck 1941,124.

³⁴¹Zidbeck 1941,125.

³⁴²Zidbeck, 1937,125.

³⁴³Zidbeck 1937,124.

³⁴⁴Zidbeck 1941,127.

Kittilässä oli havaittavissa ”monenlaista ilmaa” lestadiolaisliikkeen sisällä. Kiistan aiheiksi muodostuivat mm. kylmien hyppyjen vaikutus sekä kysymys siitä, voiko luettu Jumalan sana herättää uskoa. Myöhemmin lestadiolaisuuden kolmeksi pääsuunnaksi nousevat suuntaukset taistelivat jo tuolloin varhaisissa muodoissaan vallasta Kittilässä. Julkisesti näytti siltä, että Raattamaan ja Erkki Antin edustama evankelinen suuntaus oli vienyt voiton taistelussa, mutta pinnan alla subjektiivis-pietistiset suuntaukset vetivät kuitenkin paljon väkeä puoleensa. Henkilötasolla pietistis-henkinen aines henkilöityy Zidbeckin mukaan Karl Abiel Heikeliin liikkeen keulahahmona. K. A. Heikelin lapsuudenkoti oli Zidbeckin mukaan pietistishenkinen, ja hänen isänsä Albert Heikel toimi myös pappina. Ennen Karl Abielin syntymää perhe muutti Lappiin ja liittyi lestadiolaisliikkeeseen, mikä ei pohjimmiltaan kuitenkaan muuttanut heidän pietististä perusnäkemystään.

Karl.A.Heikel toimi Kittilän kirkkoherrana vuodesta 1870 ensin virkaatekevä, ja sitten vakinaisena kirkkoherrana vuosina 1874–1883. Kittilästä Heikel siirtyi Pudasjärven kirkkoherraksi ja toimi tehtävässä vuoteen 1889 saakka. Heikel ihaili Raattamaata, mutta loittoni vähitellen tämän pelastuskäsityksestä kohti yleispietististä käsitystä.³⁴⁵ Zidbeckin mukaan tämä muutos tapahtui Heikelissä vuosien 1873–1893 välillä.³⁴⁶ Heikelin saapuessa nuorena apulaisena Kittilään oli niin kutsuttu ”kolmen kyynärän jumalakäsitys” voimakkaasti leviämässä.³⁴⁷ Kolmen kyynärän opissa Pyhän Hengen tekemä työ rajattiin ainoastaan seurakunnassa tapahtuvaksi. Raattamaa itse kuitenkin korostaa Jumalan voiman ja hengen mittaamattomuutta ja sanoo Pyhän Hengen tekevän työtään Jumalan seurakunnan ulkopuolellakin, vaikka pelastus ja vanhurskaus ovat olemassa vain seurakunnan sisällä. Myöhemmin suuntausta kutsutaan Zidbeckin mukaan ”gellivaaralaisuudeksi (Jällivaara)”.³⁴⁸ Zidbeckin mukaan Raattamaa kertoo olleensa vuonna 1878 Kittilän pappilassa ”*jolloin pois pantiin se sana, kuin joiltakin sanottu oli, ettei pyhä henki vaikuta luetun sanan kautta ulkona jumalan valtakunnasta. Siihen tyydyttiin kuin*

³⁴⁵Zidbeck 1941,130.

³⁴⁶Zidbeck 1941,131.

³⁴⁷Zidbeck 1941,131.

³⁴⁸Zidbeck 1937,132.

*sanoin, että Jumalan vaikutuspiiri on meille mittaamaton*³⁴⁹. Zidbeckin mukaan raattamaalaisessa opetuksessa oli yhtenä aidon seurakunnan tunnusmerkkinä uskovien elävä ketju, ”succesio fidelium”. Myös Heikel on Zidbeckin mukaan kirjoituksiensa sanamuodon perusteella tällä kannalla. Hän kirjoittaa(kin) tuolloin: *Anteeksianomisen ja antamisen kautta pysytään Kristuksen seurakunnassa, vaan ulkona sitä ovat koirat ja velhot*” mutta kaksikymmentä vuotta myöhemmin kirjassaan *Mitä olen opettanut?* hän kieltää koskaan hyväksyneensä Raattamaan kanta. Zidbeckin mukaan kiellon syynä on Piispa Gustaf Johanssonin Heikelii vastaan esittämät syytökset hänen Raattamaan kantaan yhtyvistä näkemyksistä autuaaksi tulemisesta. Samassa yhteydessä Heikel väittää, että hänellä on aina ollut erilainen käsitys ripistä, seurakunnasta ja autuaaksitulemisesta kuin Raattamaalla.³⁵⁰

Vuonna 1873 julkaisemassaan kiertokirjeessä Heikel ja Kittilän kuuluisin maallikkosaarnaaja Pietari Hanhivaara ”*ovat liittyneet täydellä luottamuksella toisiinsa*”³⁵¹. Zidbeckin mukaan juuri Hanhivaaran vaikutuksesta nuori K. A. Heikel luisui pois raattamaalaisesta käsityksestä kohti lapsuuden herännäisyyttä. *Gustaf Johanssonin suorittamassa* piispantarkastuksessa vuonna 1876 Heikelin muuttunut kanta tuli selvästi esille. Tuolloin Hanhivaara ja Heikel lupasivat olla käyttämättä ”raattamaalaista” päästönävainta. Heidän opetuksessaan armon käsittäminen ei tapahdu ainoastaan lausutun synninpäästön kautta, vaan myös Jumalan sanan lukemisen ja kuulemisen sekä sakramenttien kautta. Zidbeckin mukaan tämä ajatus oli Heikelin mukaan ”alkulestadiolaista” ja Zidbeckin mukaan Heikel olikin siinä täysin oikeassa. Piispa Johanssonille antamansa lupauksen mukaisesti Heikel ja Hanhivaara aloittivat taistelunsa raattamaalaista pelastusnäkemystä vastaan (jonka mukaan seurakunnan ulkopuolella ei ole pelastusta).³⁵² Näkyvän seurakunnan jäsenyys ei Heikelille ollut välttämätöntä. Sen sijaan oli oleellista ”*tulla Kristuksen hengellisen seurakunnan sisäiseksi jäseniksi*”. Zidbeck mukaan Heikelille Jumalan valtakunta on sisäisesti uskovaisessa ihmisessä. Heikelin ydinkannan mukaan tämä

³⁴⁹Zidbeck 1941,132.

³⁵⁰Zidbeck 1941, 133.

³⁵¹Zidbeck 1941,133.

³⁵²Zidbeck 1941,136.

sisäinen seurakunta ei ollut sidottu mihinkään herätysliikkeeseen, kuten Raattamaan edustamaan kristillisyyteen.³⁵³ Lohen mukaan Zidbeck erehtyy väitteessään, että Heikel ei tuossa vaiheessa pitänyt näkyvää seurakuntaa välttämättömänä. Hänen mukaansa kyse oli ennemminkin siitä, että Heikel ei samaistanut lestadiolaista uskonyhteisöä Kristuksen seurakuntaan. Seurakunta oli hänen mukaansa lestadiolaisuutta laajempi käsite.³⁵⁴

Heikelin siirtyminen Raattamaan evankelisesta kannasta subjektiivis-pietistiseen linjaan ei tapahtunut yllättäen. Zidbeckin mukaan Heikelin opetuksessa nämä kaksi linjaa elivät jopa Heikelin siirtymävaiheessa rinnatusten samassa kirjoituksessa vuodelta 1879: ”Muutamat ovat saaneet armonmerkkiä tuta Jumalan sanan lukemisen alla, muutamat evankeliumin saarnaa kuunnellessa, muutamat sakramentissa, muutamat yksinäisyydessä yöllä eli päivällä Jumalaa rukoillessa”.³⁵⁵ Tässä Zidbeck näkee selkeätä yhteneväisyyttä ”esiraattamaalaiseen” aikaan lestadiolaisuuden historiassa.³⁵⁶ Zidbeckin mukaan Laestadiuksen pietistisen opetuksen aines oli tuolloin edellä kuvatun Heikelin lauseen suuntainen.³⁵⁷ Heikelin julkinen etääntyminen Raattamaasta tapahtui Zidbeckin mukaan vuoden 1880 tienoilla.

Heikelin johdolla syntyi siis oppositio lestadiolaisuuden johtavaa aatesuuntaa vastaan, jonka keskuksiksi muodostui Kittilä.³⁵⁸ ”Eriseura” veti puoleensa Zidbeckin mukaan *useimmat* lestadiolaispapit ja useita maallikkosaarnaajia. Lestadiolaispapisto kokoontui Zidbeckin mukaan keskustelemaan aiheesta vuonna 1885 Iihin. Zidbeckin mukaan Iin kokous kuuluu samaan kehityslinjaan Liljeblandin eriseurien kanssa, jonka tuloksena uusherätys myöhemmin muodostui. Lohi yhtyy

³⁵³Zidbeck 1941,136.

³⁵⁴Lohi 2007,328, alaviite 1122.

³⁵⁵Zidbeck 1941, 137.

³⁵⁶vrt. Laestadiuksen armonjärjestys -kappaleen alussa esitettyyn näkökantaan.

³⁵⁷Zidbeck 1941,137.

³⁵⁸Zidbeck, Aulis, 1941,140

Zidbeckin mielipiteeseen tässä asiassa.³⁵⁹ Kokouksen osanottajat olivat Heikelin mukaan kaikki yksimielisiä lestadiolaisliikkeessä ilmestyneiden käsitysten paheksumisessa ja vastustamisessa. Zidbeckin mukaan ryhmittymän kanta uudistumisen tarpeesta ilmenee selkeästi kokouksen pöytäkirjasta. Sen sisältö poikkesi monessa seikassa perinteisestä lestadiolaisuudesta ja Zidbeckin mukaan ”*mikä tahansa pietistipappeinkokous olisi saattanut hyväksyä sen (Iin kokouksen) kannan*”. Kokouksessa tunnustettiin mm. että lestadiolaisliikkeen ulkopuolellakin on olemassa Jumalan hengen työtä ja elävää uskoa ja että elävä usko voi syntyä myös yksinäisyydessä, kirjoitetun sanan välityksellä. ”*Tätä Jumalan työtä emme saa taitamattomuudella turmella. Tällaisesta taitamattomuudesta seuraa, kuten kirkkohistoria osoittaa, esim. Lutheruksesta ja Zwinglistä, että Jumalan työ turmellaan ja kokonaiset hengelliset liikkeet taidottoman kiivauden kautta vieraatnavat toisistaan.*” Zidbeck huomauttaa, että pappeinkokouksen mielestä luterilaisuuden ja zwingliläisyyden erona oli vain *taidoton kiivaus*. Zidbeckin mukaan spiritualistis-pietistiseltä kannalta tarkasteltuna ei tosiaan nähdä eroja tai jopa vastakohtaisuuksia. Lisäksi käsitys seurakunnasta oli Zidbeckin mukaan individualistis-pietistinen: Yksinäisyydessä Jumalan lapsiksi syntyneet liittyvät seurakuntaan uskon vahvistukseksi ja saadakseen matkakumppaneita. Seurakunta ei ole enää heille ”*Jumalan lasten äiti*” vaan uskovat ovat ”*seurakunnan äiti*”.³⁶⁰

Heikelin ja Pietari Hanhivaaran johtama oppositio muodostui siis laestadiolais-pietistiseksi eriseuraksi.³⁶¹ Tästä lähtökohdasta kumpusi siis 1890-luvun lopulla alkanut uusherätyksen nimellä kulkeva lestadiolaisuuden ”eriseur”. Uudenherätyksen hengessä toimiva herännäisseura_oli kuitenkin jo vetänyt kauan väkeä puoleensa Kittilään, haarautuman keskuspaikkaan. Zidbeckin mukaan uudenherätyksen kannattajat_olivat jo 1870-luvulta lähtien syyttäneet Raattamaata eksklusiivisen seurakuntaopin ohessa antinomismista. Raattamaalaisessa liikkeessä laiminlyötiin heidän mielestä uskovaisiin kohdistuva sisäinen uudistuminen, valvominen ja pyhityselämän tarpeellisuuden korostaminen evankelisen julistuksen

³⁵⁹Lohi 2007,324,alaviite 1108.

³⁶⁰Zidbeck 1941,141.

³⁶¹Zidbeck 1941,144.

hyväksi. Samalla kun raattamaalainen julistus oli vapauttanut synnistä, oli uusherätyksen kannattajien mielestä ”vapauduttu” myös Kristuksen seuraamisen tiestä ja hylätty Kristus.³⁶² Uudenherätyksen tavoitteena oli johdattaa kristillisyyden takaisin sille paikalle, jolla se oli Laestadiuksen aikana.³⁶³ Syy tähän uuteen innostukseen oli uusi tutustuminen Laestadiuksen teoksiin uuden postillapainoksen myötä³⁶⁴. Kirkkohistoriallisena ilmiönä uusherätys ajoittuu postillan ilmestymisaikaan, vuoteen 1897.³⁶⁵ Zidbeckin mukaan sen sisältö herätti hämmästyksiä monessa Raattamaan seuraajassa.³⁶⁶ Tähän oli syynä Raattamaan ja Laestadiuksen oppien erilaisuus. Zidbeckin tulkintaa tästä ”hämmästyksestä” voi tuki asettaa kyseenalaiseksi, sillä myöhemmän kirkkohistoriallisen tutkimuksen valossa Laestadiuksen ja Raattamaan opeissa olevat painoerot eivät ole niin radikaaleja kuin Zidbeck antaa ymmärtää.³⁶⁷ Uusherätyksen *Kolkuttaja*-lehdessä julkaistiin mm. *Hulluinhuoneelaisen* kappaleita³⁶⁸. Tämän pietistisen opposition liepeille syntyi spiritualistis-hurmoksellinen narvalaisuus vuonna 1899.³⁶⁹ Narvalaisessa suunnassa välittömille hengenilmoituksille ja ylikuonnollisille ilmestyksille annettiin suuri arvo. Osa narvalaisaarnaajista päättyi lopulta helluntalaisuuteen.³⁷⁰

³⁶²Zidbeck 1941,146.

³⁶³Zidbeck 1941,149.

³⁶⁴Zidbeck 1941,149.

³⁶⁵Zidbeck 1941,150.

³⁶⁶Zidbeck 1941,150.

³⁶⁷Seppo Lohen kirjasarja Laestadiolaisuuden historiasta.

³⁶⁸Zidbeck 1941,151.

³⁶⁹Zidbeck 1941,151.

³⁷⁰Zidbeck 1941,151.

5.3. Raattamaalainen liike jakaantuu idän vanhoillisuuteen ja Jällinvaaralais-esikoisuuteen

Väinö Havas kertoo kirjassaan ”Lestadiolaisuuden historia”, että lestadiolaisuuden painopiste alkoi pikkuhiljaa siirtyä lännestä itään Suomen puolelle. Täällä liike sai suuren levikin, mikä Havaksen mukaan herätti kateutta lännen saarnaajissa. Carl. J. E. Hasselbergin mukaan laestadiolaisliikkeen raattamaalaisen siiven jakaantuminen Jällinvaaran esikoisiin ja idän vanhoillisiin olikin Jeesuksen opetuslasten kiistan kaltainen. Kiistassa keskeisimmäksi nousi kysymys auktoriteetista ja vaikutusvallasta. Hajaantumiseen vaikuttavat seikat siis eivät aina olleet suuria, vaan ne saattoivat olla pikkumaisia loukkaantumisia, vallanhimoa ja muita henkilökohtaisia syitä. Zidbeckin mukaan sekä Hasselberg ja Havas tukeutuvat perustelussaan Carl Edquistin näkemykseen, jonka mukaan henkilökohtaiset kiistat jakoivat herätysliikettä ja purkautuivat hajaannuksessa.³⁷¹ Zidbeckin mukaan tämänkaltaisen ymmärrys hajaannuksien syistä onkin pitkään ollut vallitseva käsitys hajaannuksen lähtökohdista. Zidbeck kuitenkin esittää sen rinnalle myös teoriaa, jonka mukaan Raattamaan johtama yhteinen esikoisseurakunta ei kuitenkaan ollut niin ehjä kuin mitä pinnalta näytti.

Zidbeckin mukaan jakaantumiseen johtaneet tekijät alkoivat Lannanvaaran kylästä, jonne lestadiolaisuuden valtauoma keskitti vuosittaiset kokoontumisensa. Lannanvaaran kylä Wittangin pitäjässä muodostui raattamaalaisen suuntauksen vuotuiseksi kokoontumispaikaksi Lars Levi Laestadiuksen veljenpojan, nimismies Ragnar Laestadiuksen, muutettua Lannanvaaran kylään. Kittilän suunnan johtajat eivät näihin kokouksiin osallistuneet lainkaan.³⁷² Vuonna 1883 Prinsessa Eugenia perusti kylään Lapin lähetyškoulun ja rakensi suuren koulurakennuksen, joka

³⁷¹Zidbeck 1941,188.

³⁷²Zidbeck 1941,191.

vihittiin tarkoitukseensa vuonna 1888. Siitä lähtien Lannanvaaran vuosittainen kokoontumien pidettiin Zidbeckin mukaan lähetyskoulun tiloissa. Lannanvaaran ja lähetyskoulun merkitys näyttää Zidbeckin mukaan olevan varsin huomattava hajaantumisen taustoja selvitettyä. Raattamaalaisen esikoisuuden jakaantumisen syynä idän vanhoillisuuteen ja lännen ”Jällivaaralaisuuteen” Zidbeck pitää Jällivaaran erään johtajan, Frans Parakan näkemystä, jonka mukaan rovasti P. O. Grapen ja prinsessa Eugenian tavoitteet reformoida lestadiolaisuuden erityispiirteitä aiheuttivat raattamaalaisen esikoisuuden jakaantumisen. Prinsessa Eugenia kirjoitti Grapelle: *”Jos tahtoisitte auttaa minua laestadiolaisen liikkeen puhdistamisessa, jonka karkean pinnan alla varmaankin on paljon ydintäkin, sekä koittaa saada muutamia maallikkosaarnaajia, jotka tahtoisivat vaikuttaa samassa hengessä ja tarkoituksessa, saarnata ristiinnaulittua Vapahtajaa, mutta ilman ihmistemppeja—kuinka kiitollinen olisinkaan silloin...”* Vastauskirjeessä Grape lupaa auttaa jällivaaralaisten oppivirheiden poistamisessa. *”Totta on, että osa laestadiolaisista on vahingolliseen äärimmäisyyteen saakka teroittanut rippioppia; totta on myös, että muutaman ovat tahtoneet halventaa kirjoitetun sanan vaikutusta; niin myös muutamilla ollut hyvin hämärä käsitys yksityisen rukouksen merkityksestä; mutta näitä erheitä on ruvettu voimallisesti vastustamaan ja juuri lestadiolaisessa leirissä..”* Jällivaaran esikoiset ottivat Grapen näkemykset itseensä ja antoivat tälle vastauksensa ”pannaan julistuksen” muodossa. Sen seurauksena idän vanhoillisuudeksi kutsuttu lestadiolaisuus erotettiin Jällivaaralaisista ”lihallisen vapauden eriseurana”.³⁷³

Jällivaaralaisten katkaistua välinsä Lannanvaaraa kokouspaikkanaan pitävään lestadiolaisuuteen, jällinvaaralaiset väittivät prinsessa Eugenian perustaman lähetyskoulun turmelleen sen perustamisesta saakka lestadiolaista kristillisyyttä. Zidbeckin mukaan on kuitenkin huomattava, että esimerkiksi Joonas Purnu, jällivaaralais-esikoisuuden toinen johtohahmo, oli ollut lähetyskoulun toiminnassa mukana sen käyttöön vihkimisestä saakka.³⁷⁴ Zidbeckin mukaan Raattamaan suhtautuminen Grapen toimintaan oli aluksi epäilevää. Hän piti Grapea K. A.

³⁷³Zidbeck 1941,194.

³⁷⁴Zidbeck 1941,191.

Heikelin asetoverina. Hänen epäilyksensä Grapea kohtaan kuitenkin hälvenivät nopeasti. Prinsessa Eugenia perustamasta Lannanvaaran lähetyskoulusta tuli pian raattamaalaisuuden virallinen keskus. Prinsessa Eugeniaa Raattamaa Zidbeckin mukaan nimitti ”äidiksi herrassa” tämän antaman positiivisen tuen vuoksi.³⁷⁵

Jällivaaralais-esikoisuuden oppirakenteesta Zidbeck nostaa esiin seuraavia asioita. Esikoisseurakunnan sisällä syntyi jo varhain suuntaus, jonka tunnusmerkkeinä oli äärimmäisyyksiin asti teroitettu rippioppi. Sille tyypillisiä piirteitä olivat Raattamaan sanan syrjäyttäminen ja yksityisen rukouksen laiminlyönti. Yksi sen vahvimmista edustajista oli J. Takkinen. Takkinen toteutti jumalanpalvelus-uudistuksen Amerikassa, jonka esikuvana toimi alkuseurakunnan esimerkki.³⁷⁶ Raattamaa tuki Takkista, sillä tämä taisteli pietistis-spiritualistista pelastusoppia vastaan.³⁷⁷ Sekä Raattamaa että myös Takkinen opettivat synnintunnustuksen tarpeellisuutta ja teroittivat tunnustamista seuraavaa päästön arvoa evankeliumin ytimenä. Tapa, jolla synnintunnustuksesta puhuttiin, paljasti kuitenkin eron näiden miesten välillä. Raattamaalle synnintunnustus oli siunattu Jumalan lahja vapaaseen uskontilaan pääsemiseksi. Takkinen taas näki siinä Raamatun vaatimuksen, jonka täyttäminen on pyhä velvollisuus. Synnintunnustus oli Takkiselle Zidbeckin mukaan välttämättömyys ja pelastuksen ehto.³⁷⁸ Takkiselle synnintunnustus ei kuitenkaan puhdistanut syyllisyydestä, vaan sen teki ”saarna Kristuksen verestä uskolla omistettuna”.³⁷⁹ Takkiselle rippi tuli siis käytännössä Zidbeckin mielestä merkitsemään pakkorippiä. Tässä opissaan hän vetosi Laestadiuksen opetukseen. Talvella Ylitornion kirkossa käsiteltiin esille noussutta rippikysymystä. Seurauksena Takkisen pakkorippi hylättiin ja Takkinen lähetettiin tekemään parannusta kaikkiin

³⁷⁵Zidbeck 1941, 195.(Lannanvaaran lähetyskoulusta tuli Zidbeckin mukaan lestadiolaisuuden keskus koulun johtajan Lundbergin vaikutuksesta). Raattamaa piti Lunbergia uskovaisena jo ennen kuin tämä liittyi liikkeeseen. Myös tämän vuoksi Jällivaaralaiset paheksuivat sekä koulua että myös sen johtajaa. Koulu paloi vuonna 1898 ja uusi rakennettiin 1904. Lundberg vapautettiin opetusvelvollisuudesta 1913, jonka jälkeen tämä omistautui yksinomaan saarnatoimintaan.)

³⁷⁶Zidbeck 1941,222.

³⁷⁷Zidbeck 1941,223.

³⁷⁸Zidbeck 1941,223.

³⁷⁹Zidbeck 1941,224.

seurakuntiin, joihin oli oppia levittänyt.³⁸⁰ Pakkorippi pysyi kuitenkin voimissaan. Sen puoltajat olivat usein myös ns. ajatusripin kannalla, jonka mukaan myös ajatuksia oli syytä aktiivisesti tarkkailla ja niistä tuli ripittäytyä. Takkisen suuntaus herättikin Zidbeckin mukaan itsetarkkailua ja syyllistämistä.³⁸¹ Pakkoripistä alkoi jällivaaralaisuudessa muotoutua laki, jota kristityn tuli totella ja noudattaa.³⁸² Takkisen teologia seurasi Imitatio Christi -ajatusta ja siinä oli olennaista Jeesuksen alennusmuodon jäljittelyvaatimus. Takkislaiset olivat siis ankaran askeesin kannalla.³⁸³ Heidän elämässään oli Laestadiuksen askeettisen maailmasta kieltäytymisen piirteitä. Esimerkiksi miehet eivät saaneet käyttää vihkisormusta. Polkupyörät, puhelimet, autot ja ikkunaverhot olivat kiellettyjä. Niiltä, jotka eivät totelleet näitä säädöksiä, kiellettiin Jumalan lapseus ja evankeliumi. Jällivaaralaiset kokivat olevansa ainoa oikea seurakunta, jolla oli Jumalan asettama tehtävä ohjata syntiset Jumalan yhteyteen. Jällivaaralaisen seurakuntatradition mukaan saarnaajilla oli suuri valta. Raattamaa on täysin evankelisella kannalla huolimatta siitä tärkeästä merkityksestä, jonka hän antaa saarnaajille ja ns. hengelliselle hallitukselle. Raattamaan opetuksessa korostuu lopulta aina Jumalan sanan valta. Joitakin yhteneväisyyksiä Zidbeck kuitenkin näkee Raattamaan evankeliseen suuntaan. Tällaisia ovat mm. Kristus meidän puolestamme -ajattelu ja Kristus yksin -periaate, jotka olivat raattamaalaista esikoisuutta ja jällivaaralaisuutta yhdistäviä tekijöitä. Kumpikin suuntaus käytti hyväkseen kärsimysmystiikkaa, joka oli tulvillaan verimystiikkaa.

³⁸⁰Zidbeck 1941,224.

³⁸¹Zidbeck 1941,226.

³⁸²Zidbeck 1941,227.

³⁸³Zidbeck 1941,228.

6. Yhteenveto

Asetin tutkimukseni tavoitteeksi selvittää, mikä Zidbeckin tulkinnan mukaan on Laestadiuksen ja Raattamaan kristillisyydenkäsitysten ydin ja mitä näistä käsityksistä seuraa. Alakysymyksinä tutkimukseni pyrki vastaamaan Zidbeckin tutkimuksien pohjalta seuraaviin kysymyksiin: mitä absoluutio merkitsi varhaiselle lestadiolaisuudelle, millaista pelastusoppia Raattamaa ja Laestadius opettivat ja millaista liikehdintää lestadiolaisliikkeen sisäiset opilliset painotukset saivat aikaan. Tässä yhteenvedossa pyrin kokoamaan Zidbeckin teosten systemaattisen analyysin keinoin saatuja tuloksia. Lähteenä olleen kirjallisuuden pohjalta on osoitettavissa, että Zidbeckin ymmärryksen mukaan Juhani Raattamaa ja Lars Levi Laestadius edustivat kahta erilaista pelastustietä, vaikkakin työskentelivät keskenään täydessä yhteisymmärryksessä ja yhteistyössä saman kristillisyyden edistäjinä. Nämä tulokset esiintyvät selkeimmin Zidbeckin vuoden 1937 julkaistussa väitöskirjassa. Zidbeckin myöhemmissä julkaisuissakin tämä näkemys tulee esille. Zidbeck ei kuitenkaan itse pitänyt tutkimustulostaan oikeana enää vuonna 1985, jolloin hän totesi aikaisemmat tutkimustuloksensa kahdesta erilaisesta pelastustiestä vääräksi. Zidbeckin mielenmuutokseen vaikuttivat todennäköisesti hänen hengellinen heräämisensä, vanhoillislestadiolaiseen herätysliikkeeseen liittyminen sekä alan uusin tutkimustieto.

Laestadiuksen pelastustie oli luonteeltaan keskiajan mystiikkaan ja katolilaiseen perinteeseen nojaava hengellisyttä, jossa korostui vahvasti yksilön subjektiivinen ratkaisu. Zidbeck kutsuikin Laestadiuksen pelastustietä ”subjektiivis-pietistiseksi”. Zidbeckin teologiassa Laestadiuksen pietismin ja katolisen mystiikan yhteys näyttää selittyvän Zidbeckin luterilaisesta perinteestä poikkeavassa teologisessa ansatsissa. Tämän taustalla on luterilaisesta perinteestä eroava käsitys pietismin lähtökohdista. Zidbeck näyttää ymmärtävän pietismin keskiajan mystikkojen ja kirkkoisien teologiasta nousevaksi henkilökohtaiseksi valinnaksi, jossa katumus ja armonjärjestyskaavan läpikäyminen on keskeistä. Laestadiuksen armonjärjestyskaava muistuttaakin luonteeltaan mystikkojen pelastustietä, jossa käydään läpi erilaisia hengellisen kasvun vaiheita. Niitä ovat *via purgativa* (puhdistuminen), *illuminativa* (valaisu) ja *unitiva* (yhtyminen). Pelastustiellä

keskeistä on henkilökohtainen mietiskely ja syventyminen Kristuksen kärsimyksiin. Niiden seuraaminen ja niihin eläytyminen (imitatio christi) synnyttää ihmisessä voimakasta katumusta oman syntisyyden johdosta. Kristuksen seuraamisen tie alkaa vaikuttaa ihmisessä niin, että Kristuksen muoto alkaa vähitellen syntyä ihmisessä (conformitas christi). Viimeisenä vaiheena armonjärjestyksessä näyttää korostuvan myös ankara pyhitysvaatimus. Se merkitsee kristitylle ainaista palaamista nöyryyteen ja katumukseen, sekä jatkuvaa kilvoittelua ”Kristuksen muodon” säilyttämiseksi. Zidbeckin mukaan Laestadiuksella siihen kuuluu myös ankara maailmasta kieltäytyminen pukeutumisessa, elintavoissa ja elämässä. Laestadiuksen käytännön työssä Zidbeckin esittelemät piirteet näkyivät erityisesti ankarissa lakisaarnoissa. Mystis-pietistisen pelastusopin rinnalla Laestadius näyttää Zidbeckin mukaan hyväksyvän myös absoluutioon perustuvan seurakuntakeskeisen pelastusoppi-ajattelun. Merkittävää on että Raattamaan työn tuloksena syntyneen evankelisemman linjan ja Laestadiuksen lakihenkisen kristillisyyden välillä ei ollut hankausta. Zidbeck kuitenkin väittää, että Laestadius ei käyttänyt ainakaan ennen Lainion vuoden 1848 tapahtumia absoluutiota, vaan ripin painopiste oli synnin tunnon herättämisessä.

Zidbeckin mukaan koulumestari Raattamaan kristillisuus oli painotukseltaan objektiivis-evankelista, seurakuntakeskeistä kristillisyyttä, toisin kuin opettajallaan Laestadiuksella. Raattamaan työn varsinaisena toiminnallisena lähtökohtana Zidbeck pitää vuoden 1848 tapahtumia, jolloin Lainion kylässä puhkesi voimakkaita liikutuksia Raattamaan lakisaarnojen seurauksina. Raattamaa ymmärsi, että Taivaan valtakunnan avaimet, side- ja päästöavain, on uskottu seurakunnalle, ja että vanhurskauttaminen tapahtuu jo tässä ajassa eikä vasta taivaassa. Raattamaan Uskallettua julistaa katuville synnin anteeksi, tunteenpurkaukset laukesivat. Zidbeckin tutkimuksessa nousee esille, että Raattamaahan kohdistuneen äärimmäisen evankelioinnin syytöksestä huolimatta armonjärjestyksen läpikäyminen oli myös hänellä aidon uskon lähtökohta, mutta subjektiivisella toiminnalla ei ollut siinä sijaa. Seurakunnan yhteyteen ja vanhurskaakseen uskoon pääsee Raattamaan teologian mukaan vain katumuksen ja seurakunnalle uskotun absoluutioon julistusoikeuden kautta.

Zidbeckin mukaan Raattamaan kristillisyydennäkemyksessä keskeisiksi nousevat seurakuntaoppi ja pelastusoppi, jotka liittyvät sisältönsä puolesta oleellisesti yhteen. Zidbeck esittää, että myös Lutherin teologian *conformitas christi* -ajattelu näkyy Raattamaan ajattelussa, vaikkakin painotukset ovat erilaiset kuin Laestadiuksella. Raattamaalle Kristuksen muodon syntyminen ihmisessä ei edellyttänyt ihmisen aktiivisuutta, vaan Kristus itse muokkaa maaperää ihmisessä alusta alkaen.

Vaikka Juhani Raattamaa ja Lars Levi Laestadius edustivat Zidbeckin mielestä samaa kristillisyyttä, oli heidän teologioissaan myös eroja. Zidbeck nostaa esille eroavaisuuksia suhtautumisessa maailmaan, pelastusopissa, Raamattu-käsityksessä, käsityksessä Jumalan valtakunnasta ja seurakunnasta sekä suhteessa ”liikutuksiin”.

Zidbeckin mukaan suhtautuminen ”lammashuoneen” ulkopuoliseen maailmaan oli Laestadiuksella ja Raattamaalla varsin kielteinen. Raattamaan tekemän kristillisen työn luonne kuitenkin poikkesi Laestadiuksen täydellisestä maailman hylkäämisestä. Zidbeckin mukaan Laestadiukselle maailmasta kieltäytyminen merkitsi maailman askeettista halveksimista ja hylkäämistä. Maailman sijasta oli keskityttävä sisäisesti koettujen autuaallisten tunteiden kokemiseen, Kristuksen seuraamiseen ja hänen kärsimyksiensä katselemiseen. Raattamaa puolestaan näki maailman lähetyskenttänä, josta oli selkeästi erottauduttava mutta lähetyskäskyn mukaisesti pyrittävä yhdistämään seurakuntaan ihmisiä ”särkemällä maailman kylmästä kalliosta”. Zidbeck näkee, että käytännössä tämä merkitsi Raattamaan pelastusjärjestyksen mukaista katumista ja syntien anteeksiantamisen kautta tapahtuvaa parannuksen tekoa.

Zidbeckin mukaan Laestadiuksen ja Raattamaan eroavaisuudet pelastusopissa kulmineituvat erilaiseen käsitykseen päästö- ja sideavaimien käytöstä. Raattamaalle päästöavaimien käyttö oli evankeliumin varsinainen ydin, kun taas Laestadiuksella painopiste oli synnin tunnustamisessa ja sitä seuraavassa sisäisessä mielenmuutoksessa. Zidbeckin mielestä Laestadiukselta on vaikea löytää ajatusta nimenomaisen absoluution välttämättömyydestä pelastukselle. Zidbeckin mukaan

tämä eroavaisuus ei kuitenkaan ajanut Raattamaata ja Laestadiusta erilleen vaan molemmat tekivät työtä saman kristillisyyden kasvattamiseksi omilla painotuksilla. Laestadius ei pitänyt Raattamaan käyttämää absoluutiota vääränä, vaan antoi sille hyväksyntänsä. Raattamaa itse ei kuitenkaan näytä pitäneen Laestadiuksen sisäistä mielenmuutosta aitona parannuksen tekona vaan piti sitä riittämättömänä. Raattamaan ja Laestadiuksen arnonjärjestyksessä molemmat pitävät kuitenkin aitoa katumusta parannuksen teon ainoana mahdollisena lähtökohtana. Merkittävimmät erot muodostuvatkin uudestisyntymisen prosessissa ja sitä seuraavassa pyhityksen vaatimuksessa.

Suhtautumisessa Raamattuun ja puhuttuun sanaan voidaan myös löytää eroavaisuuksia. Zidbeckin mukaan Laestadius arvosti puhuttua sanaa Raamatun lukemisen yläpuolelle, vaikkakin pitää sen ohjeellista arvoa kristityn elämässä välttämättömänä. Jumalan sanan Laestadius samaistaa Zidbeckin mielestä Raamattuun kirjoittajien tunteisiin. Raamatun ilmoitus merkitsee Laestadiukselle siis kirjoittajien uskonnollisten elämysten heijastusta tekstiin. Peilaamalla omia tunteita noihin tunteisiin voidaan siis tutkia omien uskonnollisten kokemuksen aitoutta. Raattamaalle Raamattu merkitsi kristillisen elämän korkeinta ohjenuoraa, jota luetaan ja tutkitaan Pyhän Hengen avaaman ymmärryksen kautta.

Zidbeckin mielestä Jumalan valtakunnan osallisuus merkitsi Laestadiukselle sitä, että ihminen uudistuu ja ”tuntee sisäisesti” olevansa pelastettu. Laestadius itse kutsuu sitä subjektiiviseksi sovituksi. Zidbeckin mielestä Laestadiuksen kuvaamalla kokemuksella on huomattavia yhteyksiä mystikkojen kuvaamiin kokemuksiin. Zidbeckin mukaan Raattamaalla Jumalan valtakunnan osallisuus taas saavutetaan seurakunnasta kuuluvan kutsun ja ulkoisen sanan uskomisen kautta. Ulkonaisena pelastusorganismina seurakunnalla on oleellinen merkitys. Seurakuntaoppi ja vanhurskauttamisoppi kulkevatkin Raattamaan teologiassa käsi kädessä.

Zidbeckin mielestä Laestadiuksen ja Raattamaan uskonopillisten käsitysten eroavaisuuksilla oli merkitystä yhteisön kehitykseen ja sitä seuranneisiin hajaannuksiin. Herätysliikkeen jakaantuminen erilaisiin ”eriseuroihin” johtui

kuitenkin myös muiden merkittävään asemaan nousseiden ihmisten teologisista painotuksista ja pienistä ristiriidoista henkilötasolla. Laestadiuksen pietistilakihenkinen herätys sai Raattamaan johdolla uuden evankelisemman suunnan. Zidbeckin mukaan lakihenkinen subjektiivis-mystinen pietismi vaikutti kuitenkin edelleen liikkeessä, ja mm. Muonion eriseurassa ne saivat aikaan liikehdintää, jota Laestadius ja Raattamaa pitivät vaarallisena liikkeen yhteneväsyydelle. Muonion herätys henkilöityi Muonion kirkkoherraan J. Fr. Liljeblandiin, jolla oli erimielisyyksiä Laestadiuksen kanssa. Liljebland piti Laestadiukselle tärkeitä liikutuksia ”hourauksina”, vaikka muuten oli lähempänä Laestadiuksen lakihenkistä pietismää kuin Raattamaan evankelisuutta. Liljebland vastusti Raattamaan synninpäästöä, ja Raattamaa vastusti sitä, että ihmiset jätetään yksin oman syntisyytensä kanssa. Muonion eriseurana vaikutuksesta myös Kittilään syntyi liikehdintää, josta käytettiin nimitystä Kittilän keskus. Sen keskeisimmäksi hahmoksi muodostui Karl A. Heikel, joka toimi Kittilässä virkaa tekevänä kirkkoherrana. Kiistaa aiheuttivat Zidbeckin mukaan mm. kysymys ”kylmien hyppyjen” vaikutuksesta ja kysymys siitä, voiko luettu Jumalan sana pelastaa. Zidbeck näkee Heikelin ja Raattamaan opeissa eroavaisuuksia myös käsityksissä ripistä, seurakunnasta ja autuaaksi tulemisesta. Heikelin ja maallikkosaarnaaja Pietari Hanhivaaran opetuksessa armon käsittäminen ei tapahtunut ainoastaan lausutun synninpäästön kautta, vaan myös Jumalan sanan lukemisen ja sakramenttien kanssa. Heikelille näkyvän seurakunnan jäsenyys ei siis ollut välttämätöntä, vaan Jumalan valtakunta oli sisäisesti uskovassa ihmisessä. Seurakunta oli siis laestadiolaisuutta laajempi käsite. Näistä lähtökohdista kumpusi 1890-luvun lopulla uusherätyksen nimellä kulkeva eriseura. Sen mielestä Raattamaan johtamassa kristillisyydessä puolestaan laiminlyötiin uskovaisiin kohdistuva sisäinen uudistuminen, valvominen ja pyhitysvaatimuksen korostaminen.

Jakaantumista tapahtui myös Raattamaan johtaman kristillisyyden sisällä. Jakaantuminen idän vanhoillisiin ja lännen Jällivaaran esikoisiin johtui Zidbeckin mukaan alussa pienistä ristiriidoista henkilöiden kesken. Zidbeckin mielestä on kuitenkin mahdollista, että raattamaalainen siipi ei ollutkaan sisäisesti niin ehyt kuin ulkoapäin näytti. Zidbeckin mukaan Prinsessa Eugénian perustaman lähetyskoulun

rooli hajaannuksessa oli merkittävä. Prinsessa Eugenia tavoitteena oli reformoida lestadiolaisuuden erityispiirteitä. Tämä keskustelu sai aikaan erimielisyyksiä prinsessan kanssa kirjeenvaihtoa käyneen rovasti P. O. Grapen ja jällivaaralaisten saarnaajien välillä. Grape lupasi prinsessa Eugenialle auttaa poistamaan jällivaaralaisten oppivirheitä, kuten ”äärimmäisyyksiin” teroitettua rippioppia, kirjoitetun sanan väheksyntää ja yksityisen rukouksen laiminlyöntiä. Keskustelun seurauksena liike jakaantui idän vanhoillisiin ja lännen esikoisiin. Erityisesti synnintunnustuksen roolin ymmärtämisessä Zidbeck näkee huomattavia eroja. Synnintunnustus oli Raattamaalle ”Jumalan lahja vapaaseen uskontilaan pääsemiseksi”, kun taas jällivaaralaisille se oli välttämättömyys ja pelastuksen ehto. Siihen liittyi myös ns. ajatusrippi, jonka mukaan ajatuksia oli syytä tarkkailla ja joista tuli ripittäytyä säännöllisesti. Ripistä muodostui siis armonvälineen sijaan ns. pakkorippi. Zidbeckin mukaan jällivaaralaiseen teologiaan liittyi voimakkaasti Jeesuksen alennusmuodon jäljittelyvaatimus, joka sisälsi askeettisia maailmasta kieltäytymisen piirteitä. Myös saarnaajien valta ylikorostui.

7. Lähde- ja kirjallisuusluettelo

Painetut lähteet

Zidbeck Aulis

- 1937 Lars Levi Laestadiuksen kristillisyydennäkemys, erityisesti silmälläpitäen Kristuksen seuraamisen ihannetta. Diss. Turku.
- 1940 Juhani Raattamaa eräiden Lutherin ydinnäkemyksen uudistajana. Raattamaan kristillisyyden käsityksen arvostelua. Turku.
- 1941 Pohjolan suurin maallikkosaarnaaja. Juhani Raattamaan kristillisyyden näkemys ja suhde laestadiolaisuuden suunnanmuodostukseen. Kysymys ”esikoisseurakunnasta”. Helsinki.
- 1969 Raattamaan ja Lutherin pelastusoppien tarkastelua. Turku.
- 1985 Ole vapaa vapaaksi ostettu lauma, Juhani-Raattamaa- opettaja ja sielunhoitaja. Jyväskylä.

Sanoma- ja aikakauslehdet

Zidbeck, Aulis

- 1940 Mystiikan aines kansanhurskaudessamme. – Vartija.

Internetlähteet

<http://www.teolinst.fi/julkaisut/iustitia14/Martti%20Vuollo.pdf>

Kirjallisuus

Airas, K.

- 1931 Kirkollista elämää ja Hengellisiä liikkeitä Torniojokilaakson alaosilla 1675-1809. SKST XXIX. Helsinki.
- 1936 Torniojokilaakson tärkeimpien hengellisten liikkeiden suhteista 1700-luvulla. SKSV XV-XVIII, 1925-1928. Helsinki.
- 1939 Pohjois-Ruotsin ”lukijain” ja ns. Viklundin liikkeen mahdollisista vaikutuksista laestadiolaisuuteen. Vartija 1939. Helsinki.
- 1941 Vuosisata elämänliikettä Tornionjokilaaksossa. Jyväskylä.

Boreman, Per

- 1953 Laestadianismen. Fenno-skandiens märkligaste väckelse och dess förhållande till kyrkan. Prästmötesavhandling. Stockholm.

Brännström, Olaus

- 1961 Laestadianismen i Norrbotten. Pohjoiskalotti. Luleå.
- 1962 Den laestadianska själavårdstraditionen i Sverige under 1800-talet. Diss. Bibliotheca theologiae practivae 13. Uppsala.
- 1990 Lannavaara-missionen och laestadianismen. Stockholm.

Castren Kaarlo

- 1932 Kiveliön suuri herättäjä Lars Levi Laestadius. Elämäkerta. Helsinki.
- 1933 Laestadiolaisuus Suomessa Venäjän viranomaisten pelon kohteena. SKHS Vuosik. XXIII, 1933.

Dahlbäck, Gustaf

- 1949a Lars Levi Laestadius och rationalismen – TA 1949.

- 1949b Lars Levi Laestadius syn på samhälls- och kulturlivet – Kyrka och folkbildning. Studier tillägnade Torsten Bohlin den 2 december 1949. Stockholm
- 1950 Den gamla och den nya människan I Lars Levi Laestadius teologi. Diss. Lund.
- 1953 Laestadius kristendomsyn – TA 1953.
- 1965a Laestadius kamp mot det orena förnuftet – LoG. Stockholm
- 1965b Jakten på Dårhushjonet slutförd. Stockholm.

Edquist, Märta

- 1933 Lapin profeetta: Lars Levi Laestadiusen elämä ja toiminta. Suom. Einari Peura. Porvoo.

Hasselberg, Carl J.E.

- 1935 Under Polstjärnan. Tornedalen och dess kyrkliga historia. Uppsala.

Havas, Wäinö

- 1927 Lestadiolaisuuden historia pääpiirteissään. Oulu.

Heikel, K.A.

- 1873 Kertomus hengellisistä liikunnoista Lapissa ja Pohjanmaalla viimeisinä kolmenakymmenenä vuonna. Oulu.
- 1893 Miten olen opettanut? Vastaus piispa G. Johanssonin ”laestadiolaisuus” – kirjaan. Heinola.

Hulkko, Kullervo

- 1947 Koutokeinon hurmos. Jouko IV. Oulu.
- 1955-1957 Armonmerkki alkulestadiolaisuudessa. Eripainos SKHS:n Vuosikirjasta 45–47. (1955-1957)

Johansson, Gustaf

- 1892 Laestadiolaisuus. Kuopio.

Juntunen, Hannu

- 1982 Lars Levi Laestadiuksen käsitys kirkosta. Diss. – STKS julk.132. Helsinki.

Jussila, O.H.

- 1916 Laestadiolaisen herätysliikkeen historiasta Pohjois-Suomessa 1850-1880. Past. Väitöskirja 1916.
- 1948 Kutsujan armo Laestadiolaisessa kristillisyydessä. Oulu.

Laestadius, Lars Levi

- 1853 Ens ropandes röst i öknen. Piteå.
- 1949 Dårhushjonet. En blick i nådens ordning. Utgivet med inledning av Erik Bäcksbäck. Första bandet. Helsingfors.
- 1970 Huutavan ääni korvessa. Valikoima kirjoituksia hengellisestä aikakauslehdestä. En ropandes röst i öknen vv. 1852-54. Hämeenlinna.
- 2011 Lappalaisten mytologian katkelmia. Toim. Juha Pentikäinen ja Risto Pulkkinen. Helsinki.

Lohi, Seppo

- 1989 Sydämen kristillisyyden, Lars Levi Laestadius ja lestadiolaisen herätyksen alkuvaiheet. Oulu.
- 1997 Pohjolan kristillisyyden leviäminen Suomessa 1870-1899. Diss. Oulu. Jyväskylä.
- 2007 Lestadiolaisuuden suuri hajaannus ja sen taustat. Jyväskylä.

Miettinen Martti. E.

- 1942 Lestadiolaisen herätysliike. Perustajan aika. Diss. Helsinki. Mikkeli.

Murtorinne, Eino

- 1992 Suomen kirkon historia 3. Autonomian kausi 1809-1809. Porvoo.

1995 Suomen kirkon historia 4. Sortovuosista nykypäiviin 1900-1990. Porvoo.

Nummi, Yrjö

1929 Toisiakin mietteitä ”uudenherätyksen” synnystä. – Vartija
1934 Kärsimysmystiikka Laestadiuksen julistuksessa. Oulun tuomiorovastikunnan ja Iin rovastikunnan papiston julkaisuja VI. Oulu.

Ojala, Jorma

2007 Lars Levi Laestadius: Tiedemies ja pappi. Turku.

Raattamaa Juhani

1973 Kirjeet ja kirjoitukset. Toim. Pekka Raittila. Pieksämäki
1976 Kirjeet ja kirjoitukset. Täydennetty laitos. Toim. Pekka Raittila. Helsinki.

Raittila, Pekka

1964 Alkkulan kokous 1875. – Maitojyvä.
1967 Lestadiolaisuuden matrikkeli ja bibliografia. SKHS toim. 74 Forssa.
1968 Jakob Fredrik Liljeblad. Yksinäinen herätysajan pappi. Tornionlaakson vuosikirja 1968. Tornio.
1976 Lestadiolaisuus 1860-luvulla. Leviämien ja yhteisön muodostus. Diss. Helsinki. Loimaa.
1977 Lestadiolaisuus ja lähetystyö historiallisessa perspektiivissä. – Kirkkomme lähetys 1/1977
1982 Lestadiolaisuus Pohjois-Amerikassa vuoteen 1885. Helsinki.
1983 Skandinaavista Laestadiana- kirjallisuutta. SKHS:n vuosikirja 1983. N.o 73. Loimaa.
1985 Lestadiolaisuus- Lapin kristillisyyttä. Lappi 4. Saamelaiten ja suomalaisten maa. Hämeenlinna. Sivut 273-283.

Ruokanen, Miikka

1980 Jumalan valtakunta ja syntien anteeksiantamus. Kirkon tutkimuslaitos sarja A nro 36. Tampere.

Saarisalo, Aapeli

1970 Laestadius- Pohjolan pasuuna. Porvoo.

Salomies, Ilmari

1962 Suomen kirkon historia III. Helsinki.

Sormunen, Eino

1932-1934 Jumalan armo.1-2. Helsinki.

1963 Kirkko, Kristuksen ruumis. Helsinki.

Talonen, Jouko

1981 Lars Levi Laestadius ja yhteiskunta. Tutkimuksen tarkastelua. Elämän sana 11/1981.

1983 Laestadiusen ekspansiosta. Sinun sanasi on totuus. Teol. ja fil. toht. Uuras Saarnivaaralle hänen täyttäessään 75 vuotta 17.12.1983. Toim. Eino J. Honkanen- Jarmo Mäkimattila. Helsinki.

1988 Pohjois-Suomen lestadiolaisuuden poliittis-yhteiskunnallinen profiili 1905-1929. SKHS. Helsinki.

2001 Laestadiolaisuuden monet kasvot. Suomen teologinen instituutti. Helsinki.

Tapaninen, L.P.

1925 Perä-Pohjolan herännäisyys. – Kristikansan kalenteri.

1942 Lutherin kirkonnäkemyks. Synodaali kirjoitus Oulun hiippakunnan pappeinkokoukseen v.1942. Kemi.

1955 ”Minun henkeni lepää pohjoisessa maassa”. – Jumalan viljelysmaa. Suomen kirkko 1155-1955. Pieksämäki.

Tiililä, Osmo

1934 Anteeksiantamukseen perustuva uskon turvallisuustila. Helsinki.

Westeson, Hjalmar

1925 Lapin profeetan oppilaita. Suom. Oskari. Hellemaa. Porvoo.

Zidbeck, Aulis

1938a Keskustelua barthilaisuudesta. – TAik

1938b Barth vai Luther? – TAik

1939 Barthilaisuudesta saamamme opetukset. – TAik

1942 Lars Levi Laestadius raittiustaistelijana. – Alkoholikysymys.
Raittiusasiaa tietopuoleisesti käsittelevä aikakauskirja. N:o 3-4,
joulukuu 1942. Vammala.

1947 Juhani Raattamaa 1811-1899. – Mikael Agricolasta E.W. Pakkalaan.
Suomen kirkon paimenien elämäkerrasto. Toim. Jaakko Haavio.
Porvoo.